

Näkövammaisen palveluopas 2022

Näkövammaisen palveluopas 2022

Apu itsenäiseen palvelujen hakemiseen

Näkövammaisen palveluopas 2022 antaa perustietoa sosiaaliturvasta ja siihen läheisesti liittyvistä palveluista ja tuista, jotka lisäävät näkövammaisten ihmisten omatoimista suoriutumista ja yhdenvertaisuutta.

Toimittaneet

Jaana Engblom, Vuokko Jantunen, Elisa Montonen,
Elli Björkberg, Sinikka Mäntyjärvi, Sanna Piuva,
Tapio Tiilikainen, Ulla Hannula ja Minna Ågren.

Näkövammaisten liitto ry

PL 30, 00030 IIRIS

p. 09 396 041

Kansikuva:

Petteri Mård

Taittäjä:

Susanna Öysti / Näkövammaisten liitto, Taktiili-kirjapaino

ISSN 1238-1977 (painettu)

Sisällys

Johdanto..... 8

Oppaan käyttäjälle8

Kuka on näkövammainen?8

Näkövammarekisteri tarjoaa tietoa näkövammaisuudesta9

1 Yhdenvertaisuuslaki ja YK:n vammaissopimus..... 9

1.1 Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän vammaisuuden perusteella9

1.2 YK:n yleissopimus turvaa vammaisten henkilöiden oikeudet 13

1.3 Sähköisten palvelujen saavutettavuus lisää yhdenvertaisuutta 14

2 Asiakkaana sosiaali- ja terveydenhuollossa 15

2.1 Asiakkaan kuuleminen, ohjaus ja neuvonta..... 15

2.2 Palvelutarpeen arviointi ja palvelusuunnitelma 16

2.3 Asian viivytyksetön käsittely ja päätösten pysyvyys 17

2.4 Potilas- ja sosiaaliamies 18

2.5 Edunvalvontavaltuutus ja hoitotahto 18

3 Jos olet tyytymätön päätökseen 19

3.1 Päätöksen muoto ja täytäntöönpano 19

3.2 Oikaisuvaatimus, valitus ja niiden käsittely 19

3.3 Kantelu ja muistutus sosiaali- ja terveydenhuollossa..... 21

3.4 Vammaispalvelun mukaisesta päätöksestä valittaminen..... 22

3.5 Sosiaalihuoltolain mukaisesta päätöksestä valittaminen 23

3.6 Asiakasmaksuista valittaminen, asiakasmaksujen alentaminen ja
perimättä jättäminen..... 23

3.7 Valittaminen terveydenhuollossa, potilasvahingot ja hallintoriita 24

3.8 Kelan päätöksestä valittaminen..... 24

3.9 Valittaminen työeläkelaitoksen päätöksestä..... 25

3.10 Tapaturma- ja liikennevakuutusyhtiöiden päätöksestä valittaminen 26

4 Kunnan vammaispalvelut 27

4.1 Vammaispalvelulain mukaiset subjektiiviset oikeudet..... 27

4.1.1 Vaikeavammaisen kuljetuspalvelu.....27

4.1.2 Henkilökohtainen apu28

4.1.3 Palveluasuminen	30
4.1.4 Asunnon muutostyöt sekä asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet.....	30
4.1.5 Päivätoiminta.....	31
4.2 Vammaispalvelulain mukaiset määrärahasidonnaiset palvelut.....	31
4.2.1 Kuntoutusohjaus ja sopeutumisvalmennus.....	31
4.2.2 Välineet, koneet ja laitteet.....	31
4.2.3 Ylimääräiset vaatetus- ja erityisravintokustannukset	31
5 Tukea itsenäiseen elämään.....	32
5.1 Tulkkauspalvelu	32
5.2 Kotona annettavat palvelut.....	32
5.2.1 Kunnallinen kotipalvelu.....	32
5.2.2 Kunnallinen kotisairaanhoido	33
5.2.3 Kotona annettavista palveluista perittävät maksut	33
5.3 Liikkumisen tukea sosiaalihuoltolain perusteella.....	34
5.4 Sosiaalinen kuntoutus	34
5.5 Palvelut vanhuspalvelulain perusteella.....	34
5.6 Tukea omaisen hoitoon.....	35
5.6.1 Omaishoidon tuki	35
5.6.2 Osittainen hoitovapaa.....	35
5.7 Palveluseteli.....	36
5.8 Asuntojen korjausavustukset	36
6 Kuntoutusta näön heiketessä	36
6.1 Mitä on kuntoutus?.....	36
6.2 Miten kuntoutukseen haetaan?	37
6.3 Toimeentulo kuntoutuksen aikana.....	38
6.3.1 Kelan kuntoutusraha	38
6.3.2 Nuoren kuntoutusraha 16–19-vuotiaalle.....	39
6.3.3 Työeläkelaitosten kuntoutusraha	39
6.3.4 Kuntoutusmatkoista Kelan matkakorvausta	40
7 Helpotusta arkeen.....	40
7.1 Apua lukemiseen ja kirjoittamiseen.....	40
7.1.1 Näkemisen apuvälineet.....	40
7.1.2 Äänilehti- ja Luetus-palvelu lehtien lukemiseen.....	41
7.1.3 Celian äänikirjapalvelu.....	41
7.1.4 Pistekirjoitus.....	41
7.1.5 TV-ohjelmien äänitekstitys	42

7.1.6 Lukupalvelu toimii vapaaehtoisvoimin	42
7.2 Apua liikkumiseen	43
7.2.1 Valkoinen keppi	43
7.2.2 Liikkumistaidon ohjaus	43
7.2.3 Navigaattorit ja mobiilisovellukset.....	43
7.2.4 Opaskoira	44
7.3 Tietokoneet ja puhelimet.....	44
7.3.1 Tietokoneen mukauttaminen heikkonäköiselle käyttäjälle	44
7.3.2 Suurennusominaisuudet ja -ohjelmat tietokoneissa	44
7.3.3 Tietokoneiden ruudunlukuohjelmat ja koneäänet.....	44
7.3.4 Tietokoneen lisälaitteet	45
7.3.5 Mobiililaitteen käyttö näkövammaisena.....	45
7.3.6 Ohjausta ja apua tieto- ja viestintätekniikkaan	45
7.4 Vapaaehtoinen apu.....	46
7.5 Vertaistuki	46
7.6 118-numeropalvelu	46

8 Apuvälineet..... 47

8.1 Miten apuvälineitä haetaan?.....	47
8.2 Apuvälineitä myöntävät tahot	47

9 Taloudelliset tuet 48

9.1 Vammaistuki lapselle.....	48
9.2 Vammaistuki aikuiselle	49
9.3 Hoitotuki eläkkeen saajalle	50
9.4 Perustukien korottuminen kustannusten vaikutuksesta.....	52
9.5 Sairauspäiväraha.....	52
9.6 Erityishoitorahaa lapsen hoitoon osallistumisen ajalta.....	53
9.7 Lääkekorvaukset.....	53
9.8 Terveystuella matkojen omavastuu	54
9.9 Terveystuella maksukatto	55
9.10 Verotus	56
9.10.1 Veronmaksukyvyn alentumisvähennys	56
9.10.2 Invalidivähennys	56
9.10.3 Kotitalousvähennys	57
9.10.4 Sosiaalipalvelujen arvonlisäverottomuus.....	58
9.11 Yleinen asumistuki	58
9.12 Eläkkeensaajan asumistuki	58
9.13 Toimeentulotukea haetaan Kelasta.....	59
9.14 Talous- ja velkaneuvonta ja sosiaalinen luototus	59

10 Eläketurva 60

- 10.1 Eläkkeistä lyhyesti..... 60
- 10.2 Vanhuuseläke..... 60
- 10.3 Kansaneläke 61
- 10.4 Työeläke..... 61
- 10.5 Eläke sokeuden perusteella..... 61
- 10.6 Takuueläke 62
- 10.7 Eläkeläisen oikeus ansiotuloihin ja eläkkeen lepäämään jättäminen 63

11 Heikentynyt näkö ja työ..... 64

- 11.1 Työn mukautusratkaisut ja ammatillinen kuntoutus 64
- 11.2 Työkyvyttömyyseläkkeen harkinta..... 65
- 11.3 Työkyvyttömyyseläke ja osatyökyvyttömyyseläke 66
- 11.4 Työsyrrjintä..... 66

12 Tukea auton käyttöön 68

- 12.1 Avustus auton hankintaan 68
- 12.2 Liikkumisesteisen pysäköintitunnus 68
- 12.3 Vapautus ajoneuvoveron perusverosta, vuotuinen käyttömaksu 69
- 12.4 Autoveron palauttaminen vamman perusteella..... 70
- 12.5 Harkinnanvarainen autoveron palautus..... 71

13 Matkustaminen ja avustaminen asemilla ja terminaaleissa 72

- 13.1 Junamatkat 72
- 13.2 Lentäminen..... 73
- 13.3 Laivaterminaalit ja -matkat 73
- 13.4 Linja-autot 74
- 13.5 Jos matkustaminen ei suju 75

14 Kortit vammaisuuden todistamiseksi 75

- 14.1 Näkövammaiskortti..... 75
- 14.2 EU:n vammaiskortti..... 76

15 Näkövammaisten liiton oikeuksienvälvönnän asiantuntijat 77

16 Näkövammaisten liiton alueyhdistykset 78

17 Keskussairaaloiden kuntoutusohjaajat ja sosiaalityöntekijät.....	79
Hyödyllisiä internetlinkkejä.....	85
Kelan valtakunnalliset palvelunumerot	87

Johdanto

Oppaan käyttäjälle

Tähän oppaaseen on koottu perustietoa sosiaaliturvasta ja siihen läheisesti liittyvistä palveluista ja etuuksista.

Näkövammaisten liiton oikeuksienvalvonnan asiantuntijat neuvovat maksutta näkövammaisia ihmisiä ja heidän läheisiään palvelujen ja tukien hakemisessa (ks. luku 15). Tietoa apuvälineistä, kuntoutuksesta ja muista palveluista saa myös keskussairaaloiden näkövammaisten kuntoutusohjaajilta ja sosiaalityöntekijöiltä (ks. luku 17).

Näkövammaisyhdistykset tarjoavat näkövammaisille ihmisille paikallista toimintaa, kuten vertaistukea, harrastuksia ja virkistystä, sekä tukea tiedonsaantiin (ks. luku 16).

12.2.2022 Jaana Engblom, Vuokko Jantunen, Elisa Montonen, Elli Björkberg, Sinikka Mäntyjärvi, Sanna Piuva, Tapio Tiilikainen, Ulla Hannula ja Minna Ågren

Kuka on näkövammainen?

Näkövammaiseksi määritellään henkilö, jonka paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on heikempi kuin 0.3. Henkilö luokitellaan sokeaksi, jos paremman silmän laseilla korjattu näöntarkkuus on alle 0.05 tai näkökenttä supistunut halkaisijaltaan alle 20 asteeseen tai jos toiminnallinen näkö on jostain muusta syystä vastaavalla tavalla heikentynyt. Virallisen määrittelyn

sen näkövammaisuudesta tekee aina silmälääkäri. Määrittely perustuu Maailman terveysjärjestö WHO:n luokitukseen, jossa otetaan huomioon muun muassa näöntarkkuus ja näkökentän puutteet.

Näkövammaisen ihminen voi olla heikkonäköinen tai sokea. Näkövammaiseksi ei luokitella ihmistä, jonka näkökyky pystytään korjaamaan laseilla normaaliksi tai jonka toisessa silmässä on normaali näkö.

Näkökyvyn alentuminen aiheuttaa näkövammaiselle ihmiselle huomattavaa haittaa jokapäiväisissä toiminnoissa. Vamman aiheuttamaan haittaan vaikuttavat muun muassa vammautumisikä, vamman kesto, psyykkinen sopeutumiskyky ja kyky omaksua uusia asioita. Myös vammautuneen elämäntapa, hänen arkensa ja elämäntilanteensa näkökyvylle asettamat vaatimukset sekä ympäristöolosuhteet vaikuttavat siihen, kuinka paljon vamma haittaa elämää.

Vammaisuuden määrittelemisen riippuu myös yhteiskunnan arvomaailmasta ja yhteisön jäsenilleen asettamista vaatimuksista. Tästä näkökulmasta ajateltuna näkövammaisuuden raja riippuu siitä, minkälaista näkökykyä yhteiskunta jäseniltään edellyttää. Esimerkiksi visuaalisten opasteiden ja automaattien lisääntyminen lisää myös näkövammaisuutta, koska kaikki eivät pysty vastaanottamaan visuaalista tietoa ja käyttämään automaatteja.

Näkövammaisia ihmisiä on Suomessa noin 55 000. Näkövammarekisteriin tulevien ilmoitusten ikäjakauman perusteella voidaan arvioida, että heistä ainakin 45 000 on iäkkäitä, työikäisiä on alle 10 000 ja lapsia ja nuoria 1 000–1 500 henkilöä.

Näön heikkeneminen ei liity tavanomaiseen vanhenemiseen, ja vain pieni osa iäkkäistä ihmisistä näkövammautuu. Näkövammaisuus ei ole koskaan normaali tila, vaan kyse on aina vammaisuudesta, myös iäkkäänä (ks. esim. korkeimman hallinto-oikeuden vuosikirjaratkaisu KHO:2016:197). Esimerkiksi silmänpohjan rappeuma (makula degeneraatio) on sairaus, johon ihminen voi sairastua nuorellakin iällä.

Näkövammarekisteri tarjoaa tietoa näkövammaisuudesta

Näkövammarekisteri on Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alainen valtakunnallinen henkilörekisteri, jota Näkövammaisten liitto ylläpitää. Lain mukaan terveydenhuollon viranomaiset ovat velvollisia ilmoittamaan rekisteriin jokaisen pysyvästi näkövammaisen henkilön.

Kertyneiden tietojen avulla seurataan näkövammaisuuden esiintymistä maassamme. Tilastot ovat maksutta kaikkien käytävissä.

Lisätietoja: nkl.fi/fi/nakovammarekisteri

1 Yhdenvertaisuuslaki ja YK:n vammaissopimus

Yhdenvertaisuus on perusoikeus ja perusoikeudet kuuluvat kaikille. Oikeudenmukaisessa yhteiskunnassa henkilöön liittyvät tekijät, kuten vammaisuus, eivät saa vaikuttaa ihmisen mahdollisuuksiin päästä koulutukseen, saada työtä ja erilaisia palveluja. Suomen perustuslaissa yhdenvertaisuuden periaate viittaa sekä syrjinnän kieltoon että ihmisten yhdenvertaisuuteen lain edessä. Syrjintää on se, että henkilöä kohdellaan huonommin kuin toista henkilöä henkilöön liittyvän ominaisuuden – kuten vammaisuuden – takia. Yhdenvertaisuuslaki, rikoslaki, tasa-arvolaki ja työlainsäädäntö tarkentavat syrjinnän kieltoa eri elämänalueilla.

1.1 Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän vammaisuuden perusteella

Nykyinen yhdenvertaisuuslaki tuli voimaan vuonna 2015. Sitä sovelletaan kaikkien julkiseen ja yksityiseen toimintaan lukuun ottamatta yksityistä perhe-elämää ja uskonnonharjoittamista. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän muun muassa vammaisuuden perusteella, ja se velvoittaa viranomaiset, työnantajat ja koulutuksen järjestäjät ryhtymään tiettyihin yhdenvertaisuuden edistämistoimiin. Lain noudattamista valvovat yhdenvertaisuusvaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautaus.

kunta. Syrjintä on säädetty rangaistavaksi myös rikoslaissa.

Yhdenvertaisuuslain mukaista syrjintää on välittömän ja välillisen syrjinnän ohella myös häirintä, kohtuullisten mukautusten epääminen sekä ohje tai käsky syrjiä. Häirintä on henkilön ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käyttäytyminen, joka liittyy johonkin syrjintäperusteeseen, kuten vammaisuuteen.

Yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisen, koulutuksen järjestäjän, työnantajan sekä tavaroiden tai palveluiden tarjoajan toteuttamaan kohtuulliset mukautukset vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi. Kohtuullinen mukautus on eri asia kuin esteettömyys. Kohtuullinen mukautus on tapauskohtainen, konkreettisesti tilanteesta yksittäistä vammaista henkilöä varten tehtävä toimenpide, jonka avulla vammaisen henkilö voi asioida viranomaisissa sekä saada koulutusta, työtä ja yleisesti tarjolla olevia tavaroita ja palveluita yhdenvertaisesti muiden kanssa. Mukautusta tulee itse pyytää. Kohtuullisuusarvioinnissa huomioidaan erityisesti yksilöllinen arvio vammaisen ihmisen tarpeesta, mukautuksen mahdolliset kustannukset sekä toimijan koko ja taloudellinen asema.

Yhdenvertaisuutta ei tule ymmärtää tasa-
päästämisenä. Samanlainen kohtelu kaikille ei ole yhdenvertaisuutta, päinvastoin se voi olla erittäin syrjivää. Yhdenvertainen kohtelu tarkoittaa eri henkilöille huomattavan erilaisia asioita. Paras asiantuntija on aina vammaisen ihminen itse, ja häntä tulisikin aina kuulla.

Näkövammaisten liiton oikeuksienvalvonnan asiantuntijat neuvovat syrjintäkysymyksissä, ks. yhteystiedot luvusta 15. Jos kokee tulleen syrjityksi, voi olla yhteydessä myös yhdenvertaisuusvaltuutettuun (syrjinta.fi/asiakaspalvelu) tai viedä syrjintätapausten yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan ratkaistavaksi (yvtltk.fi/fi/index/hakemuksentekeminen.html). Lautakunnan päätöksistä voi valittaa edelleen hallinto-oikeuteen.

Lautakunta ja hallinto-oikeudet ovat viime vuosina antaneet muun muassa seuraavia syrjintään ja kohtuullisiin mukautuksiin liittyviä ratkaisuja:

- Pyörätuolia liikkumiseensa käyttävä vammaisen henkilö katsoi tulleen syrjityksi, kun sairaanhoitopiiri oli järjestänyt kaikille avoimen joululaulutilaisuuden paikassa, jonne hänellä ei vammansa vuoksi ollut pääsyä. Vastaaja myönsi tilan olleen esteellinen, mutta kiisti menelleensä syrjivästi tilaisuutta järjestäessään. Lautakunta katsoi, että hakijan osallistuminen avoimeen joululaulutilaisuuteen oli estynyt tilojen esteellisyyden vuoksi ja hän oli näin tullut vammaisuutensa vuoksi asetetuksi muita osallistujia epäedullisempaan asemaan. Asiassa syntyi oletama välillisestä syrjinnästä. Kumotakseen syrjintäoletaman vastajan on osoitettava, että joululaulutilaisuuden järjestämiselle esteellisessä tilassa on ollut yhdenvertaisuuslain 13 § tarkoittama hyväksyttävä tavoite, jonka saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat olleet asianmukaisia ja tarpeellisia. Asiassa oli merkityksellistä se, että kyse oli yli 100 vuotta vanhasta museoviraston suojelemasta rakennuksesta (sairaalakirkko), ja

vastaajan tarkoitus oli turvata joululaulutilaisuuden järjestämisen jatkuminen sairaalan potilaille ennen uusiin tiloihin siirtymistä. Lautakunta katsoi vastaajan kyenneen kumoamaan syrjintäolettan muun muassa, kun se oli järjestänyt toisessa tilassa vastaavan esteettömän tilaisuuden ja pyrkinyt selvittämään esteettömyyskorjauksia ja lisäksi sairaalakirjon tilat olivat lähivuosina siirtymässä valmisteilla olevaan uudisrakennukseen. Hakemus hylättiin. *Ei lainvoimainen. Ratkaisu annettu 5.11.2020, Dnro 779/2019.*

- Vaikeavammaisen henkilö, joka käytti vammaispalvelulain mukaista kuljetuspalvelua ja julkisia kulkuvälineitä yhdessä henkilökohtaisen avustajansa kanssa, maksoi julkisen liikenteen käyttämisestä (opiskelijan tai vammaisen henkilön bussikortti) 35 €/kk. Lisäksi hän maksoi vapaa-ajan kuljetuspalvelumatkoistaan julkisen liikenteen kertamaksua vastaavan maksun 3 €/matka (yht. 54 € / 18 matkaa), yhteensä siis 89 €/kk. Hakija katsoi, että kaupunki (vastaaja) oli syrjinyt häntä epäämällä häneltä kohtuulliset mukautukset, kun vastaaja ei ollut alentanut kuljetuspalvelusta ja bussikortista aiheutuvia kuluja. Lautakunta arvioi, että hakijan mahdollisuuteen liikkua, käyttää ihmisoikeuksia ja perusvapauksia yhdenvertaisesti muiden kanssa vaikuttaa olennaisesti se, että hän joutuu maksamaan kuljetuspalvelusta ja julkisilla kulkuvälineillä liikkumisesta merkittävästi enemmän verrattuna siihen, että hän ei olisi vammaisen henkilö tai ei tarvitsisi kuljetuspalvelua. Lautakunta katsoi, että vastaaja oli evännyt hakijalta kohtuulliset mukautukset, kun se ei ollut kohtuullistanut hakijalta kuljetuspalvelun ja bussikortin asiakasmaksuja. Lautakunta kielsi vastaajaa jat-

kamasta tai uusimasta hakijaan kohdistuvaa syrjintää. *Lainvoimainen. Ratkaisu annettu 27.4.2021, Dnro 850/2020.*

- Asunto-osaakeyhtiö (vastaaja) ei antanut lupaa asennuttaa asuintalon ulko-oveen asunnon muutostöinä myönnettyä luiskaa ja ovenavauslaitetta, jotka kaupungin vammaispalvelu oli sitoutunut maksamaan täysimääräisesti asennuksineen. Esteetön sisäänkäynti oli vammaiselle asukkaalle olennainen ja tarpeellinen jokapäiväisen liikkumisen kannalta. Taloyhtiö perusteli päätöstään muun muassa asuinrakennuksen julkisivun säilyttämisellä alkuperäisenä sekä muiden asukkaiden liikkumisen vaarantumisella muutostöiden johdosta. Lautakunta katsoi, että syntyi oletta välillisestä syrjinnästä, jota vastaaja ei pystynyt kumoamaan. Vammaisella asukkaalla ei ollut esteetöntä kulkua ulos asuintalosta, ja tämä vaikutti olennaisesti hänen oikeuteensa asua ja elää yhdenvertaisesti. Lautakunta kielsi taloyhtiön jatkamasta tai uusimasta syrjintää 10 000 euron uhkasakon uhalla. *Ei lainvoimainen. Ratkaisu annettu 11.2.2021, Dnro 813/2020.*
- T:llä oli liikuntavamma, hänen toinen jalkansa oli jäykistetty siten, ettei polvea pystynyt taivuttamaan. T matkusti Nizzaan, ja Finnair ohjasi hänet ostamaan kolme vierekkäistä istumapaikkaa, joista T joutui maksamaan kolminkertaisen hinnan. T vei asian yhdenvertaisuuslautakuntaan. Lautakunta piti kustannusta kohtuuttomana ja sellaisena, jonka vuoksi T:n pääsy palvelujen pariin oli kokonaan estynyt. Lautakunta katsoi, ettei yhtiön toiminnan liiketaloudellinen perusta ja vapaus hinnoitella tuotteensa voi sellaisenaan vapauttaa tavaroiden ja palvelujen tarjoajaa yhdenvertaisuuslainmukaisesta velvolli-

suudesta tehdä kohtuullisia mukautuksia. Lautakunnan päätöksestä valitettiin hallinto-oikeuteen. Hallinto-oikeus puolestaan katsoi, ettei Finnairilla ollut velvollisuutta toteuttaa mukautusta matkalippuja koskevilla hinnanalennuksilla ja kumosi lautakunnan päätöksen ja syrjintäolettan. Asiaa käsiteltiin tämän jälkeen vielä korkeimmassa hallinto-oikeudessa (KHO), joka kumosi hallinto-oikeuden päätöksen ja saattoi voimaan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan päätöksen siltä osin, kuin lautakunta oli katsonut Finnairin laiminlyöneen kohtuullisten mukautusten järjestämisen liikuntavammaiselle henkilölle ja siten syrjineen häntä. KHO arvioi sitä, voitiinko Finnairille asettaa kohtuullisia mukautuksia koskevan säännöksen perusteella velvollisuus myöntää lisäpaikkojen hinnasta alennusta. Kohtuullisuusarvioinnissa otettiin huomioon Finnairin liiketoiminnan luonne ja laajuus, kyseessä olevan vamman harvinaisuus, se, että liikuntavammainen henkilö oli varannut matkansa hyvissä ajoin ennen haluttua matkustuspäivää, sekä lentolippujen luonteeseen kuuluva hinnoittelun dynaamisuus. KHO katsoi, että lisäpaikkojen hintoihin kohdistuvaa alennusta liikuntavammaisen henkilön yhdenvertaisen kohtelun turvaamiseksi ei voitu pitää Finnair Oyj:n kannalta kohtuuttomana. *Lainvoimainen. KHO:2021:189, annettu 22.12.2021.*

- Näkövammaisen henkilö ei saanut asianmukaista apua kaupassa, koska henkilöstö ei aina suostunut auttamaan häntä ostosten keräämisessä. Kauppa kiisti syrjinnän. Kauppias toi esille, että myymälä on suunniteltu itsepalvelumyymäläksi ja henkilöstöresurssit on mitoitettu tämän mukaan. Kaupassa pyritään auttamaan asiakkaita, mutta erillistä avusta-

ja- tai keräyspalvelua myymälässä ei ole. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi, ettei kauppa, asiassa esitetty selvitys huomioon ottaen, ollut laiminlyönyt toiminnassaan yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä tarkoitettujen kohtuullisten mukautusten tekemistä tai evännyt hakijalta kohtuullisia mukautuksia. *Lainvoimainen. Ratkaisu annettu 10.11.2016, Dnro 154/2016.*

- Hakija katsoi, ettei hän voinut käyttää Helsingin Seudun Liikenteen (vastaaja) järjestämiä julkisia joukkoliikennepalveluja yhdenvertaisesti muiden kanssa, koska hän ei näkövammastaan johtuen pystynyt käyttämään vastaajan matkakortin arvo-ominaisuutta kosketusnäytöllisillä kortinlukijalaitteilla. Hakija pyysi vastaajalta kohtuullisena mukautuksena vapautusta matkakortin arvo-ominaisuuden käytöstä. Vastaaja katsoi, että hakijan mahdollisuus käyttää julkisia joukkoliikennevälineitä yhdenvertaisesti muiden kanssa oli turvattu muilla tavoin. Lautakunta katsoi ratkaisussaan, ettei vastaaja ollut esittänyt asiassa sellaista selvitystä, joka olisi kumonnut asiassa syntyneen syrjintäolettan. Näin ollen lautakunta katsoi vastaajan evänneen hakijalta kohtuulliset mukautukset ja kielsi tätä uusimasta hakijaan kohdistunutta syrjintää. Lautakunta kuitenkin totesi, että hakijan matkustaessa työnantajansa matkakorttia käyttäen työpäivän aikaisia matkoja, ei vastaaja voinut vaikuttaa siihen, millä tavoin hakijan työnantaja maksaa matkat ja katsoi ettei syrjintäolettamaa syntynyt tältä osin. Asiaa käsiteltiin työssä tehtyjen matkojen osalta vielä hallinto-oikeudessa, joka hylkäsi hakijan valituksen ja piti voimassa lautakunnan ratkaisun. *Lainvoimainen. Lautakunta...*

kunnan ratkaisu 21.3.2018, Dnro 178/2016, Helsingin hallinto-oikeus 9.10.2020, Dnro 02839/18/1205.

Syrjintä voi kohdistua myös näkövammaiseen opaskoirankäyttäjään, jos häneltä esimerkiksi evätään pääsy tiettyyn tilaisuuteen tai tilaan koiran takia (ks. myös luku 7.2.4).

Työelämässä tapahtunut syrjintä kuuluu työsuojeluviranomaisten (aluehallintovirastot) toimivaltaan (ks. myös luku 11).

1.2 YK:n yleissopimus turvaa vammaisten henkilöiden oikeudet

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista tuli Suomessa voimaan 10.6.2016, josta lähtien se on Suomessa suoraan sovellettavaa oikeutta. Vammaisyleissopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista. Kantavina periaatteina ovat syrjintäkielto ja esteettömyys. Sopimus painottaa vammaisten ihmisten itsemääräämisoikeutta ja vammaisten osallistamista heitä koskevaan päätöksentekoon.

Vammaisyleissopimuksen mukaan yksilöllä on oikeus tehdä valitus YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle. Valituksen tutkimisen edellytyksenä on, että kaikki käytettävissä olevat kotimaiset muutoksenhakutiet on jo käytetty ja että valituksen kohteena olevat tapahtumat ovat tapahtuneet 10.6.2016 jälkeen.

YK:n vammaisoikeuskomitea on myös antanut yleisiä tulkintasuosituksia (General Comment). Yleiskommentit esteettömyydestä, saavutettavuudesta ja vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuudesta lain edessä: ihmisoikeuskeskus.fi.

Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten oikeuskäytäntöä:

- S.N. ja P.T. vastaan Unkari: Unkari ei ollut varmistanut pankkiautomaattien esteettömyyttä ja saavutettavuutta näkövammaisille (ei pistekirjoitusta eikä ääniavustusta), joten Unkari oli toiminut vastoin 9 esteettömyysartiklaa. Komitea suositteli sopimuspuolta laatimaan minimistandardit pankkipalvelujen esteettömyydestä ja saavutettavuudesta sekä varmistamaan lainsäädäntötoimin pankkipalvelujen asteittaisen toteutumisen vammaisille ja kaikkien uusien automaattien esteettömyyden.
- F. vastaan Itävalta: Raitiovaunuverkoston laajennuksen yhteydessä aiemmin audiovisuaalisesti annettu tieto muuttui uusilla rataosuuksilla vain visuaalisesti annetuksi tiedoksi, joten näkövammaisilla ei ollut mahdollisuutta tietoon pysäkeistä, liikenteen häiriöistä ja odotusajoista yhtäläisesti muiden kanssa. Esteettömyyteen velvoitettu taho ei voinut komitean mukaan perustella esteettömyyden laiminlyöntiä siitä aiheutuvalla rasitteella. Vaadittava järjestelmä olisi voitu asentaa kohtuullisin kustannuksin, ja sen tarve esteettömyyden järjestämiseksi näkövammaisille oli ennalta tiedossa. Internetin tai älypuhelimien avulla saatava tieto ei riittänyt turvaamaan näkövammaisten yhtäläistä oikeutta tietoon.
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen

oikeuskäytännössä kohtuullisten mukautusten epääminen on katsottu kielletyn syrjinnän muodoksi esimerkiksi asiassa, jossa oli kieltäydytty hyväksymästä sokeaa henkilöä musiikkikoulun oppilaaksi ilman kohtuullisten mukautusten mahdollisuuden arviointia.

Lisätietoja:

YK:n vammaisyleissopimus ja siinä turvatut oikeudet YK:n vammaissopimus käyttöön! -käsikirjassa: invalidiliitto.fi/vammaisuus/vammaisten-oikeudet/ykn-vammaissopimus

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vammaispalvelujen käsikirjan Perus- ja ihmisoikeudet -luku: thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/oikeuskaytanto/lainsaadantolinkit/perus-ja-ihmisoikeudet

1.3 Sähköisten palvelujen saavutettavuus lisää yhdenvertaisuutta

Digitaalisen yhteiskunnan kehittyminen tarjoaa uusia tapoja hyödyntää tietoja ja palveluita. Kasvava osa yleisölle tarjottavista palveluista ja tiedoista on saatavilla ensisijaisesti internetin kautta. Tämä koskee erityisesti asiointia viranomaisten ja yritysten kanssa sekä medioiden kulutusta, mutta myös osallistumista kansalaisyhteiskuntaan.

Saavutettavuudella tarkoitetaan sähköisten palveluiden suunnittelussa, kehittämisessä, ylläpidossa ja päivittämisessä noudatettavia periaatteita ja tekniikoita, joilla varmistetaan, että palvelu olisi kaikkien, myös vammaisten henkilöiden, käytettävissä. Verkkopalveluiden ja mobiilisovellusten saavutettavuudella parannetaan kansalais-

ten mahdollisuuksia hankkia tietoa ja käyttää digitaalisia palveluja.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen ratifioineet valtiot ovat sitoutuneet muun muassa parantamaan yleisölle tarjottavien palvelujen esteettömyyttä ja edistämään muun muassa internetin saavutettavuutta vammaisille henkilöille. YK:n yleissopimuksessa myös määrätään, että tuotteet, ympäristöt, ohjelmat ja palvelut on suunniteltava sellaisiksi, että kaikki voivat käyttää niitä mahdollisimman laajasti ilman mukautuksia tai erikoissuunnittelua. Tällainen kaikille sopiva suunnittelu ei saisi sulkea pois tiettyjen vammaisten henkilöiden tarvitsemia palveluita ja apuvälineitä.

Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta eli digipalvelulaki velvoittaa julkisia toimijoita sekä muun muassa pankkeja ja vakuutusyhtiöitä huolehtimaan verkkosivustojensa ja mobiilisovellustensa saavutettavuudesta. Käytännön saavutettavuusvaatimukset määrittellään verkkosisältöjen saavutettavuusohjeessa: w3.org/Translations/WCAG21-fi.

Digipalvelulain mukaan jokaisella on oikeus antaa palautetta lain soveltamisalaan kuuluvan verkkosivuston tai mobiilisovelluksen saavutettavuudesta. Palautetta voi antaa, jos havaitsee puutteita saavutettavuusvaatimuksiin verrattuna tai jos haluaa tarkennuksia niin sanotun kohtuuttoman rasitteen käytön perusteluihin. Palautteessa voi myös pyytää ei-saavutettavia sisältöjä itselle sopivassa saavutettavassa muodossa. Pyyntö tulee olla kohtuullinen. Palaute annetaan ensisijaisesti palvelun tarjoajalle eli organisaatiolle, joka on vastuussa sivustosta tai sovelluksesta.

Saavutettavuusvaatimusten noudattamista valvoo Etelä-Suomen aluehallintovirasto, joka myös käsittelee saavutettavuuspuutteita koskevat ilmoitukset.

Lainsäädännön kehittymisen myötä tietoisuus saavutettavuudesta on viime vuosina lisääntynyt. Saavutettavuus onkin huomioitu aiempaa paremmin verkkopalvelujen uudistuksissa ja kehittämisessä. Näkövammaisten liitto vaikuttaa saavutettavuuden puolesta yhdessä muiden järjestöjen, viranomaisten ja alan yritysten kanssa.

Yleisölle tarjottavien palvelujen saavutettavuutta ja esteettömyyttä edistää jatkossa myös EU:n esteettömyysdirektiivi, joka velvoittaa jäsenvaltioita saattamaan kansallisen lainsäädäntönsä direktiivin mukaiseksi 28.6.2022 mennessä. Direktiivin esteettömyysvaatimukset koskevat muun muassa tietokoneita, maksu- ja itsepalvelupäätteitä, julkista liikennettä, sähköisiä kirjoja ja verkkokauppoja alkaen 28.6.2025.

Lisätietoja:

saavutettavuusvaatimukset.fi
nkl.fi/fi/saavutettavuus

2 Asiakkaana sosiaali- ja terveydenhuollossa

2.1 Asiakkaan kuuleminen, ohjaus ja neuvonta

(hallintolaki, laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, sosiaalihuoltolaki)

Hallintolain tarkoituksena on toteuttaa ja edistää hyvää hallintoa ja ihmisten oikeusturvaa hallintoasioissa. Hallintolakia sovelletaan valtion ja kuntien viranomaisissa sekä itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa.

Viranomaisen on annettava asiakkaalle maksutonta neuvontaa oman toimialansa asioissa. Jos asia ei kuulu kyseisen viranomaisen toimialaan, asiakas tulee ohjata ottamaan yhteyttä oikeaan tahoon. Asiakkaita on kohdeltava tasapuolisesti, asianmu-

kaisesti ja puolueettomasti. Viranomaisten kielenkäytön on oltava asiallista ja ymmärrettävää.

Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Viranomaisen on velvollinen oma-aloitteisesti selvittämään palvelun järjestämiseen sisältyvät vaihtoehdot ja palvelujen ja tukitoimien edellytykset sekä annettava selvitys siten, että asiakas kykenee riittävästi ymmärtämään sen sisällön ja merkityksen.

Asiakkailla on oikeus saada tietoa kaikista heitä itseään koskevista asiakirjoista, jotka ovat viranomaisen hallussa. Tieto asiakirjan sisällöstä on pääsääntöisesti annettava pyydetyllä tavalla esimerkiksi suullisesti tai

antamalla asiakirja nähtäväksi tai kopioitavaksi.

Perustuslaki edellyttää, että julkisen vallan on järjestettävä kaikille riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Palveluita järjestettäessä asiakkaan etu on aina ensisijainen. Etua arvioitaessa on otettava huomioon muun muassa asiakkaan hyvinvointi, itsenäinen suoriutuminen ja omatoimisuuden vahvistuminen. Lisäksi tulee kiinnittää huomiota siihen, kuinka palvelut vaikuttavat asiakkaan ja hänen perheensä kokonaistilanteeseen. Tuen tulee olla tarpeisiin nähden oikea-aikaista, oikeanlaista ja riittävää. Asiakkaan yksilölliset tarpeet on huomioitava ja itsemääräämisoikeutta kunnioitettava. Vammaisen henkilön näkökulmasta merkityksellistä on lisäksi asiakastapaamisten esteettömyys, materiaalin saavutettavuus sekä asiakkaan tarvitsema kommunikaation tai päätöksenteon tuki. Viranomaisen toiminnasta on mahdollista kannella (ks. luku 3).

Sosiaalihuollon asiakkaalla on perustuslainen oikeus käyttää äidinkieltään, jos se on suomi tai ruotsi, ja saada asiakirjat tällä kielellä (kielilaki). Myös viittomakielisten ja vammaisuuden vuoksi tulkitsemisapua tarvitsevien oikeudet on turvattu lailla (viittomakielilaki). Lisäksi sosiaalihuollossa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkiensä ja kulttuuritaustansa (sosiaalihuollon asiakaslaki). Sosiaalihuollon henkilöstön antama selvitys asiakkaan oikeuksista, velvollisuuksista ja palveluvaihtoehdoista on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää selvityksen sisällön ja merkityksen. Mahdollisuuksien mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on myös huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta.

2.2 Palvelutarpeen arviointi ja palvelusuunnitelma

(sosiaalihuoltolaki, sosiaalihuollon asiakaslaki, vammaispalvelulaki, vanhuspalvelulaki)

Sosiaalihuoltolaki on sosiaalihuollon yleislaki. Sen mukaan palvelutarpeen arvioinnissa on tehtävä asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelman sijaan voidaan tilanteen mukaan tehdä myös muu vastaava suunnitelma, kuten vammaispalvelulain mukainen palvelusuunnitelma.

Kotikunnan sosiaalihuollon edustajien pitää selvittää kaikki mahdolliset vaihtoehdot asiakkaan tilanteen tukemiseksi. Erilaisten palveluvaihtoehtojen selvittäminen tapahtuu luontevasti palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Palvelu- tai asiakassuunnitelma on laadittava aina, paitsi jos kyseessä on tilapäinen neuvonta tai jos se jostain muusta syystä on ilmeisen tarpeeton. Suunnitelman tarkoitus on, että asiakas saa hänelle sopivat ja tarkoituksenmukaiset palvelut ja että nykyiset palvelu- ja tukimuodot vastaavat hänen voimavarojaan, tarpeitaan ja elämäntilannettaan.

Palvelutarpeen arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä ja muiden toimijoiden kanssa. Ennen suunnitelman laatimista on asiakkaalle selvitettävä ymmärrettävällä tavalla hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä asiakkaan tukemiseksi käytävissä olevat vaihtoehdot. Yleisimmin arvioidaan henkilön oikeutta koti-, asumis- ja laitoshoidon palveluihin, vammaispalveluihin ja omaishoidon tukeen. Asiakkaan oma mielipide ja toivomukset palveluista ja tu-

kitoimista tulee aina kirjata palvelusuunnitelmaan. Tämä on ensiarvoisen tärkeää erityisesti silloin, jos viranomainen ja asiakas ovat eri mieltä palvelujen tarpeesta tai vaikka järjestämistavasta. Asiakkaan kannattaa aina vaatia viranomaisen laatima palvelusuunnitelma tarkastettavaksi ennen sen hyväksymistä ja tarvittaessa pyytää, että oma mielipide kirjataan suunnitelmaan.

Asiakkaan on hyvä hankkia tarpeelliset lääkärinlausunnot, selvitykset ja asiakirjat ennen suunnitelman laatimista. Kannattaa myös miettiä, missä asiakassuunnitelma on parasta tehdä: kotona, sosiaalitoimissa vai jossakin muualla. Samoin on syytä arvioida se, miltä kaikilta eri tahoilta tarvitaan edustaja laatimaan suunnitelmaa ja pyydettyä neuvottelun koollekutsujaa huolehtimaan asiasta. Edustajia voi olla esimerkiksi vammais- tai kotipalvelulta, kotihoidolta, muulta terveydenhuollolta, kuntoutukselta, ope-
tustoimelta ja/tai työhallinnolta. Myös Näkövammaisten liiton oikeuksienvälönnan asiantuntijoilta saa apua palvelusuunnitelmaan valmistautumisessa ja he voivat osallistua palvelusuunnitelmapalaveriin.

Palvelu- tai asiakassuunnitelma ei ole päätös palveluiden tai tukitoimien järjestämisestä, vaan palveluita on haettava erikseen. Asiakasta on suunnitelman laatimisen yhteydessä neuvottava ja opastettava, kuinka suunnitelmaan kirjattuja palveluita ja tukitoimia haetaan. Asiakkaalle on myös selvitettävä asiakassuunnitelmaan sisältyvien palvelujen maksujen suuruus ja muodostuminen. Lähtökohtaisesti asiakkaalle tulee myöntää suunnitelmaan kirjatut palvelut ja tukitoimet.

2.3 Asian viivytyksetön käsittely ja päätösten pysyvyys

(hallintolaki)

Hakemus on useimmiten laadittava kirjallisesti, ja siinä tulee esittää vaatimuksille perustelut. Viranomaisen suostumuksella hakeminen voi tapahtua myös suullisesti. Hakemuksen voi tehdä vammaisen henkilö itse, hänen valtuuttamansa asiamies, alaikäisen huoltaja tai hakijan edunvalvoja.

Hyvä hallintotapa edellyttää, että viranomainen antaa teknistä kirjaamisapua hakemuksen täyttämiseksi. Viranomaisen on merkittävä hakijan esittämät tiedot, vaatimukset ja niiden perustelut hakemuslomakkeisiin. Asiakkaan pitää varmistaa, että asiat on kirjattu hakemukseen oikein.

Viranomaisen on käsiteltävä hakemus ilman aiheetonta viivytystä ja viimeistään kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun vammaisen henkilö tai hänen edustajansa on esittänyt palvelua tai tukitoimea koskevan hakemuksen, jollei asian selvittäminen erityisestä syyistä vaadi pitempää käsittelyaikaa. Asiakkaan pyynnöstä on annettava arvio käsittelyajasta ja myös vastattava tiedusteluihin käsittelyn etenemisestä. Hakemusta voi täydentää sen vireillä ollessa tai toimittaa asiakirjoja hakemuksen liitteeksi. Päätös tulee antaa kirjallisesti, ja se on perusteltava. Asiakkaalla on oikeus saada päätös siihen, mitä hän on hakenut. Jos asiakas on esimerkiksi hakenut vammaispalvelulain mukaista etuutta, ei päätöstä voida tehdä yksinomaan sosiaalihuoltolain mukaisena.

Kirjalliseen hakemukseen on aina annettava kirjallinen päätös. Päätöksestä on käy-

tävä ilmi, mihin hakija on oikeutettu tai miten asia on muuten ratkaistu sekä sovelletut lainkohdat ja päätöksen perustana olevat tosiseikat. Päätös on toimeenpantava viimeistään kolmessa kuukaudessa asian viireille tulosta.

Hallintolaki sisältää luottamuksensuojan periaatteen, joka tarkoittaa, että asiakkaan tulee voida luottaa viranomaisen toiminnan oikeellisuuteen, virheettömyyteen ja edun suovien hallintopäätösten pysyvyyteen. Viranomainen ei siten voi ilman asianomaisen henkilön suostumusta peruuttaa tai vähentää myöntämäänsä oikeutta tai etuutta. Päätöstä voidaan kuitenkin tarkistaa luottamuksensuojan estämättä, jos laissa on asias- ta nimenomainen säännös tai palvelun saajalle on säädetty velvollisuus ilmoittaa sellaisten olosuhteiden muutoksista, jotka edellyttävät päätöksen muuttamista. Luottamuksensuoja ei oikeuskäytännön mukaan automaattisesti ulotu esimerkiksi vammais- palvelun järjestämistapaan.

2.4 Potilas- ja sosiaaliasiamies

(laki potilaan asemasta ja oikeuksista, laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista)

Kun potilas tai sosiaalihuollon asiakas kokee tulleen sosiaali- tai terveydenhuollon palveluissa väärin kohdelluksi, hän voi selvittää tilannettaan potilas- tai sosiaaliasiamiehen kanssa. Potilas- ja sosiaaliasiamiehen palvelut ovat maksuttomia.

Potilasasiamiehen apu on käytettävissä jokaisessa terveydenhuollon toimintayksikössä, kuten terveyskeskuksissa, keskussai-

raaloissa, yksityisillä terveystasemilla ja toimintayksiköissä, joissa tarjotaan terveydenhuollon palveluja, kuten vanhainkodeissa. Yksi potilasasiamies voi toimia useamman yksikössä.

Sosiaaliasiamies toimii asiakkaiden edun turvaajana ja tiedottaa asiakkaan oikeuksista. Jos asiakas on tyytymätön saamaansa palveluun tai kohteluun, hän voi pyytää sosiaaliasiamiestä toimimaan viranomaisen ja asiakkaan välisenä sovittelijana. Sosiaaliasiamieheltä saa apua myös asiakaslain mukaisen muistutuksen laatimisessa. Jokaisen kunnan on nimettävä sosiaaliasiamies, joka voi olla myös useamman kunnan yhteinen.

2.5 Edunvalvontavaltuutus ja hoitotahto

(laki edunvalvontavaltuutuksesta, laki potilaan asemasta ja oikeuksista)

Edunvalvontavaltuutuksella voi etukäteen varautua tilanteeseen, jossa ei enää ole kykenevä hoitamaan asioitaan esimerkiksi sairauden vuoksi. Se on valtakirja, jolla voi valtuuttaa haluamansa henkilön huolehtimaan asioistaan. Valtakirjassa määritellään ne asiat, jotka valtuutus kattaa. Se tulee voimaan vasta, kun lääkärinlausunnossa todetaan valtuuttajan kyvyttömyys huolehtia asioistaan ja Digi- ja väestötietovirasto on vahvistanut valtakirjan. Edunvalvontavaltuutuksen laatimiseen on suositeltavaa pyytää oikeudellista apua esimerkiksi oikeusaputoimistosta tai asianajajalta. Lisätietoja Digi- ja väestötietovirastosta: dvv.fi/fi/edunvalvontavaltuutus.

Hoitotahdolla voi varmistaa, että annettava sairaanhoito on omien toiveiden mukaisia tilanteissa, joissa tahtoa ei pystytä selvittämään kysymällä, kuten sairauskohtaus- tai onnettomuustilanteissa. Hoitotahto tehdään yleensä kirjallisesti ja vahvistetaan omalla allekirjoituksella. Lisätietoja ja malli hoitotahdosta: muistiliitto.fi/fi/etuudet-ja-oikeudet/hoitotahto.

3 Jos olet tyytymätön päätökseen

3.1 Päätöksen muoto ja täytäntöönpano

(hallintolaki, sosiaalihuoltolaki)

Hallintopäätös ja siihen liittyvä muutoksenhakuohje on annettava kirjallisesti tiedoksi asianosaiselle tai hänen valtuuttamalleen asiamiehelle. Muutoksenhakuohjeessa on tieto, kenelle valituskirjelmä osoitetaan, mihin osoitteeseen se toimitetaan sekä missä ajassa ja miten päätökseen saa hakea muutosta. Ohjeessa kerrotaan myös, mitä valituskirjelmän tulee sisältää ja mitä liitteitä on oltava mukana sekä ohjeet valituksen perille toimittamisesta. Jos päätöksestä ei voi valittaa, päätöksessä on oltava tieto siitä, minkä säännöksen nojalla valittaminen ei ole mahdollista.

Näkövammaisten liiton oikeuksienvalvonnan asiantuntijat (ks. luku 15) neuvovat ja avustavat veloituksetta näkövammaisia ihmisiä ja heidän läheisiään muutoksenhaussa ja kanteluissa. Oikeuksienvalvonnan asiantuntijoille tulee toimittaa kaikki päätöksen sivut (myös muutoksenhakuohje) ja mahdollinen saantitodistus.

Sosiaalihuoltolain mukaan annettu päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä eli lähipäivinä ja muissa tapauksissa ilman eri viivytystä. Hallintopäätöksen täytäntöönpanon edellytyksenä on lähtökohtaisesti päätöksen lainvoimaisuus (eli päätös on sillä tavalla lopullinen, ettei siihen voi hakea enää muutosta valittamalla). Päätös voidaan kuitenkin panna täytäntöön muutoksenhaustakin huolimatta sosiaalihuoltolain 52 §:ssä säädetyin edellytyksin. Pääsääntö on, että valituslupahakemus korkeimmalle hallinto-oikeudelle ei estä päätöksen täytäntöönpanoa. Muutoksenhakuviranomaisen voi muutoksenhaun tultua vireille valittajan vaatimuksesta kieltää tai keskeyttää päätöksen täytäntöönpanon.

3.2 Oikaisuvaatimus, valitus ja niiden käsittely

(sosiaalihuoltolaki, laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa, tuomioistuinmaksulaki)

Valitusaika alkaa kulua siitä, kun asiakas on saanut päätöksen tiedoksi. Jos päätös on toimitettu tavallisena kirjepostina, asiakkaan

katsotaan saaneen tiedon päätöksestä seitsemäntenä päivänä siitä, kun päätös on postitettu. Postituspäivä on erikseen merkitty päätökseen, ja seitsemän päivän määräajan laskeminen aloitetaan postituspäivää seuraavasta päivästä. Jos tiedoksianto on tapahtunut saantitodistuskirjeellä, alkaa valitus aika saantitodistuksen osoittamasta päivästä ja määräajan laskeminen aloitetaan saantitodistuspäivää seuraavasta päivästä.

Säännönmukainen muutoksenhaku vammaisten henkilöiden palveluja ja taloudellisia tukitoimia koskevissa asioissa tarkoittaa, että viranhaltijapäätöksestä voi tehdä oikaisuvaatimuksen kunnan asianomaiselle toimielimelle, kuten lautakunnalle tai jaostolle, 30 päivän ajan päätöksen tiedoksisaamisesta. Lautakunnan päätöksestä on tämän jälkeen mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaamisesta. Hallinto-oikeuden päätöksestä ei 1.1.2020 voimaan tulleen muutoksen jälkeen voi enää suoraan valittaa korkeimmalle hallinto-oikeudelle, vaan kaikissa asioissa (myös vammaispalvelulain mukaisten subjektiivisten oikeuksien tapauksessa) asian käsittely korkeimmassa hallinto-oikeudessa edellyttää valituslupaa. Ks. muutoksenhakutiet asiaryhmittäin luvuissa 3.4–3.10.

Muutoksenhauille asetetut määräajat ovat ehdottomia. Jos oikaisuvaatimus tai valitus on perillä muutoksenhakuviranomaisessa määräpäivänä virka-ajan päättymisen jälkeen, se tulkitaan liian myöhään saapuneeksi ja jätetään tutkimatta. Muutoksenhakuasiakirjat voi lähettää postitse tai sähköpostitse tai toimittaa paikan päälle virastoon sen aukioloaikoina itse tai lähetin toimesta. Postitse lähettäminen tapahtuu valittajan vastuulla. Jos muutoksenhakuohjeessa

ei ole mainittu sähköpostiosoitetta, se kannattaa selvittää ja toimittaa asiakirja esimerkiksi kunnan tms. virastopostiosoitteeseen.

Valitus (ja pääsääntöisesti myös oikaisuvaatimus) on vammaispalvelulain mukaisissa asioissa tehtävä kirjallisena ja siinä on ilmoitettava valittajan nimi ja yhteystiedot. Valituksen muotovaatimukset eivät edellytä valitusasiakirjan allekirjoittamista. Valittaja tai tämän asiamies voi kuitenkin allekirjoittaa valituksen. Valituskirjelmään tulee liittää valituksen tai oikaisuvaatimuksen kohteena oleva päätös. Jos valituksessa vedotaan johonkin uuteen asiakirjaan, on myös se liitettävä asiakirjoihin. Hakemuksen liiteasiakirjoja ei valituksen yhteydessä tarvitse enää uudelleen toimittaa, vaan valitusviranomaisen saa ne kunnalta. Valituksessa tulee yksilöidä se, miltä osin ja mitä muutosta asiakas vaatii päätökseen ja millä perusteella muutosta haetaan. Valitusvaiheessa ei ole mahdollista vaatia enempää kuin alkuperäisessä hakemuksessa on vaadittu. Oikaisuvaatimuksen ja valituksen käsittely on pääsääntöisesti kirjallista. Jokainen voi itse asioida omassa asiassaan eli oikeudenkäyntiavustajan käyttäminen ei ole välttämätöntä.

Osassa asioista peritään hallinto-oikeudessa sekä korkeimmassa hallinto-oikeudessa oikeudenkäyntimaksu. Maksu on hallinto-oikeudessa 270 euroa ja korkeimmassa hallinto-oikeudessa 530 euroa. Oikeudenkäyntimaksusta vapaita ovat kuitenkin yksityishenkilön vireille panemat sosiaali- ja terveyspalveluita tai etuuksia koskevat asiat, kuten vammaispalveluasiat. Maksua ei peritä muissakaan asiaryhmissä, jos hallinto-oikeus muuttaa päätöstä muutoksenhakijan eduksi. Tuomioistuinmaksulain 7 § sisältää säännökset maksusta vapautta-

misen edellytyksistä. Jos maksun periminen olisi ilmeisen kohtuutonta, viranomaisen voi yksittäistapauksessa määrätä, ettei maksua peritä. Maksun osalta on mahdollista vaatia oikaisua maksun määränneeltä taholta kuuden kuukauden kuluessa maksun määräämisestä. Henkilöltä, jolle on myönnetty oikeusapua, ei peritä tuomioistuinmaksua.

3.3 Kantelu ja muistutus sosiaali- ja terveydenhuollossa

(laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, laki potilaan asemasta ja oikeuksista, hallintolaki)

Kantelu tai muistutus ei ole muutoksenhakekeino, eikä kantelulla voida määrätä maksettavaksi korvauksia, tuomita rangaistuksia tai muuttaa tai kumota viranomaisen tai tuomioistuimen päätöstä. Muutoksenhaku on siten ensisijainen keino. Kanteluviranomainen voi ratkaisussaan muun muassa huomauttaa kantelun kohteena olevaa tahoa tai saattaa käsityksensä lainmukaisesti menettelystä kantelun kohteena olevalle taholle.

Viranomaisen tai virkamiehen lain vastaisesta toiminnasta voi **kannella eduskunnan oikeusasiamiehelle**. Kantelu voi koskea muun muassa perusoikeuksien loukkausta, viranomaisen toimivallan ylitystä, harkintavallan väärinkäyttöä, viivästystä asian käsittelyssä, päätöksen puutteellista perustelua, huolimattomuutta, neuvonnan puutetta, viranomaisen epäasianmukaista käyttäytymistä tai muuta hyvän hallinnon vastaista menettelyä. Kantelun voi kirjoittaa itse vapaaehtoisesti tai käyttää kantelulomaketta:

oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/guest/kantelu-eduskunnan-oikeusasiamiehelle.

Oikeusasiamiehen kanslian neuvontalakimies antaa **kantelun tekemistä koskevaa ohjausta** (puhelinvaihe 09 4321). Kanteluun on hyvä liittää kopiot asiaan liittyvistä päätöksistä ja muista asiakirjoista. Oikeusasiamies ei ilman erityistä syytä tutki kantelua, joka koskee yli kaksi vuotta vanhaa asiaa, tai asiaa, joka on parhaillaan tuomioistuimen tai muun viranomaisen käsiteltävänä tai johon on vielä mahdollisuus hakea muutosta.

Toinen ylin laillisuusvalvoja on valtioneuvoston oikeuskansleri (okv.fi/fi/kantelu), joka valvoo viranomaisia muun muassa käsittelemällä niitä koskevia kirjallisia kanteluita. Kantelun voi periaatteessa tehdä kummalle laillisuusvalvojalle tahansa – mutta vain toiselle. Oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin tehtävissä on joitakin eroja, jotka vaikuttavat siihen, kumpi kantelun lopulta tutkii. Oikeusasiamies ja oikeuskansleri voivat myös siirtää kanteluita toinen toiselleen.

Sosiaali- tai terveydenhuollon laatuun tai siihen liittyvään kohteluunsa tyytymätön asiakas voi tehdä **muistutuksen johtavalle sosiaali- tai terveydenhuollon viranhaltijalle**. Jos asiakas ei sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi kykene itse tekemään muistutusta tai jos hän on kuollut, muistutuksen voi tehdä hänen laillinen edustajansa, omainen tai muu läheinen. Tarvittaessa muistutuksen tekemisessä auttaa potilastai sosiaaliasiamies. Viranhaltijan tulee vastata muistutukseen kirjallisesti kohtuullisessa ajassa, jona pidetään neljää viikkoa.

Annettuun vastaukseen ei voi hakea muutosta, mutta samasta asiasta voi tehdä kirjal-

lisen **kantelun sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviralle tai aluehallintovirastolle**. Valvontaviranomainen voi siirtää sille tehdyn kantelun käsiteltäväksi ensin muistutuksena. Tarkoituksena on, että asiat käsiteltäisiin ensin siinä toimintayksikössä, johon asiakkaan tai potilaan moite on kohdistunut. Kanteluasioiden käsittelyraja on kaksi vuotta.

Kunnallista sosiaali- ja terveydenhuoltoa valvoo aluehallintovirasto, joka käsittelee muun muassa sosiaali- ja perhepalveluihin ja potilaiden hoitoon liittyviä kanteluita. Kantelussa tulee selvittää, mitä toimenpidettä, menettelyä tai päätöstä kantelija pitää virheellisenä tai epäasianmukaisena. Lue lisää: avi.fi/asioi/henkiloasiakas/valvonta-ja-kantelut/sosiaali-ja-terveyspalvelut.

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira vastaa terveydenhuollon ammattihenkilöiden ja organisaatioiden valvonnasta ja terveydenhuollon kantelujen valvonnasta silloin, kun kysymyksessä on tapaus, joissa epäillään hoitovirheen johtaneen potilaan kuolemaan tai vaikeaan pysyvään vammautumiseen. Sosiaalihuollon kantelut Valvira ratkaisee tapauksissa, joissa kyse on valtakunnallisesti ja periaatteellisesti tärkeästä asiasta. Lue lisää: valvira.fi/terveydenhuolto/tyytymattomyys_hoitoon ja valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu.

Ks. myös luku 1.1 liittyen yhdenvertaisuusvaltuutetun sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvo lautakunnan toimivaltaan syrjintää koskeissa asioissa.

3.4 Vammaispalvelun mukaisesta päätöksestä valittaminen

(vammaispalvelulaki, hallintolaki, laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa)

Viranhaltijan vammaispalvelupäätöksestä voi tehdä oikaisuvaatimuksen kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle monijäseniselle toimielimelle (lautakunta, jaosto tms.) 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaamisesta. Lautakunnan päätökseen tyytymätön voi edelleen valittaa toimivaltaiseen hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Tiedoksisaantipäivän laskemisesta kerrotaan tarkemmin luvussa 3.2.

Vammaispalvelulain subjektiivisiin oikeuksiin liittyvistä yksilöpäätöksistä on aikaisemmin voinut hakea muutosta hallinto-oikeuden jälkeen korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Tilanne muuttui 1.1.2020 siten, että korkeimmasta hallinto-oikeudesta tuli valituslupatuomioistuim. Tämä tarkoittaa, että hallinto-oikeuden tekemään päätökseen saa hakea muutosta valittamalla korkeimpaan hallinto-oikeuteen vain, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan. Valituslupaa haetaan erikseen korkeimmalta hallinto-oikeudelta, ja sen myöntämiselle on laissa säädetyt perusteet. Valituslupahakemus ja valitus tulee tehdä 30 päivän kuluessa hallinto-oikeuden päätöksen tiedoksisaannista. Vain murto-osassa hakemuksista myönnetään valituslupa. Valitusluvan hakemiseen ja korkeimpaan hallinto-oikeuteen valittamiseen liittyvissä vammaispalveluasioissa kannattaa aina kääntyä Näkövammaisten liiton oikeuksienvallvonnan puoleen (ks. luku 15).

3.5 Sosiaalihuoltolain mukaisesta päätöksestä valittaminen

(sosiaalihuoltolaki, hallintolaki, laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa)

Sosiaalihuoltolain mukaisesta päätöksestä voi tehdä oikaisuvaatimuksen kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle monijäseniselle toimielimelle (useimmiten sosiaalilautakunta) 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaamisesta. Sosiaalilautakunnan päätökseen tyytymätön voi edelleen valittaa hallinto-oikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Tiedoksisaantipäivän laskemisesta kerrotaan tarkemmin luvussa 3.2.

Sosiaalihuoltoa koskevista palveluista voi valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen ainoastaan, jos korkein hallinto-oikeus myöntää valitusluvan. Valitusluvan myöntämisen edellytyksenä on joko valituksenalaisen asian erittäin suuri merkitys valittajalle tai oikeuskäytännön yhtäläisyydelle tai asian tärkeys lain soveltamisen kannalta muissa samanlaisissa tapauksissa.

3.6 Asiakasmaksuista valittaminen, asiakasmaksujen alentaminen ja perimättä jättäminen

(laki ja asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista, sosiaalihuoltolaki, laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa)

Kunnallisista terveys- ja sosiaalipalveluista voidaan periä maksu, jollei laissa toisin säädetä. Maksu voidaan periä henkilön maksukyvyn mukaan, ja palvelusta perittävä maksu saa olla enintään palvelun tuottamisesta

aiheutuvien kustannusten suuruinen. Osa palveluista ja tukitoimista, kuten vammaispalvelut, on säädetty lailla maksuttomiksi.

Maksusta tulee tehdä päätös, joka sisältää muutoksenhakuohjeen ja tiedon siitä, kerryttääkö maksu terveydenhuollon maksukattoa. Maksuvelvollinen voi tehdä sosiaalipalveluista perittävästä maksusta oikaisuvaatimuksen muutoksenhakuohjeen mukaisesti 30 päivän kuluessa maksupäätöksen tiedoksisaannista. Tästä päätöksestä on mahdollista valittaa edelleen hallinto-oikeuteen 30 päivässä päätöksen tiedoksisaannista. Oikeudenkäyntimaksua ei peritä yksityishenkilön vireille panemissa valitusasioissa, jotka koskevat asiakasmaksulain mukaisia asiakasmaksuja. Korkeimpaan hallinto-oikeuteen tarvitaan valituslupa.

Asiakasmaksulain 11 § sisältää säännökset maksujen alentamisesta ja perimättä jättämisestä. Kunta tai kuntayhtymä voi alentaa asiakasmaksua tai jättää sen kokonaan perimättä tapauskohtaisen tarve- ja tilanearvion perusteella. Sosiaalihuollon ja terveydenhuollon palveluista määrätty maksu on jätettävä perimättä tai sitä on alennettava siltä osin kuin maksun periminen vaarantaa henkilön tai perheen toimeentulon edellytyksiä tai henkilön lakisääteisen elatusvelvollisuuden toteuttamista. Maksun alentaminen tai perimättä jättäminen on ensisijaista toimeentulotulotukeen nähden.

Määrätty maksu voidaan jättää perimättä tai alentaa myös takautuvasti. Maksuvelvollisen tulee olla aktiivinen ja tuoda omaaloitteisesti esiin perusteet maksun poistamiselle tai alentamiselle. Viranomaisilla on velvollisuus neuvoa, miten maksu määräytyy ja miten sen alentamista voi hakea. Ensimmä-

mäiseksi kannattaa olla yhteydessä laskutajaan, jotta lasku ei lähde suoraan perintään. Kunnilla voi olla erilaisia käytäntöjä asiakasmaksujen alentamisessa.

3.7 Valittaminen terveydenhuollossa, potilasvahingot ja hallintoriita

(laki potilaan asemasta ja oikeuksista, laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa, potilasvahinkolaki)

Potilasasiamieheltä saa neuvoja ja apua potilaan asemaan ja oikeuksiin sekä vahingonkorvauksiin liittyvissä kysymyksissä. Terveystieteidenhuollossa varsinaisista hoitopäätöksistä ei ole muutoksenhakuoikeutta. Jos on tyytymätön kuntoutuksen palvelujen tai apuvälineiden, kuten opaskoiran, tarpeen arvioon ja hankintaan liittyviin päätöksiin, tulee ensisijaisesti ottaa yhteyttä päätöksen tekijään tai hänen esihenkilöönsä. Jos asia ei ratkea yhteydenoton perusteella,

1. asiasta voi tehdä muistutuksen terveydenhuollon toimintayksikön vastaavalle johtajalle eli sairaanhoitopiirissä johtajalääkärille ja terveystieteidenkeskuksissa ylilääkärille (ks. luku 3.3)
2. asiasta voi tehdä kantelun aluehallintovirastoon (ks. luku 3.3) tai
3. asian voi viedä hallintoriitana hallinto-oikeuden ratkaistavaksi.

Hallintoriita koskee erimielisyyttä julkisoikeudelliseen maksuvelvollisuuteen liittyen ja tulee vireille hakemuksella, joka toimitetaan hallinto-oikeudelle. Hallinto-oikeuden päätöksestä voi valittaa edelleen korkeimpaan hallinto-oikeuteen. Hallintoriitamennettelyssä ei voida käsitellä sellaista asiaa, joka

on käsitelty tai voidaan käsitellä normaalisissa muutoksenhakumennettelyssä.

Potilasvahingosta on kyse silloin, kun terveydenhoidossa on sattunut henkilövahinko eli sairaus, vamma tai muu objektiivisesti todettavissa oleva terveydentilan heikentyminen tai kuolema. Suomessa sattuneiden potilasvahinkojen korvaamisesta huolehtii Potilasvakuutuskeskus, p. 040 450 4590, pvk.fi. Potilasvakuutus korvaa tutkimuksessa ja hoidoissa syntyneitä haittoja ja menetyksiä potilasvahinkolain mukaan. Potilaan kannattaa keskustella ilmoituksen tarpeesta hoitavan lääkärin, hoitohenkilökunnan tai potilasasiamiehen kanssa (ks. myös luku 2.4).

Potilasvakuutuskeskuksen korvauspäätökseen tyytymätön voi pyytää ratkaisusuosituksen potilasvahinkolautakunnalta tai saattaa asiansa tuomioistuimeen. Lisätietoja potilasvahinkolautakunnasta p. 0400 909 343, pvltk.fi.

3.8 Kelan päätöksestä valittaminen

Kelan päätöksiin haetaan muutosta sähköisesti OmaKela-palvelussa (kela.fi/omakela) tai kirjallisesti, jolloin valitus toimitetaan mihin tahansa Kelan toimipisteeseen. Kelan sivuilta löytyy myös lomakepohja valitukselle. Valitusaika on 30 päivää päätöksen tiedoksisaannista (määräaikojen laskemisesta ks. luku 3.2). Muutoksenhakijalla on oikeus saada tietoa Kelalta asian käsittelyyn vaikuttaneista asiakirjoista. Kela tutkii, voidaanko päätös oikaista. Jos kaikki valittajan vaatimukset hyväksytään, valitus raukeaa ja Kela antaa oikaisusta päätöksen. Jollei päätöstä oikaista, valitus

siirretään lausuntoineen muutoksenhakuelimelle (useimmissa asioissa sosiaaliturva-asoiden muutoksenhakulautakunta). Lautakunnan päätöksestä voi valittaa 30 päivän kuluessa vakuutusoikeuteen. Lisätietoja: kela.fi/paatoksesta-valittaminen.

Toimeentulotukea koskevaan Kelan päätökseen voi hakea oikaisua 30 päivää päätöksen tiedoksisaannista (määräaikojen laskemisesta ks. luku 3.2). Ennen oikaisuvaatimuksen tekemistä voi hakea päätöksen tarkistusta ottamalla yhteyttä Kelaan ja kertomalla virheestä päätöksessä. Kelassa tarkistettavia tilanteita ovat selkeät virheet ja tilanteet, joissa päätös on tehty puutteellisten tietojen perusteella. Asian tarkistaminen Kelassa on nopeampaa kuin oikaisuvaatimuksen tekeminen. Oikaisuvaatimuksen voi tehdä sähköisesti OmaKela-palvelussa (kela.fi/omakela) tai kirjallisesti vapaamuotoisesti tai käyttämällä Kelan muutoksenhakupohjaa, joka tulee toimittaa postitse Kelan oikaisuvaatimuskeskukselle (PL 10, 00056 Kela). Oikaisuvaatimuksen voi myös jättää myös mihin tahansa Kelan palvelupisteeseen. Lisätietoja: kela.fi/oikaisuvaatimus-kelan-tekemaan-paatokseen.

Kelan oikaisuvaatimuskeskuksen päätöksestä on mahdollista valittaa toimivaltaiselle hallinto-oikeudelle valitusosoituksen mukaisesti kirjallisesti. Hallinto-oikeuden päätöksestä valittaminen edellyttää valituslupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta, paitsi toimeentulotuen takaisinperintää koskevis- sa asioissa.

3.9 Valittaminen työeläkelaitoksen päätöksestä

(laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa, kunnallinen eläkelaki, laki työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnasta, työeläkelait, vakuutusoikeuslaki, valtion eläkelaki)

Kaikissa yksityisten ja julkisten alojen työeläketurvaa eli eläke- ja ammatillisen kuntoutuksen päätöksiä koskevissa asioissa ensimmäinen muutoksenhakuaste on työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunta.

Muutoksenhakukirjelmä on toimitettava eläkelaitokseen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista (määräaikojen laskemisesta ks. luku 3.2). Valitukseen liitetään mukaan jäljennös päätöksestä, josta valitaan, ja selvitykset, joihin vedotaan. Lisäselvityksiä voi toimittaa myöhemmin.

Jos eläkelaitos ei katso voivansa muuttaa päätöstä, asia siirtyy työeläkeasioiden muutoksenhakulautakunnan tutkittavaksi. Eläkelaitos toimittaa asiassa aikaisemmin kertyneet selvitykset lautakunnalle. Lautakunnan päätöksiin haetaan muutosta vakuutusoikeudelta, joka on ylin oikeusaste. Työeläkelakien nojalla annettuun päätökseen voi hakea muutosta valittamalla siten kuin työeläkelaeissa (TyEL, YEL) ja hallintolainkäyttölaissa säädetään.

Työeläkelaitoksen päätöksiä koskevissa asioissa ja oikaisuvaatimuksissa Näkövammaisten liitossa avustavat työelämäpalvelujen työntekijät (nkl.fi/fi/tyo) ja oikeuksienvalvonnan asiantuntijat (ks. luku 15).

3.10 Tapaturma- ja liikennevakuutusyhtiöiden päätöksestä valittaminen

(laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa, lait tapaturmavakuutuslain ja liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta, tapaturmavakuutuslaki, vakuutusosoikeuslaki)

Vakuutusyhtiön lakisääteistä tapaturmavakuutusta koskevasta päätöksestä (esim. työtapaturmaa tai ammattitautia koskevassa asiassa) valitetaan tapaturma-asioiden muutoksenhakulautakuntaan 30 päivässä päätöksen tiedoksisaannista. Valituskirjelmä toimitetaan sille vakuutuslaitokselle, jonka päätökseen muutosta haetaan. Lautakun-

nan päätöksistä on jatkovalitusoikeus vakuutusosoikeuteen. Valitus tulee tehdä 30 päivän aikana päätöksen tiedoksisaamisesta.

Vakuutusyhtiön päätökseen liikennevahingon korvausasiassa voi pyytää lausuntoa liikennevahinkolautakunnalta, joka antaa asiassa ratkaisusuosituksen. Lausuntopyyntö lautakunnalle on tehtävä vuoden kuluessa korvauspäätöksestä. Vaihtoehtoisesti vakuutusyhtiötä vastaan voi nostaa kanteen yleisessä tuomioistuimessa.

Liikennevakuutuslain kuntoutusta koskevissa asioissa muutosta haetaan valittamalla suoraan vakuutusosoikeuteen 30 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista (määräaikojen laskemisesta ks. luku 3.2).

Kuva: Else Kyhälä

4 Kunnan vammaispalvelut

(vammaispalvelulaki ja -asetus, sosiaalihuoltolaki, kotikuntalaki)

Kunnan vammaispalvelujen tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden edellytyksiä elää ja toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä.

Vammaispalvelut jaetaan kahteen ryhmään:

- Palvelut, joihin henkilöllä on vammaispalvelulain mukainen subjektiivinen oikeus. Se tarkoittaa sitä, että kunnan on järjestettävä palvelut määrärahoistaan riippumatta. Nämä ovat kunnan erityisen järjestämisvelvollisuuden alaisia palveluita. Ks. luku 4.1.
- Palvelut, jotka ovat määrärahasidonnaisia eli joihin henkilöllä ei ole subjektiivista oikeutta. Nämä ovat kunnan yleisen järjestämisvelvollisuuden alaisia palveluita. Ks. luku 4.2.

4.1 Vammaispalvelulain mukaiset subjektiiviset oikeudet

4.1.1 Vaikeavammaisen kuljetuspalvelu

Kunnan on järjestettävä kohtuulliset kuljetuspalvelut sellaiselle vaikeavammaiselle henkilölle, jolla on erityisiä vaikeuksia liikumisessa ja joka ei vammansa tai sairautensa vuoksi voi käyttää julkisia joukkoliikennevälineitä ilman kohtuuttoman suuria vaikeuksia.

Kuljetuspalveluina on järjestettävä vähintään 18 yhdensuuntaista vapaa-ajan matkaa kuukaudessa asuin- ja lähikunnissa. Lisäksi on järjestettävä välttämättömät työhön ja opiskeluun liittyvät matkat.

Kuljetuspalveluja on oltava käytettävissä kaikkina viikonpäivinä ja vuorokaudenaikoina. Kuljetuspalveluista voidaan periä kohtuullinen maksu, joka saa olla enintään paikkakunnan julkisen liikenteen maksua vastaava. Kuljetuspalvelujen tilaamisesta ennakkoon ei saa periä ennakkotilausmaksua.

Saattajan tarpeesta on ilmoitettava kuljetuspalvelua haettaessa. Saattajapalvelu on järjestettävä esimerkiksi silloin, kun taksinkuljettajan antama apu ei ole riittävää. Saattajapalvelu on maksutonta. Lisätietoja saa kotikunnan sosiaalitoimesta.

Kuljetuspalvelun järjestämistavan valinta ja sen muuttaminen on kunnan päätettävissä. Järjestämistapa ei kuitenkaan saa olla sellainen, että se estää vaikeavammaisen kuljetuspalvelun käytön. Myös yksilölliset, järjestämistapaan liittyvät järjestelyt ovat mahdollisia ja toteutettavissa esimerkiksi yhdenvertaisuuslain mukaisena kohtuullisena mukautuksena. Kuljetuspalveluiden järjestämiseen liittyen on olemassa eduskunnan oikeusasiamiehen kanteluratkaisuja.

4.1.2 Henkilökohtainen apu

Henkilökohtaisen avun tarkoituksena on lisätä vammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta omaan elämänsä ja mahdollisuuksia toimia yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä. Henkilökohtaiseen apuun on oikeutettu vaikeavammainen henkilö, joka tarvitsee pitkäaikaisen tai etenevän vamman tai sairauden vuoksi välttämätöntä ja toistuvaa apua päivittäisissä toimissa kotona tai kodin ulkopuolella. Toistuvalla avuntarpeella tarkoitetaan myös määrällisesti vähäisempää välttämätöntä avuntarvetta. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi näkövammaisella henkilöllä, joka selviytyy itsenäisesti tutussa ympäristössä, mutta tarvitsee tietyissä toimissa etenkin kodin ulkopuolella välttämättä ja toistuvasti toisen henkilön apua.

Avun järjestäminen edellyttää sitä tarvitsevan henkilön kykyä määritellä avun sisältö ja toteutustapa. Henkilökohtaisella avulla ei voida vastata hoivaan, hoitoon tai valvontaan liittyviin tarpeisiin, vaan niihin on vastattava muilla sosiaali- ja terveydenhuollon palveluilla. Henkilökohtainen apu ei koske laitoshoidossa olevia ihmisiä. Henkilökohtaiseen apuun ei ole oikeutta, jos avun tarve johtuu pääasiassa ikääntymiseen liittyvistä sairauksista tai toimintarajoitteista.

Iäkkäillä vammaisilla henkilöillä ja iäkkäänä vammautuneilla henkilöillä on oikeus palveluihin vammaisuuden perusteella samoin perustein kuin muillakin vammaisilla henkilöillä. Iäkkään henkilön vammaisuus on erotettava normaaliksi katsottavasta ikääntymisestä ja siihen liittyvästä toimintakyvyn heikkenemisestä. Näkövammai-

suus ole koskaan ihmiselle normaali tila, vaan kyse on aina vammaisuudesta, myös iäkkäänä.

Henkilökohtainen apu sisältää välttämättömän avustamisen kotona ja kodin ulkopuolella

- päivittäisissä toimissa
- työssä ja opiskelussa
- harrastuksissa
- yhteiskunnallisessa osallistumisessa
- sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämisessä.

Apua on järjestettävä päivittäisiä toimia, työtä ja opiskelua varten siinä laajuudessa kuin apuun oikeutettu henkilö niitä tarvitsee. Harrastuksia, yhteiskunnallista osallistumista ja sosiaalisen vuorovaikutuksen ylläpitämistä varten henkilökohtaista apua on järjestettävä vähintään 30 tuntia kuukaudessa.

Päivittäisiä toimintoja ovat muun muassa liikkuminen, pukeutuminen, henkilökohtaisen hygienian hoito, vaate- ja ruokahuolto, kodin siisteydestä huolehtiminen ja asiointi kodin ulkopuolella.

Välttämättömiä tuntimääriä arvioitaessa keskeisessä asemassa on palvelusuunnitelma, joten tarvittavaa avun määrää on hyvä miettiä, kun valmistautuu palvelusuunnitelman laadintaan. Palvelusuunnittelua ja palvelujen tarpeen arviointia varten on olemassa materiaalia, jota voi tilata Näkövammaisten liitosta (ks. luku 15).

Kunta voi järjestää henkilökohtaista apua kolmella tavalla: työnantajamallilla, palvelusetelillä tai avustajapalveluna.

1) Työnantajamalli

Työnantajamallissa kunta korvaa henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset avustajan työnantajana toimivalle vammaiselle tai pitkäaikaissairaalle henkilölle. Palkan ohella korvataan työnantajan maksettavaksi kuuluvat lakisääteiset maksut ja korvaukset sekä työaikalain mukaiset korvaukset pyhä- ja ylitöistä ja vuosilomalain mukaiset korvaukset ja sairausajan palkka. Myös lakisääteisestä työsuojelusta johtuvat perehdytys- ja muut välttämättömät kulut voivat tulla korvattaviksi. Lisäksi korvattavia ovat vakituisen työntekijän tilalle palkatun sijaisen palkkakulut sekä muut kohtuulliset avustajasta aiheutuvat välttämättömät kulut, kuten avustajan matkakulut silloin, jos avustaminen edellyttää matkustamista työnantajan mukana.

Henkilökohtaisten avustajien työehtosopimus koskee vain niitä avustajia, joiden työnantaja eli vammaisen henkilö on Henkilökohtaisten avustajien työnantajaliiton Heta ry:n jäsen. Jos työnantaja ei kuulu Hetaan, työsuhteeseen sovelletaan työsopimuslakia.

Henkilökohtaisen avun järjestäminen työnantajamallin mukaan edellyttää työnantajaksi aiakovalta henkilöltä kykyä ja halua toimia työnantajana. Tarvittaessa kunnan viranomaisten tulee ohjata ja auttaa avustajan palkkaamiseen liittyvissä asioissa. Työnantajana toimiva henkilö voi myös osoittaa osan tehtävistään kolmannelle osapuolelle ostamalla tältä esimerkiksi palkanlaskennan, palkanmaksun, koulutuksen ja avustajavälityksen palveluja.

Henkilökohtaista apua tarvitsevien ihmisten omaiset tai läheiset voivat toimia avus-

tajina vain, jos se on erityisen painavasta syystä apua tarvitsevan henkilön edun mukaista. Tällaisena syynä voidaan pitää esimerkiksi äkillisiä avuntarpeita avustajan sairastuttua tai hänen työsuhteensa päätyttyä tai tilannetta, jossa perheen ulkopuolisen avustajan löytäminen osoittautuu vaikeaksi. Myös vammaan tai sairauteen liittyvät erityiset syyt voivat oikeuttaa omaisen palkkaamiseen avustajaksi esimerkiksi silloin, kun kyse on toimintakykyyn voimakkaasti vaikuttavista sairauksista ja vammoista.

2) Palveluseteli avustajapalvelujen hankkimiseksi

Kunta voi antaa palvelusetelin avustajapalvelun hankkimista varten. Setelin on oltava arvoltaan sellainen, että sillä on mahdollista hankkia henkilölle palvelusuunnitelmasa määritelty riittävä henkilökohtainen apu. Palveluseteli sopii henkilökohtaisen avun järjestämistavaksi erityisesti, kun viikoittaiset tuntimäärät ovat pieniä tai kun vakituiselle avustajalle tarvitaan sijaisia. Kunta hyväksyy sosiaalihuollon palvelujen tuottajat, joiden palvelujen ostamiseen palveluseteliä voidaan käyttää.

Asiakas voi kieltäytyä hänelle tarjotusta palvelusetelistä, jolloin hänet on ohjattava muiden palvelujen piiriin.

3) Avustajapalvelu kunnan omana toimintana tai ostopalveluna

Kunta voi järjestää henkilökohtaista apua omana toimintanaan tai järjestää sitä ostopalveluna. Kunnan on erityisesti huomioitava asiakkaan itsemääräämisoikeus.

Kaikkia henkilökohtaisen avun järjestämistapoja voidaan yhdistää toisiinsa sekä muihin vammais- ja sosiaalipalveluihin, kuten koti- ja omaishoitoon, jos se on tarkoituksenmukaista henkilön palvelusuunnitelmassa määritellyn avuntarpeeseen vastaamiseksi. Henkilökohtaisella avulla voidaan täydentää myös asumiseen liittyviä palveluja, jos ne eivät turvaa riittävästi henkilön tarvitsemia palveluja asumispalveluyksikön tai kodin ulkopuolella.

Henkilökohtainen apu on saajalleen maksutonta. Se voi sisältää myös kotipalvelua sekä kotisairaanhoidon tai kotihoidon palveluja. Jos henkilökohtaista apua järjestetään palvelusuunnitelman ja tehdyn yksilöhuollon päätöksen perusteella osin edellä mainittujen palvelujen avulla, ovat myös nämä palvelut osana henkilökohtaista apua maksuttomia saajalleen (ks. luku 5.2.3).

Henkilökohtaiseen apuun, palvelusuunnitelmaan ja työnantajajuuteen liittyvää materiaalia voi tilata Näkövammaisten liitosta oikeuksienvalvonnan asiantuntijoilta (ks. luku 15).

4.1.3 Palveluasuminen

Kunnan on järjestettävä palveluasuminen vaikeavammaiselle henkilölle, joka tarvitsee jatkuvasti tai erityisen runsaasti toisen henkilön apua päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa, mutta joka ei ole jatkuvan laitoshoidon tarpeessa.

Palveluasumiseen kuuluvat asunto, joka voi olla oma asunto, palvelutalo tai ryhmä- tai hajautettu asuminen. Palveluasumiseen sisältyvät myös asumiseen ja arjesta selviytymiseen liittyvät välttämättömät palvelut, joita ovat esimerkiksi liikkumisesta, pu-

keutumisesta, siivouksesta ja lääkityksestä huolehtiminen. Nämä palvelut voidaan järjestää esimerkiksi kunnan kotipalveluna ja -sairaanhoitona.

Palveluasuminen voidaan järjestää myös esimerkiksi henkilökohtaisen avun turvin, omaishoidon tukena, asunnon muutostöinä ja turvapuhelinjärjestelyinä. Useimmiten palveluasuminen järjestetään edellä kuvattujen palveluiden ja tukitoimien yhdistelminä. Palvelut perustuvat yksilölliseen palvelusuunnitelmaan ja ovat käyttäjälleen maksuttomia.

Vammaispalvelulain mukaisen palveluasumisen lisäksi kunnat järjestävät sosiaalihuoltolain mukaista palveluasumista. Tällöin asiakasmaksut määräytyvät asiakasmaksulain mukaan, jolloin henkilön tulot vaikuttavat maksun suuruuteen.

4.1.4 Asunnon muutostyöt sekä asuntoon kuuluvat välineet ja laitteet

Kunnan on korvattava vaikeavammaiselle henkilölle asunnon muutostöistä ja asuntoon kiinteästi kuuluvien välineiden ja laitteiden hankkimisesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset, jos henkilö niitä välttämättä tarvitsee suoriutuakseen tavanomaisista elämäntoiminnoista.

Muutostöiden välttämättömyys tulee arvioida vaikeavammaisen henkilön tarpeista lähtien. Vammaisella henkilöllä tulee olla itsenäisesti mahdollisuus liikkua asunnossa ja käyttää asunnon niitä tiloja, jotka mahdollistavat henkilön itsenäisen selviytymisen kotona.

Asunnon muutostöiksi luetaan myös muutostöiden suunnittelu ja esteiden poistaminen asunnon välittömästä läheisyydestä,

kuten pihalta ja kerrostalojen porrashuoneista. Korvattavia asunnon muutostöitä ovat esimerkiksi näkövamman vuoksi tarvittavat valaistusmuutokset. Korvattavia asuntoon kuuluvia laitteita ja välineitä ovat muun muassa erilaiset nostolaitteet ja hälytysjärjestelmät.

Korvausta on haettava viimeistään kuuden kuukauden kuluessa kustannusten syntymisestä.

4.1.5 Päivätoiminta

Kunnan on järjestettävä päivätoimintaa vaikeavammaiselle henkilölle, jolla vamman aiheuttama toimintarajoite on niin vaikea, että se estää osallistumisen sosiaalihuoltolain mukaiseen työtoimintaan ja jolla ei ole oikeutta kehitysvammalain nojalla järjestettävään päivätoimintaan. Päivätoimintaan on oikeus esimerkiksi silloin, jos toimintakyky on voimakkaasti alentunut useamman eri vamman tai sairauden yhteisvaikutuksen seurauksena.

4.2 Vammaispalvelulain mukaiset määrärahasidonnaiset palvelut

(vammaispalvelulaki ja -asetus)

4.2.1 Kuntoutusohjaus ja sopeutumisvalmennus

Kuntoutusohjauksen ja sopeutumisvalmennuksen tarkoituksena on vammaisen henkilön sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutusedellytysten tukeminen ja parantaminen antamalla tietoa ja kuntoutumista edistäviä valmiuksia. Kuntoutusohjaus sisältää esimerkiksi tiedottamista vammaisen toimintamahdollisuuksia lisäävistä palveluista.

Sopeutumisvalmennus voidaan järjestää yksilöllisesti tai ryhmämuotoisena. Yksilöllistä sopeutumisvalmennusta on esimerkiksi liikumistaidon ohjaus ja yksilöllinen pistekirjoitusohjaus. Ks. luvut 7.2.2 ja 7.1.5.

4.2.2 Välineet, koneet ja laitteet

Vammaiselle henkilölle voidaan korvata vamman tai sairauden edellyttämän tarpeen mukaisesti joko kokonaan tai osittain kustannukset, jotka hänelle aiheutuvat päivittäisistä toiminnoista suoriutumisessa tarvittavien välineiden, koneiden ja laitteiden hankkimisesta. Korvauksiin on oikeus vammaisella henkilöllä, joka tarvitsee välineitä, koneita tai laitteita vammansa tai sairautensa vuoksi liikkumiseen, viestintään, henkilökohtaiseen suoriutumiseen kotona tai vapaa-ajan toimintaan, eivätkä välineet, koneet ja laitteet sisälly lääkinnälliseen kuntoutukseen. Vammaisen henkilön on pystyttävä osoittamaan, missä määrin haettava väline tai laite on tarpeellinen ja välttämätön vamman vuoksi jokapäiväisessä elämässä suoriutumisessa. Korvausta voi hakea esimerkiksi auton, harrastus- ja muistiinpanovälineiden sekä kodinkoneiden hankintakustannuksista.

Lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineitä myöntää kunnallinen terveydenhuolto, ks. luku 8.2.

4.2.3 Ylimääräiset vaatetus- ja erityisravintokustannukset

Korvausta ylimääräisistä vaatetuskustannuksista voivat hakea henkilöt, joille vamma tai sairaus aiheuttaa vaatteiden tavanomaisesta suurempaa kulumista tai jotka eivät vammansa vuoksi voi käyttää kaupasta ostettavia vaatteita tai jalkineita.

Pitkäaikaisesti ja säännöllisesti tarvittavan erityisravinnon tai erityisravintovalmistei-

den käytöstä aiheutuviin ylimääräisiin kustannuksiin voi niin ikään hakea korvausta.

5 Tukea itsenäiseen elämään

5.1 Tulkkauspalvelu

(laki vammaisten henkilöiden tulkkauspalvelusta)

Kuulo-, kuulonäkö- ja puhevammaisten tulkkauspalvelua haetaan Kelasta. Tulkkauspalvelua voi saada työssäkäyntiin, opiskeluun, asiointiin, yhteiskunnalliseen osallistumiseen, harrastamiseen ja virkistykseen. Kuulo- tai puhevammaisella henkilöllä on oikeus käyttää tulkkauspalvelua vähintään 180 tuntia vuodessa ja kuulonäkövammaisella henkilöllä vähintään 360 tuntia vuodessa.

Lisätietoja:

kela.fi/vammaisten-tulkkauspalvelu

5.2 Kotona annettavat palvelut

(sosiaalihuoltolaki, laki ja asetus sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista, terveydenhuoltolaki, laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä)

5.2.1 Kunnallinen kotipalvelu

Kotipalvelulla tarkoitetaan asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon, toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asioin-

tiin sekä muihin jokapäiväisen elämään kuuluvien toimintojen suorittamista tai niissä avustamista. Kotipalvelua annetaan alentuneen toimintakyvyn, erityisen perhe- tai elämäntilanteen, sairauden, synnytyksen, vamman tai muun vastaavan syyn perusteella silloin, kun apu on tarpeen tavanomaiseen elämään kuuluvista tehtävistä suoriutumiseksi. Lapsiperheellä on oikeus saada välttämätöntä kotipalvelua edellä mainittujen syiden perusteella.

Kotipalveluun sisältyvinä tukipalveluina järjestetään ateria-, vaatehuolto- ja siivouspalveluja sekä sosiaalista kanssakäymistä edistäviä palveluja. Lisätietoa saa usein oman kunnan verkkosivuilta.

Kotona annettavien palvelujen maksuista ks. luku 5.2.3.

Kunta voi järjestää osan kotipalveluista palvelusetelien avulla. Kunnan on sovittava erikseen palvelusetelin käytöstä asiakkaan kanssa ja annettava ohjausta palvelusetelin käytöstä. Palvelusetelin hyväksyvän henkilön on itse otettava yhteyttä kunnan hyväksymään kotipalveluiden tuottajaan ja sovittava palveluiden järjestämisestä käytännössä. Ks. luku 5.7.

Tilapäisessä kotipalvelussa asiakas voi selvittää, onko edullisinta käyttää palveluseteliä vai kustantaa palvelut itse ja hakea verotuksen kotitalousvähennystä (ks. luku 9.10.3). Yksityiseltä palveluntuottajalta hankitut palvelut voi mahdollisesti saada myös ilman arvonlisäveroa (ks. luku 9.10.4).

Kotipalvelua haetaan kunnan sosiaalitoimesta. Monet kunnat tarjoavat ainoastaan lapsiperheiden kotipalvelua. Muille asiakasryhmille on tarjolla kotihoitoa, joka tarkoittaa kotipalvelun ja kotisairaanhoidon tehtävien muodostamaa kokonaisuutta. Kotipalvelu ja kotihoito ovat sosiaalipalveluja, joita järjestetään yksilöllisen palvelutarpeen arvioinnin mukaisesti. Asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalveluiden järjestämisestä.

Lisätietoja sosiaalihuoltolain soveltamisoppaasta: julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/80391

5.2.2 Kunnallinen kotisairaanhoido

Kotisairaanhoido huolehtii erilaisista kotona tarvittavista terveyden- ja sairaanhoidon palveluista, kuten lääkehoidon seurannasta sekä hoidon ja opastuksen antamisesta sairauden hoidossa. Kotiin on myös mahdollista saada maksutta hoidossa tarvittavia sairaanhoitotarvikkeita ja kotona selviytymistä helpottavia apuvälineitä. Tarkoituksena on mahdollistaa asiakkaan kotona asuminen sairaudesta huolimatta.

Niissä kunnissa, joissa kunta vastaa sekä sosiaalitoimesta että perusterveydenhuollosta, kotisairaanhoido ja kotipalvelu on usein yhdistetty kotihoidon yksiköksi. Jatkuvan ja säännöllisen kotisairaanhoidon piiriin pää-

semiseksi tarvitaan lääkärin lähete. Lisätietoja saa oman kunnan terveyskeskuksesta.

5.2.3 Kotona annettavista palveluista perittävät maksut

Jatkuvasta ja säännöllisestä kotipalvelusta veloitetaan asiakasmaksuasetukseen perustuva maksu, joka määräytyy palvelun laadun ja määrän, asiakkaan tulojen ja perhesuhteiden mukaan. Asiaksmaksujen tulorajat ja maksuprosentit: stm.fi/sotehuollon-asiaksmaksut.

Kotipalvelun tukipalvelujen, kuten ateriapalvelun, maksuista ei ole erikseen säädetty asiakasmaksulaissa tai -asetuksessa, joten kunta voi periä niistä päättämänsä maksun. Tilapäisestä kotipalvelusta peritään asiaksmaksulain mukaan kunkin kunnan päättämä kohtuullinen maksu. Jos asiakas on tyytymätön maksun määräytymiseen, hän voi hakea maksuun oikaisua palvelusta vastaavalta toimielimeltä. Ohjeet maksupäätöksen oikaisemisesta ovat laskussa.

Kunnan on jätettävä perimättä tai alennettava sosiaalihuollon maksu tai maksukyvyn mukaan määräytyvä terveydenhuollon maksu, jos maksajan elatusvelvollisuus, toimeentuloedellytykset tai huollolliset seikat niin vaativat. Kunta voi harkintansa mukaan jättää myös muita maksuja perimättä tai alentaa niitä edellä mainituilla perusteilla. Sosiaali- ja terveyspalveluiden maksuihin voi saada myös toimeentulotukea. Maksun alentaminen tai perimättä jättäminen ovat kuitenkin ensisijaisia toimenpiteitä.

Jos henkilölle on myönnetty vammaispalvelulain mukaista henkilökohtaista apua

ja apu järjestetään palvelusuunnitelman ja viranhaltijapäätöksen päätöksen perusteella osin kotipalvelujen avulla, ovat nämä palvelut saajalleen maksuttomia osana henkilökohtaista apua.

5.3 Liikkumisen tukea sosiaali- huoltolain perusteella

Sosiaalihuoltolain mukaan liikkumisen tukea voi saada henkilö, joka ei kykene itsenäisesti käyttämään julkisia liikennevälineitä alentuneen toimintakyvyn, sairauden, vaman tai muun vastaavan syyn perusteella. Palvelua voi saada asioimisen tai muun jokapäiväiseen elämään kuuluvan tarpeen vuoksi. Esteetön ja toimiva julkinen liikenne on kuitenkin ensisijainen tapa järjestää kaikille soveltuva liikkuminen.

Liikkumisen tukea voidaan järjestää seuraavasti:

- julkisten liikennevälineiden käytön ohjauksella ja ohjatulla harjoittelulla
- saattajapalveluna
- ryhmäkuljetuksina
- korvaamalla taksilla, invataksilla tai muulla vastaavalla ajoneuvolla tapahtuvasta kuljetuksesta aiheutuvat kohtuulliset kustannukset
- muulla soveltuvalla tavalla.

Yksilöllisiä kuljetuspalveluja ei voi saada, jos on oikeutettu kuljetuksiin tai niiden kustannusten korvaamiseen muun lain nojalla. Ks. myös luku 4.1.1 vammaispalvelulain mukainen kuljetuspalvelu.

5.4 Sosiaalinen kuntoutus

Sosiaalihuoltolain mukainen sosiaalinen kuntoutus tarkoittaa yksilöllisen ja toiminnallisen tuen yhdistävää palvelua sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi.

Sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluu

- sosiaalisen toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen selvittäminen
- kuntoutusneuvonta ja -ohjaus sekä kuntoutuspalvelujen yhteensovittaminen
- valmennus arkipäivän toiminnoista suoriutumiseen ja elämänhallintaan
- ryhmätoiminta ja tuki sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin
- muut sosiaalista kuntoutumista edistävät toimenpiteet.

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoite voi olla arkielämän taitojen oppimista, päihteettömän arjen hallintaa, tukea ryhmässä toimimiseen sekä koulutukseen tai työhön tarvittavien asioiden harjoittelua. Nuorten sosiaalisella kuntoutuksella tuetaan nuorten sijoitumista työ-, työkokeilu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikkaan ja ehkäistään näiden keskeyttämistä. Palvelua haetaan kunnan sosiaalitoimelta.

5.5 Palvelut vanhuspalvelulain perusteella

(laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista)

Vanhuspalvelulain tavoitteena on varmistaa, että iäkkäät ihmiset saavat yksilöllistä

tarpeiden mukaista hoitoa ja huolenpitoa. Se täydentää muuta sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädäntöä. Lain lähtökohtana on kotiin annettavien palvelujen ensisijaisuus. Pitkäaikaishoito voidaan toteuttaa laitoshoidon vain silloin, kun siihen on lääketieteelliset perusteet tai se on iäkkään henkilön edun mukaista. Pitkäaikaishoidossa puolisoille on järjestettävä mahdollisuus asua yhdessä.

Iäkkäiden henkilöiden palvelujen tarve on arvioitava viivytyksettä ja sen pohjalta laaditaan palvelusuunnitelma. Vaihtoehtoja on neuvoteltava iäkkään henkilön kanssa, ja hänen näkemyksensä on kirjattava palvelusuunnitelmaan.

Sosiaalipalvelut on järjestettävä viimeistään kolmessa kuukaudessa päätöksenteosta ja kiireellisissä tapauksissa viipymättä.

5.6 Tukea omaisen hoitoon

(laki omaishoidon tuesta, julkisten alojen eläkelaki, työtapaturma- ja ammattitautilaki)

5.6.1 Omaishoidon tuki

Omaishoidon tuella kunta voi tukea sairaa, vanhuksen tai vammaisen henkilön kotona tapahtuvaa hoitoa. Omaishoidon tuki on määrärahasidonnainen palvelu, jonka myöntäminen perustuu kunnan harkintaan. Omaishoitajana voi toimia omainen tai muu hoidettavan läheinen henkilö.

Kunta ja hoitaja tekevät hoidosta sopimuksen, jonka liitteeksi laaditaan hoito- ja asiakassuunnitelma. Omaishoidon tuki koostuu

hoitajan palkkiosta ja vapaasta sekä muusta hoidon tueksi saatavasta kunnallisesta palvelusta, joka määritellään hoito- ja asiakassuunnitelmassa.

Hoitopalkkion taso määräytyy hoidon sitovuuden ja vaativuuden mukaan. Palkkio vaihtelee kunnittain. Vuonna 2022 vähimmäishoitopalkkio on 423,61 euroa kuukaudessa. Hoidollisesti raskaan siirtymävaiheen aikana hoitopalkkio on vähintään 847,22 euroa kuukaudessa. Palkkio on hoitajalle veronalaista tuloa ja siitä kertyy eläkettä julkisten alojen eläkelain mukaan. Kunta huolehtii myös omaishoitajan tapaturmavakuutuksesta.

Kaikilla omaishoitosopimuksen tehneillä hoitajilla on oikeus kahteen ja vaativaa hoitotyötä tekevällä kolmeen vapaapäivään kuukaudessa. Kunta huolehtii hoidon järjestämisestä lakisääteisen vapaan ajaksi. Omaishoitajan vapaan tai muun poissaolon aikainen sijaishoito voidaan järjestää toimeksiantosopimuksella, jonka kunta tekee sijaishoitajan kanssa. Sijaishoitajan avulla toteutettava hoito järjestetään henkilön kotona.

5.6.2 Osittainen hoitovapaa

Erityisen hoidon ja huollon tarpeessa olevan vammaisen tai pitkäaikaissairaalan lapsen vanhemman osalta oikeus osittaiseen hoitovapaaseen jatkuu, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta.

Lisätietoja: tem.fi/hoitovapaa

5.7 Palveluseteli

(laki sosiaali- ja terveydenhuollon palvelusetelistä)

Palvelusetelin tarkoituksena on lisätä asiakkaan valinnanmahdollisuuksia sosiaali- ja terveystaloudissa. Kunta päättää, ottaako se palvelusetelin käyttöön ja mihin palveluihin ja missä laajuudessa seteliä käytetään. Kunta päättää myös, onko palveluseteli tulostonnainen vai kaikille samansuuruinen.

Asiakkaalla on aina oikeus kieltäytyä palvelusetelistä, jolloin kunnan on ohjattava hänet muilla tavoin järjestettyjen palvelujen piiriin. Asiakkaalla ei myöskään ole ehdotonta oikeutta vaatia palveluseteliä. Ennen palvelusetelin myöntämistä on arvioitava asiakkaan palvelun ja hoidon tarve sekä laadittava asiakassuunnitelma.

Palvelusetelin arvon tulee olla asiakkaan kannalta kohtuullinen. Maksuttomaksi säädettävistä palveluista ei saa jäädä maksettavaksi omavastuusuutta. Lääkinnällisen

kuntoutuksen apuvälineen hankkimiseksi annettavalla palvelusetelillä täytyy voida hankkia yksilöllistä tarvetta vastaava tavanomainen apuväline.

5.8 Asuntojen korjausavustukset

(laki asuinrakennusten ja asuntojen korjausavustuksista)

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA myöntää tukea sosiaalisen ja taloudellisen tarveharkinnan perusteella iäkkäiden ja vammaisten ihmisten asuntojen korjaustoimintaan. Avustusta voi yleensä saada enintään 50 % etukäteen hyväksytyistä kustannuksista. Erityisestä syystä avustusta voidaan myöntää 70 %. Avustuksen saamiseen on tulorajat yhden henkilön taloudessa 2 000 €/kk ja kahden henkilön taloudessa 3 400 €/kk.

Lisätietoja ARAn korjaus- ja energia-avustusten palvelusta: korjausavustus.ara@ara.fi, p. 029 525 0818.

6 Kuntoutusta näön heiketessä

6.1 Mitä on kuntoutus?

Kuntoutuksella tuetaan ja ylläpidetään kuntoutujan toiminta-, työ- ja opiskelukykä sekä tuetaan mahdollisimman itsenäistä selviytymistä elämässä. Kuntoutusta järjestetään kuntoutuksen palveluntuottajan

tiloissa tai kotipaikkakunnalla. Sairaanhoidopiirissä/hyvinvointialueella järjestettäviä kuntoutuspalveluita ovat muun muassa apuvälineet ja niiden käytön opastus. Lisätietoja saa keskussairaaloiden kuntoutusohjaajilta (ks. luku 17).

Näkövammaisille suunnattua laitostuotoista kuntoutusta järjestetään useassa eri paikassa. Näkövammaisten liiton Kuntoutus-liriksessä järjestetään kuntoutusta ja sopeutumisvalmennuskursseja eri elämäntilanteessa oleville näkövammaisille ja näköongelmallisille sekä näkövammaisille lapsille perheineen. Kuntoutuksessa on monipuolisesti yksilö- ja ryhmäohjelmaa: toiminnallisia käytännön harjoituksia, keskusteluryhmiä eri aihealueista ja yksilöllisiä tapauksia asiantuntijoiden kanssa. Lisätietoja: nkl.fi/fi/kuntoutus.

Lasten ja nuorten kuntoutuksen kohderyhmänä ovat näkövammaiset alle 16-vuotiaat lapset ja nuoret. Lapsiperheillä on mahdollisuus hakeutua yksilölliseen kuntoutukseen, joka edistää lapsen toimintakykyä ja tukee perheen jaksamista arjessa. Nuorten yksilöllinen kuntoutus tukee ja vahvistaa nuoren edellytyksiä itsenäiseen elämään. Lisäksi näkövammaisille lapsille ja heidän omaisilleen järjestetään viiden vuorokauden ryhmämuotoisia sopeutumisvalmennuskursseja.

Ammatillinen kuntoutusselvitys on osa ammatillista kuntoutusta, joka on tarkoitettu työikäisille näkövammaisille ja näköongelmallisille, joiden työ- tai opiskelukyky ja ansiomahdollisuudet ovat olennaisesti heikentyneet. Kuntoutusselvitys tukee kuntoutujan työelämässä jatkamista, työelämään palaamista tai sinne siirtymistä. Kuntoutusselvityksen aikana laaditaan ammatillinen kuntoutussuunnitelma.

Yksilöllisenä kuntoutuksena järjestetään vaativaa lääkinnällistä kuntoutusta ja harjunnanvaraista kuntoutusta. Yksilöllinen kuntoutus vahvistaa kuntoutujan itsenäis-

tä selviytymistä tukevia arjen taitoja ja lisätä voimavaroja. Kuntoutuksen sisältö suunnitellaan kuntoutujan tarpeiden pohjalta, ja sitä toteuttaa moniammatillinen työryhmä.

ICT-apuvälinekartoituksessa selvitetään, mitä tietoteknisiä apuvälineitä asiakas tarvitsee työssä, opiskelussa tai vapaa-aikana. Kartoituksessa määritellään sopivan tietoteknisen laitteiston kokoonpano ja laaditaan suositus sen hankintaa varten. Kela voi järjestää apuvälinekartoituksen, kun tarkoituksena on selvittää apuvälinetarvetta työssä tai opiskelussa.

6.2 Miten kuntoutukseen haetaan?

Kuntoutukseen hakeudutaan keskussairaalan, perusterveydenhuollon, yksityisen silmälääkärin tai työterveyslääkärin kautta. Lääkäri laatii kuntoutushakemuksen liitteeksi tarvittavan B-lausunnon. Lasten kuntoutukseen hakeutumisessa keskeinen taho on keskussairaala. Vaativaan lääkinnälliseen kuntoutukseen tarvitaan julkisessa terveydenhuollossa laadittu kuntoutussuunnitelma (B-lausunto tai epikriisi, joka sisältää kuntoutussuunnitelman).

Kuntoutusta harkitessa kannattaa ottaa yhteyttä oman alueen keskussairaalan näkövammaisten kuntoutusohjaajaan (ks. luku 17). Häneltä saa tietoa kuntoutusmahdollisuuksista ja -kursseista. Kuntoutusohjaaja kartoittaa asiakkaan kanssa kuntoutustarvetta ja ohjaa julkisen terveydenhuollon yksikköön, jossa laaditaan kuntoutussuunnitelma. Kuntoutussuunnitelman tekoon voi osallistua asiakkaan, hoitavan lääkärin ja muiden ammattilaisten lisäksi myös omia. Suunnitelmaan kirjataan kuntoutujan

nykytilanne, kuntoutuksen tavoitteet ja se, millaisella kuntoutuksella näihin tavoitteisiin päästään.

Kuntoutukseen hakeudutaan täyttämällä kuntoutushakemus ja toimittamalla se taholle, joka toimii kuntoutuksen maksajana (esimerkiksi Kela, vakuutusyhtiö, sosiaali- ja terveydenhuolto, työhallinto). Hakemuksen liitteeksi tarvitaan joko kuntoutussuunnitelma tai lääkärinlausunto B tai vastaavat tiedot sisältävä muu lääketieteellinen selvitys. Hakemuslomakkeita saa kuntoutuksen maksajataholta, esimerkiksi Kelan lomakkeet löytyvät Kelan verkkosivulta: kela.fi/lomakkeet. Kunnan sosiaalitoimelta voi hakea yksilöllistä pistekirjoituksen tai liikku- mistaidon ohjausta.

Hakemuksen täyttämiseen saa apua keskussairaaloiden kuntoutusohjaajilta. Myös Näkövammaisten liiton oikeuksienvallvonnan asiantuntijat auttavat hakemusten teossa (ks. luku 15). Kuntoutukseen hakeutuessa on erittäin tärkeää miettiä oma kuntoutustarve ja omat tavoitteet kuntoutukselle ja kirjata ne hakemuksen perusteiksi. Joillekin sopeutumisvalmennuksen, perhekuntoutuksen ja yksilöllisen kuntoutuksen jaksoille voi osallistua myös omainen. Hakemuksessa on mainittava omaisen osallistumistarve ja hänen henkilötietonsa.

Ks. myös luku 11.1 Työn mukautusratkaisut ja ammatillinen kuntoutus.

Lisätietoja:

- Näkövammaisten liiton kuntoutus: nkl.fi/fi/kuntoutus, kurssisihteeri p. 09 3960 4455
- Näkövammaisten liiton oikeuksienvallvonnan asiantuntijat (ks. luku 15)

- Keskussairaalan kuntoutusohjaajat (ks. luku 17)
- Kelan kuntoutus: kela.fi/kuntoutus, p. 020 692 205.

6.3 Toimeentulo kuntoutuksen aikana

6.3.1 Kelan kuntoutusraha

Kuntoutusraha turvaa toimeentulon kuntoutuksen aikana. Kuntoutusrahaa voi saada kuntoutuksen ajalta, jos kuntoutuspäätös on saatu Kelasta, työterveyshuollosta, kunnasta tai kuntayhtymältä. Tietyin edellytyksin kuntoutusrahaa voi saada myös oppisopimuskoulutuksen ajalta. Usein kuntoutusrahaa haetaan Kelasta. Jos kuntoutuksen maksaa työeläkelaitos tai vakuutusyhtiö, kuntoutusrahaa haetaan ensisijaisesti kuntoutuksen maksajataholta.

Kuntoutusraha määräytyy tulojen mukaan ja on verotettavaa tuloa. Se lasketaan yleensä samoin kuin sairauspäiväraha. Ammatillisen kuntoutuksen ajalta maksettava kuntoutusraha on sairauspäivärahaa suurempi.

Osakuntoutusrahaa voi saada, jos työaika on kuntoutuksen vuoksi lyhennetty vähintään 40 %. Kuntoutuja ja työnantaja arvioivat, voiko kuntoutuspäivänä työskennellä. Yrittäjä tekee arvion itse.

Ostavastuu aika eli päivät, joilta kuntoutusrahaa ei saa, on yleensä 10 arkipäivää. Jos kuntoutus on hyvin lyhyt, omavastuu aika on yksi päivä. Omavastuu aika ei ole, jos henkilö on saanut juuri ennen kuntoutus-

ta sairauspäivärahaa tai työttömyysetuutta. Kuntoutusrahaa voivat saada myös sopeutumisvalmennukseen ja perhekuntoutukseen osallistuvat omaiset. Kuntoutusrahan omavastuu-aikaa ei ole vanhemmalla, joka osallistuu lapsensa kuntoutukseen.

Joissain tilanteissa kuntoutusrahaa kannattaa hakea etukäteen. Takautuvasti sitä voi hakea enintään neljä kuukautta. Kuntoutusrahaa voi hakea verkossa Kelan asiointisivuilla (kela.fi/asiointi) tai toimittamalla hakemuksen KU112 ja tarvittavat liitteet Kelan toimistoon.

Lisätietoja: kela.fi/kuntoutusraha

6.3.2 Nuoren kuntoutusraha 16–19-vuotiaalle

Nuoren kuntoutusrahaa voidaan maksaa 16–19-vuotiaalle vammaiselle nuorelle. Edellytyksenä on, että vamma heikentää oleellisesti nuoren mahdollisuuksia valita ammatti ja työ. Lisäksi nuoren on tarvittava opiskelussa erityisiä tukitoimia, joita voivat olla esimerkiksi kunnan myöntämä henkilökohtainen apu tai Kelan ammatillisena kuntoutuksena opiskeluun myöntämät apuvälineet.

Opiskelun tavoitteena on oltava työelämä. Työn ei tarvitse olla kokopäiväistä, vaan oleellista on, että sen avulla on mahdollista hankkia lisätuloja. Nuoren kuntoutusrahaa ei makseta, jos opiskelun tavoitteena on vain arjen asioiden oppiminen.

Hakemukseen liitetään henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelma (KHO-PS). Sen laatii kotikunta yhdessä nuoren ja hänen huoltajiensa kanssa. Tarvittaessa mu-

kana on myös muita asiantuntijoita, kuten oppimis- ja ohjauskeskus Valterin Onervan toimipisteen edustaja tai keskussairaalan kuntoutusohjaaja. Suunnitelmassa on oltava arviot opiskelun tavoitteista, vamman vaikutuksesta opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksiin sekä suunnitelmat opiskelujen toteutumisesta ja tarvittavista tukitoimista. Liitteenä on oltava lääkärinlausunto B, josta käy ilmi, miten terveydentila vaikuttaa työkykyyn ja ammatinvalintaan.

Opiskelemassa oleva nuori voi saada nuoren kuntoutusrahaa heti täytettyään 16 vuotta. Sitä voi saada myös peruskouluun. Jos nuori opiskelee täyttäessään 20 vuotta, hän voi saada nuoren kuntoutusrahaa käynnissä olevien opintojen loppuun (tutkintovaatimusten mukainen opiskeluaika).

Nuoren kuntoutusraha on verotettavaa tuloa, jota maksetaan myös opiskelun loma-ajalta. Takautuvasti sitä voi saada neljä kuukautta. Oppisopimuskoulutuksen ajalta se maksetaan työnantajalle. Nuoren kuntoutusrahaa haetaan Kelan asiointisivuilla (kela.fi/asiointi) tai toimittamalla hakemus KU111, henkilökohtainen opiskelu- ja kuntoutumissuunnitelma, lääkärinlausunto B ja muut mahdolliset liitteet Kelan toimistoon.

Lisätietoja: kela.fi/nuoren-kuntoutusraha

6.3.3 Työeläkelaitosten kuntoutusraha

Työeläkelaitokset maksavat kuntoutusrahaa aktiivisen ammatillisen kuntoutuksen ajalta. Kuntoutusrahan suuruus on sama kuin hakijan laskennallinen työkyvyttömyyseläke korotettuna 33 prosentilla. Osa-kuntoutusrahaa (50 % kuntoutusrahasta)

voidaan maksaa henkilölle, joka tekee osittain ansiotyötä ammatillisen kuntoutuksen rinnalla.

Kuntoutuskorotus maksetaan työkyvyttömyyseläkkeellä tai kuntoutustuella oleville henkilöille kuntoutuksen ajalta. Korotus on 33 % maksussa olevien eläkkeiden määrästä. Jos osatyökyvyttömyyseläke maksetaan kuntoutuksen ajalta täyden työkyvyttömyyseläkkeen suuruisena, kuntoutuskorotus lasketaan täyden eläkkeen määrästä.

Kuntoutujalle voidaan maksaa harkinnanvaraista kuntoutusavustusta muutamia kuukausia ennen kuntoutukseen pääsyä, ellei kuntoutujalla ole muuta tuloa sinä aikana.

Työeläkelaitoksesta voi kysyä muiden kuntoutuksesta aiheutuvien kulujen, esimerkiksi matka- ja opiskelukulujen, korvaamisesta. Yrittäjille ja ammatinharjoittajille voidaan maksaa elinkeinotukea, joka on korotonta tai tavanomaisen korkotason alittavaa lainaa tai avustusta.

6.3.4 Kuntoutusmatkoista Kelan matkakorvausta

Kela korvaa kuntoutuksesta aiheutuneita matkakustannuksia. Kelan kuntoutukseen tehty matka korvataan kuntoutuspäätöksen perusteella. Hakemus riittää, liitteitä ei tarvita. Ks. luku 9.8.

7 Helpotusta arkeen

Hyvä valaistus ja kontrastit auttavat näkemään. Heikosti näkevät henkilöt tarvitsevat suurentavien apuvälineiden lisäksi selkeän ympäristön ja hyvän valaistuksen, jotta he pystyvät käyttämään jäljellä olevaa näköään. Hyvällä valaistuksella saadaan esiin kontrasti- ja värieroja, joiden perusteella muodostuu käsitys tilojen koosta, muodosta ja kalustuksesta. Jäljellä olevaa näkökykyä voi käyttää tehokkaasti, kun valaistusolosuhteet ovat hyvät.

Vinkkejä arkeen: nkl.fi/fi/koti

7.1 Apua lukemiseen ja kirjoittamiseen

7.1.1 Näkemisen apuvälineet

Suurennuksen tarve on aina yksilöllistä, ja suurennuslaseja on tarjolla eri käyttötarkoituksiin. Esimerkiksi television katselulasit helpottavat ohjelmien seuraamista, kun lasit suurentavat kuvan ja tekstin. Pienikokoisen kiikarin taas voi kuljettaa helposti mukana, ja se auttaa näkemään esimerkiksi katukyltit ja bussien numerotaulut.

Elektronisella suurennuslaitteella voi säätää suurennuksen lisäksi taustan ja tekstin väriä. Suurennusteho on moninkertainen suurennuslaseihin verrattuna. Valikoimissa on sekä pöytämalleja (luku-TV) että pienikokoisia, kevyitä kannettavia ja tekstin puheeksi muuttavia malleja.

Pöytämallin avulla voi kirjoittaa käsin tai tehdä muuta tarkkuutta vaativaa työtä. Joihinkin malleihin voi liittää taulukameran, jolloin taululla olevaa aineistoa voidaan katsella omalta näytöltä sopivan kokoiseksi suurennettuna. Tämä helpottaa erityisesti näkövammaisia koululaisia ja opiskelijoita.

Kannattaa selvittää, onko mahdollista saada käyttöönsä suurennuslaseja keskussairaalaan maksutta. Apuvälineiden hankinnasta tarkemmin luvussa 8.

7.1.2 Äänilehti- ja Luetus-palvelu lehtien lukemiseen

Tutusta lehdestä ei tarvitse luopua näön heikentyessä. Mobiililaitteella, tietokoneella ja helppokäyttöisellä Daisy-soittimella voi kuunnella muun muassa kymmeniä sanoma- ja aikakauslehtiä. Luetus®-verkkopalvelussa on myös tuhansia kirjoja ja oppaita, kuten radio- ja tv-ohjelmat ja tietoa lääkkeistä. Näkövammaisten liitto tarjoaa palvelun yhteistyössä lehtikustantajien kanssa.

Luetus-palvelu on asiakkaalle maksuton. Sen asiakkaaksi pääsee, jos näkövammaisen haitta-aste on vähintään 50 %. Lisätietoja ja hakulomake: nkl.fi/fi/luetus. Tai kysy Näkövammaisten liiton digineuvonnasta: digineuvonta@nkl.fi, p. 09 3960 4000. Jos hakijalla ei ole näkövammaiskorttia, hake-

muksen liitteeksi tarvitaan lääkärintodistus näkövammaisen haitta-asteesta.

Lisätietoja äänilehtipalveluista näkövammaisten alueyhdistyksistä (ks. luku 16) ja nkl.fi/fi/lukeminen-ja-kuuntelu.

7.1.3 Celian äänikirjapalvelu

(laki näkövammaisten kirjastosta – laki Saavutettavuuskirjasto Celiasta)

Celian kirjoja voivat käyttää kaikki, joille tavallisen kirjan lukeminen on sairauden, vamman tai vastaavan syyn vuoksi vaikeaa. Celian maksuttoman äänikirjapalvelun käyttäjäksi voi liittyä kirjastossa tai koulussa.

Celia tuottaa vuosittain ääni- ja pistekirjoiksi noin 30 % kaikesta Suomessa julkaistusta kauno- ja tietokirjallisuudesta. Tällä hetkellä valikoimassa on noin 45 000 äänikirjaa, joita voi kuunnella suoraan verkosta tai lainata CD-levyllä.

Celia tarjoaa myös oppimateriaalia saavutettavassa muodossa peruskouluun, lukioon ja ammatillisiin opintoihin sekä kurssikirjoja korkeakouluihin. Äänikirjojen lisäksi valikoimaan kuuluu pistekirjoja sekä näkö- ja monivammaisille lapsille tarkoitettuja koskettelukirjoja.

Lisätietoja Celiasta: celia.fi, p. 0295 333 050 ja palvelut@celia.fi.

7.1.4 Pistekirjoitus

Pistekirjoitus on kohokirjoitusjärjestelmä, joka on perustaltaan samanlainen kaikkialla maailmassa.

Pistekirjoitustaito on välttämätöntä sokeille ja vaikeasti heikkonäköisille, koska vain lukemalla oppii oikeinkirjoituksen. Kirjoitus- ja lukutaito ovat tarpeellisia myös muistiinpanojen tekemiseen ja tavaroiden merkitsemiseen.

Julkisissa tiloissa pistekirjoitus- ja kohomerkinnot auttavat näkövammaisia ihmisiä liikkumisessa ja asiointissa. Lisäksi muun muassa lääkepakkauksista löytyy pistekirjoituksella lääkkeen nimi ja vahvuus.

Pistekirjoitusta voi opiskella seuraavin tavoin:

- Näkövammaisten liiton Kuntoutus-Iiriksen yksilöllisessä kuntoutuksessa (nkl.fi/fi/kuntoutus).
- Yksilöllisesti erikseen nimetyn ohjaajan kanssa. Maksusitoumusta pistekirjoituksen opiskeluun voi hakea oman kunnan vammaispalveluista.
- Joissakin Näkövammaisten liiton alueyhdistyksistä kokoontuu pistekirjoituksen opintopiiri. Lisätietoja näkövammaisyhdistyksistä (ks. luku 16).

Näkövammaisten liitto järjestää pistekirjoituskursseja myös näkeville henkilöille. Lisäksi myynnissä on näkeville ja heikkonäköisille tarkoitettu Pistele menemään -itseopiskelumateriaali.

Lisätietoja:

nkl.fi/fi/pistekirjoitus ja Näkövammaisten liiton koulutussuunnittelija p. 09 396 041

7.1.5 TV-ohjelmien äänitekstitys

Jos tv:n tekstitysten seuraaminen on vaikeaa, voi joidenkin tv-kanavien tekstityk-

sen kuunnella koneäänellä. Ohjelman omat äänet kuuluvat taustalla. Äänitekstituksen saa kuuluviin valitsemalla television ääniasetuksista ensisijaiseksi kieleksi hollannin kielen. Kun toissijaiseksi äänikieleksi valitsee suomen tai ruotsin, televisio siirtyy automaattisesti puhumaan suomea tai ruotsia äänitekstituksen päätyttyä.

Äänitekstitys on tv-kanavien palvelu, jonka voi ottaa käyttöön ilman lisälaitteita tai -ohjelmia. Yle, MTV3 ja Nelonen äänitekstitävät kaikki vieraskieliset tv-ohjelmansa lukuun ottamatta musiikki- ja ajankohtaisohjelmia ja uutisia. Yle Areenassa tekstitystä voi kuunnella myös Applen mobiililaitteilla VoiceOver-ruudunlukuohjelman avulla.

7.1.6 Lukupalvelu toimii vapaaehtoistoimin

Näkövammaisten liiton lukupalvelussa tuotetaan vapaaehtoisten voimin näkövammaisille asiakkaille Daisy-äänitteeksi sellaista materiaalia, jota muut tahot eivät tuota. Asiakas voi toimittaa luettavaksi tarvitsemaansa aineistoa, kuten lehtiartikkeleita, omakustanteita ja harrastuksiin ja opiskeluun liittyviä materiaaleja. Lukupalvelun asiakkaaksi pääsee, jos näkövammaisen haitta-aste on vähintään 50 %. Palvelu on maksuton lukuun ottamatta luettavan aineiston lähetyskuluja lukupalveluun.

Lukutilaukset p. 09 3960 4681

ma-pe klo 10–14 tai lukupalvelu@nkl.fi.

Lue lisää Daisy-äänitteistä: nkl.fi/fi/daisy.

7.2 Apua liikkumiseen

(terveydenhuoltolaki, sosiaali- ja terveysministeriön asetus lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta, valtakunnalliset lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteet, vammaispalvelulaki, maa- ja metsätalousministeriön asetus ilmoitettujen elintarvikehuoneistojen elintarvikehygieniasta)

Ks. myös luku 4.1.1. vaikeavammaisten kuljetuspalvelu.

7.2.1 Valkoinen keppi

Näkövammaisen tarvitsee liikkumistaidon ohjausta oppiakseen valkoisen kepin tehokkaan käytön ja saadakseen rohkeutta liikkumiseen. Valkoisella kepillä voi havaita reitillä olevat tasoerot, kuten portaat tai kuopat, sekä löytää jalkakäytävän tai tien reunat.

Kepin valkoinen väri on viesti näkövammasta. Valkoinen keppi voi olla myös tuki- tai kävelykeppi.

Valkoinen keppi on maksuton lääkinnällisen kuntoutuksen apuväline. Näkövammaisen ihminen saa sen käyttöönsä joko keskussairaala tai terveyskeskuksesta.

7.2.2 Liikkumistaidon ohjaus

Liikkumistaidon ohjauksen tarkoitus on, että näkövammaisen ihminen oppii liikkumaan mahdollisimman itsenäisesti ja turvallisesti hänelle tärkeissä toimintaympäristöissä käyttäen eri aisteja ja liikkumisen apuvälineitä.

Ohjaus käsittää tarpeen mukaan liikkumisen perustaitojen harjoittelun sekä valkoisen kepin ja muiden liikkumisen apuvälineiden käytön. Lisäksi harjoitellaan liikkumista tarvittavilla arjen reiteillä ja erilaisissa ympäristöissä. Liikkumistaidon ohjausta annetaan yksilöllisenä ohjauksena arkiympäristössä, kuntoutusjaksoilla ja näkövammaisten oppilaitoksissa.

Liikkumistaidon ohjausta voi hakea keskussairaalan näkövammaisten kuntoutusohjajilta tai kunnan vammaispalveluista. Lisätietoja keskussairaaloiden kuntoutusohjajilta (ks. luku 17), Näkövammaisten liiton oikeuksienvälön asianajajilta (ks. luku 15) ja Kuntoutus-liriksestä p. 09 396 041, nkl.fi/fi/kuntoutus.

7.2.3 Navigaattorit ja mobiilisovellukset

Älypuhelimella käytettävät paikannus- ja navigointisovellukset ilmoittavat käyttäjän sijainnin sekä kohteen suunnan ja etäisyyden puheella. Paikannustekniikka auttaa näkövammaisen ihmisen liikkumista helpottamalla kohteiden ja reittien löytämistä. Sen käyttö edellyttää hyvää, itsenäistä liikkumistaitoa.

BlindSquare on iPhonessa ja iPadissa toimiva sovellus, joka ilmoittaa nykyisen sijainnin katuverkostossa sekä etäisyyden ja suunnan lähiympäristön kohteisiin tai käyttäjän tallentamiin paikkoihin. Lue lisää: blindsquare.com/fi.

Rannetutka Sunu Band on näkövammaisille ihmisille kehitetty laite esteiden havainnointiin, navigointiin ja ympäristön hahmottamiseen. Sunu voidaan yhdistää kän-

nykkään sovelluksella, joka mahdollistaa rannekkeen monipuolisemman käytön. Lisätietoja: Aviris-apuvälinemyymälä p. 09 3960 470, aviris.fi.

7.2.4 Opaskoira

Opaskoira on sokeiden ja vaikeasti heikkonäköisten lääkinnällisen kuntoutuksen apuväline, jonka kustannuksista vastaa keskussairaala. Opaskoiran saa ottaa mukaansa esimerkiksi elintarvikeliikkeisiin, kahviloihin, ravintoloihin ja yleisötapahelmiin. Lisätietoja keskussairaalan kuntoutusohjajalta (ks. luku 17).

Lue myös Näkövammaisten liiton kannanotto opaskoiran käyttäjän oikeuksista: nkl.fi/fi/artikkeli/opaskoiran-kayttajan-oikeudet.

7.3 Tietokoneet ja puhelimet

7.3.1 Tietokoneen mukauttaminen heikkonäköiselle käyttäjälle

Heikkonäköiselle käyttäjälle riittää usein näytön värien ja fonttien sekä hiiren asetuksen muokkaaminen näkötilanteen mukaan. Myös tavallista suuremmasta näytöstä voi olla apua. Näytön varrella voi lisäksi säätää näytön etäisyyden, korkeuden ja kallistuskulman sellaiseksi, että työasento säilyy hyvänä. Jos asetusten mukauttaminen ei riitä, tarvitaan apuvälineeksi suurennus- tai ruudunlukuohjelma.

7.3.2 Suurennusominaisuudet ja -ohjelmat tietokoneissa

Windows-ympäristön suurennuslasi ja Applen tietokoneiden käyttöjärjestelmän suurennusominaisuus tarjoavat perustason suurennustoiminnot. Lisäksi joidenkin hiirien ohjelmistoihin sisältyy suurennuslasitoimintoja. Nämä ratkaisut eivät sovi kaikille heikkonäköisille tai vaativiin käyttökohteisiin. Edistyneempiä suurennusohjelmia myyvät apuvälinetoimittajat. Jotkut suurennusohjelmat sisältävät myös puhutuen, joka ei kuitenkaan ole yhtä laaja kuin ruudunlukuohjelmassa.

7.3.3 Tietokoneiden ruudunlukuohjelmat ja koneäänet

Puhesyntetisaattori muuntaa näytöllä olevan tekstin koneääneksi eli synteettiseksi puheeksi. Puhesyntetisaattori tarvitsee toimiakseen ruudunlukuohjelman, joka tulkitsee tietokoneen näytöllä olevan tekstin ja välittää sen edelleen puhesyntetisaattorille tai pistenäytölle. Ks. luku 7.3.4.

Tarvittaessa ruudunlukuohjelma toistaa kirjoitettaessa merkin tai sanan. Valmiin tekstin lukeminen voi tapahtua rivi, lause tai kappale kerrallaan tai ohjelma voi lukea automaattisesti koko tekstin.

Saatavana on sekä maksuttomia että maksullisia erikielisiä koneääniä ja ruudunlukuohjelmia. Tunnetuin maksuton ruudunlukuohjelma Windows-ympäristöön on NVDA (nvaccess.org).

NVDA:n mukana tulee myös maksuton suomenkielinen eSpeak-puhesyntetisaattori. Applen Mac OS -ympäristö sisältää Voice-

Over-ruudunlukuohjelman ja suomenkielisen koneäänen. Mikropuhe on Näkövammaisten liiton ylläpitämä suomenkielinen puhesyntetisaattori, joka soveltuu käytettäväksi ruudunlukuohjelmien kanssa Windows- ja Linux-käyttöjärjestelmissä. Mikropuhe on toimiva erityisesti tehtävissä, jotka edellyttävät jokaisen sanan ja merkin virheetöntä puhumista.

7.3.4 Tietokoneen lisälaitteet

Skannerin ja tekstin tunnistusohjelman avulla voi muuntaa painettua tekstiä sähköiseen muotoon. Skannattua tekstiä voi lukea ja muokata tekstinkäsittelyohjelmalla. Käsien kirjoitettua tekstiä ei voi muuntaa puhutuksi tekstiksi.

Pistenäyttö on tietokoneeseen tai mobiililaitteeseen liitettävä lisälaitte, jonka näyttöriviltä voi lukea pistekirjoituksena näytön sisältöä. Pistenäyttöä ohjataan sen omilla näppäimillä tai tietokoneen näppäimistöllä. Joissakin pistenäytöissä on myös pistekirjoitusnäppäimistö tekstin kirjoittamiseen.

Pistetulostimella voi tulostaa tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitetun tekstin pistekirjoitukseksi.

7.3.5 Mobiililaitteen käyttö näkövammaisena

Applen mobiililaitteiden, kuten iPhoneen ja iPadin käyttöjärjestelmä sisältää suurennusominaisuuden sekä VoiceOver-ruudunlukuohjelman ja sen käyttämät koneäänet. Myös Android-laitteet, kuten Samsung Galaxy -puhelimet ja -taulutietokoneet, sisältävät maksuttoman suurennusominais-

suuden, TalkBack-ruudunlukuohjelman ja koneäänen.

Suurennusominaisuus ei vaikuta laitteen ohjauksen kosketuseleisiin, mutta sen sijaan ruudunlukuohjelmaa käytettäessä kosketuseleet ovat erilaiset.

Erillinen näppäimistö helpottaa kirjoittamista mobiililaitteella. Myös langattomat kuulokkeet antavat lisää vapautta laitteen käyttöön. Jotkut pistenäytöt voidaan liittää Applen mobiililaitteisiin ja Android-laitteisiin.

Markkinoilla on lukuisia näkövammaisille käyttäjille kehitettyjä maksuttomia ja maksullisia mobiilisovelluksia, jotka esimerkiksi tukevat itsenäistä liikkumista, muuntavat painetun tekstin puheeksi (tekstintunnistus, OCR), toistavat ääni- ja e-kirjoja sekä kuvailevat ympäristöä ja esineitä.

7.3.6 Ohjausta ja apua tieto- ja viestintätekniikkaan

Apuvälineen myöntänyt taho vastaa sen käytön opastuksen järjestämisestä, ks. luku 8. Kuntoutus-liriksen (nkl.fi/fi/kuntoutus) ict-ohjaus tarjoaa tieto- ja viestintätekniikan yksilöllistä ohjausta Iiris-keskuksessa, asiakkaan työ- tai opiskelupaikassa tai kotona.

Useimmissa näkövammaisyhdistyksissä toimivat tietotukipalvelut (nkl.fi/fi/alueyhdistysten-tietotukipalvelut) tarjoavat tieto- ja viestintätekniikan ohjausta yksilöllisesti ja pienryhmissä sekä lähitukea. Lisäksi yhdistykset järjestävät toiminta-alueellaan laitteiden ja palveluiden esittelyjä.

Lisätietoja näkövammaisten tieto- ja viestintätekniikan käytöstä ja hankinnasta Näkövammaisten liitosta: digineuvonta@nkl.fi, p. 09 3960 4000.

Ohjeita ja oppimateriaalia itseopiskeluun Näkövammaisten liiton ohjepankissa: ohjepankki.nkl.fi.

Ks. myös luku 6.1. ICT-apuvälinekartoitus.

7.4 Vapaaehtoinen apu

Vapaaehtoista apua on saatavilla esimerkiksi lukemiseen, asiointiin, ulkoiluun ja harrastuksiin. Vapaaehtoisapua tarjoavat seurakunnat, yhdistykset ja järjestöt, kuten SPR, Martat, 4H ja Leijonat. Saatavuus vaihtelee paikkakunnittain.

Vapaaehtoiseksi haluava voi myös tarjota omaa panostaan vapaaehtoistoimintaan. Lisätietoja näkövammaisyhdistyksistä (ks. luku 16) sekä seurakunnilta, kuntien sosiaalitoimesta ja muilta järjestöiltä.

7.5 Vertaistuki

Jos näkövammaisen ihminen kaipaa mielekästä toimintaa arkeensa ja haluaa olla tukena toiselle vammautuneelle, näkövammaisyhdistykset tarjoavat monenlaisia vertaistoiminnan muotoja, kuten mahdollisuuden toimia erilaisten kerhojen ja ryhmien vetäjänä tai vertaistoimijana. Lisätietoja vertaistuesta omasta näkövammaisyhdistyksestä (ks. luku 16).

Näkövammaisten keskustelukanavat ovat Näkövammaisten liiton tarjoama sähköinen

alusta vertaistukeen ja tiedottamiseen. Palvelussa on keskustelukanavia yli 70 eri aiheesta. Lisätietoja: nkl.fi/fi/keskustelukanavat.

Näkövammaisen liiton Minun näköinen mieli -hanke (2020–2022) järjestää mielen hyvinvointia tukevaa ryhmätoimintaa ja valmennuksia puhelimitse ja kasvokkain. Hanke tukee erityisesti aikuisena näkövammautuneiden ihmisten sopeutumista uuteen elämänvaiheeseen, mutta toimintaan ovat tervetulleita kaikki tuoreista näköongelmista syntymäsokeisiin. Hankkeessa vahvistetaan osallistujien mielenterveystaitoja ja kokemusta elämän merkityksellisyydestä sekä tuetaan hakemaan oikea-aikaisesti apua. Hankkeelta on ilmestynyt kirja, podcasteja ja YouTube-harjoitteita.

Lisätietoja: hankekoordinaattori Jutta Saanila p. 09 3960 4088, jutta.saanila@nkl.fi, nkl.fi/fi/hankkeet.

7.6 118-numeropalvelu

Näkövammaisen, jonka haitta-aste on vähintään 50 %, on oikeutettu kohtuuhintaiseen 118-numeropalveluun (hintaa 0,67 €/puhelu).

Palvelun käyttäjäksi voi ilmoittautua Näkövammaisten liiton järjestöpalveluihin p. 09 3960 4656 (ti-to klo 9–15) tai omaan alueyhdistykseen kertomalla nimensä ja puhelinnumeron, josta palvelua käyttää. Yhdistykseen kuulumattomat henkilöt toimittavat silmälääkärintodistuksen haitta-asteineen Näkövammaisten liiton järjestöpalveluun.

8 Apuvälineet

(laki ja asetus Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista, asetus lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta, terveydenhuoltolaki, vammaispalvelulaki, työtapaturma- ja ammattitautilaki, laki liikennevakuutuslain perusteella korvattavasta kuntoutuksesta, sotilasvammalaki, potilasvahinkolaki, laki julkisesta työvoimasta ja yrityspalvelusta, perusopetuslaki, laki ammatillisesta koulutuksesta, yhdenvertaisuuslaki)

8.1 Miten apuvälineitä haetaan?

Apuvälineen hankinta käynnistyy useimmiten ottamalla yhteyttä keskussairaalan näkövammaisten kuntoutusohjaajaan (ks. luku 17) tai silmälääkäriin.

Julkisessa terveydenhuollossa apuvälinepalveluihin oikeutettuna näkövammaisena pidetään henkilöä, jonka paremman silmän näöntarkkuus on parhaalla toteutettavissa olevalla lasikorjauksella vähemmän kuin 0.3 tai molempien silmien yhteisen näkökentän halkaisija on pienempi kuin 60 astetta tai näkökyky on muusta syystä heikentynyt siten, että haitta-aste on vähintään 50 %.

Kannattaa selvittää, onko mahdollista saada näkövamman vuoksi tarvitsemansa apuväline julkiselta sektorilta yksilöllisen harkinnan perusteella.

Apuvälineitä voi ostaa esimerkiksi apuvälinemyymälöistä. Aviris palvelee koko maata, p. 09 3960 4700, aviris.fi.

8.2 Apuvälineitä myöntävät tahot

Keskussairaalat ja terveyskeskukset huolehtivat lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden järjestämisestä näkövammaisille. Näitä apuvälineitä ovat esimerkiksi suurenneuslasit, elektroniset suurennuslaitteet, valkoinen keppi, tietotekniset apuvälineet, puhelimen puheohjelmat, sanelukoneet ja opaskoira.

Kela korvaa työssä tai ammatillisessa koulutuksessa tarvittavat vaativat ja kalliit apuvälineet, kuten elektroniset suurennuslaitteet ja tietotekniset apuvälineet. Apuvälinetarve selvitetään yleensä apuvälinekartoituksessa Näkövammaisten liiton Kuntoutus-liriksessä (ks. luku 6.1).

Muita kuin lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineitä voidaan korvata tai antaa käyttöön kunnan sosiaalitoimen kautta. Korvauksen voi saada, jos tarvitsee apuvälinettä liikkumisessa, viestinnässä, henkilökohtaisessa suoriutumisessa kotona tai vapaa-ajan toiminnassa. Korvaus on yleensä puolet välineen hankintahinnasta. Ks. luku 4.2.2.

Työ- ja elinkeinotoimisto eli TE-toimisto voi myöntää työnantajalle osatyökykyisen hen-

kilön työolosuhteiden järjestelytukea esimerkiksi työkoneiden hankkimiseen tai työpaikan muutostöihin. Työntekijä voi ottaa apuvälineasioissa yhteyttä työterveyshuoltoon.

Vammaisella oppilaalla on oikeus saada maksutta koulunkäynnin apuvälineet. Koulu on velvollinen järjestämään koulu- ja luokkakohdaiset apuvälineet, kuten kohopulpetin ja -tason, lisävalon, kääntyvän tuolin tai pistekirjoituskoneen avustajalle oppimateriaalin valmistamista varten. Oppilaan apuvälineasioissa auttavat keskussairaaloiden kuntoutusohjaajat ja oppimis- ja ohjauskeskus Valterin ohjaavat opettajat.

Vakuutusyhtiöt korvaavat työtapaturman, ammattitaudin ja liikennevahingon aiheuttaman näkövamman vuoksi tarpeellisia apuvälineitä.

Valtiokonttori korvaa sotainvalideille ja veteraaneille ne apuvälineet, joiden tarve johtuu sotilastapaturmasta tai -vammasta.

Potilasvakuutuskeskus korvaa sellaiset apuvälineet, joiden tarve johtuu potilasvahingosta.

Näkövammaisten liitto lainaa Daisy-soittimen äänikirjojen ja äänilehtien kuunteleluun, p. 09 3960 4040, daisy@nkl.fi ja nkl.fi/fi/lainattavat-daisy-soitinmallit.

Näkövammaisten apuvälineet ovat mukana myös sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön "Valtakunnalliset lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteet – Opas apuvälinetyötä tekeville ammattilaisille ja ohjeita asiakkaille" -opaskirjassa: *julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161068*.

9 Taloudelliset tuet

9.1 Vammaistuki lapselle

(vammaisetuslaki ja -asetus)

Kela voi myöntää alle 16-vuotiaan vammaistukea, jos lapsi tarvitsee asianmukaisesti todetun sairauden tai vamman vuoksi säännöllistä hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta. Hoidon ja huolenpidon tarpeen tulee olla tavanomaista suurempaa verrattuna ikätovereihin ja kestää vähintään 6 kuukautta. Tukea voidaan maksaa myös

lapselle, joka on laitoshoidossa. Tukea ei myönnetä yksinomaan kustannusten perusteella.

Tuki voidaan myöntää määräajaksi tai siihen asti, kun lapsi täyttää 16 vuotta. Kela ratkaisee tuen määrän sen mukaan, kuinka paljon hoitoa, huolenpitoa ja kuntoutusta lapsi tarvitsee. Erityiskustannukset voivat korottaa perustuen korotetuksi tueksi (ks. luku 9.4).

Tuen määrät vuonna 2022:

- Perustukea (95,39 €/kk) voi saada, kun lapsen vammasta tai sairaudesta aiheutuva hoidontarve on viikoittaista.
- Korotettua tukea (222,58 €/kk) voi saada, kun lapsen vammasta tai sairaudesta aiheutuva hoidontarve on vaativaa tai päivittäin aikaa vievää.
- Ylintä tukea (431,60 €/kk) voi saada, kun lapsen vammasta tai sairaudesta aiheutuva hoito on ympärivuorokautista. Ylimpään vammaistukeen on oikeus vaikeasti kuulonäkövammaisilla ja kuurosokeilla lapsilla sekä alle 4-vuotiailla sokeilla lapsilla.

Hakemus tulee täyttää huolellisesti kaikilta osin, jotta myöntämisedellytykset voidaan arvioida. Hakemukseen liitetään lääkärinlausunto C tai muu lääketieteellinen selvitys, josta ilmenee samat tiedot. Kun tukeen haetaan korotusta, hakemukseen on liitettävä uusi lääkärintodistus tai muu selvitys, jonka perusteella korotusta haetaan. Alle 16-vuotiaan vammaistukea ei voi hakea verkossa.

Vammaistuen saaminen ei riipu vanhempien tai lapsen tuloista tai varallisuudesta. Jos lapsi saa saman sairauden tai vamman perusteella lakisääteiseen tapaturmavakuutukseen tai liikennevakuutusta koskevaan lainsäädäntöön perustuvaa hoitotukea tai haittalisää tai ulkomailta vammaistukea vastaavaa etuutta, ne vähennetään vammaistuen määrästä. Muut etuudet tai korvaukset eivät estä tuen saamista.

Vammaistuki on verotonta tuloa.

9.2 Vammaistuki aikuiselle

(vammaisetuslaki ja -asetus)

16 vuotta täyttäneen vammaistuen tarkoitus on helpottaa selviytymistä jokapäiväisessä elämässä, työssä ja opiskelussa. Tuen saaminen edellyttää, että hakijan toimintakyky on heikentynyt vähintään vuoden ajan. Toimintakyvyn katsotaan heikentyneen silloin, kun sairaus tai vamma heikentää kykyä huolehtia itsestään tai selviytyä välttämättömistä kotitaloustöistä tai työ- ja opiskelutehtävistä. Lisäksi edellytetään, että henkilön sairaudesta tai vammasta aiheutuu haittaa, avuntarvetta tai ohjauksen ja valvonnan tarvetta.

Tukea ei voida myöntää, jos henkilö saa esimerkiksi

- kansaneläke- tai työeläkelakien mukaista työkyvyttömyyseläkettä, kuntoutustukea, yksilöllistä varhaiseläkettä, vanhuuseläkettä tai varhennettua vanhuuseläkettä
- takuueläkettä
- kuntoutustukea tai vastaavaa etuutta ulkomailta
- täyden työkyvyttömyyden perusteella maksettavaa lakisääteisen tapaturmavakuutuksen, liikennevakuutusta koskevien eri lakien tai sotilasvammalain mukaista jatkuvaa tapaturmaeläkettä, elinkorkoa tai työkyvyttömyyseläkettä
- sellaista ansionmenetykskorvausta, jota maksetaan, kun liikennevahingon sattumisesta on kulunut vuosi.

Vammaistukea voidaan myöntää takautuvasti enintään kuudelta kuukaudelta. Tukea voidaan maksaa myös niille henkilöille, jotka ovat laitoshoidossa. Vammaistukea maksetaan yleensä vain Suomen sosiaaliturvaan

kuuluvalla henkilölle. Ulkomailta Suomeen muuttaneelle henkilölle vammaistukea voidaan myöntää pääsääntöisesti vasta, kun henkilö on asunut Suomessa kolme vuotta. Tosiasialliseen Suomessa asumiseen rinnastetaan Suomen sosiaaliturvaan kuulumisen sekä asuminen EU- tai ETA-maassa tai Sveitsissä.

Tuen määrät vuonna 2022:

- Perustukea (95,39 €/kk) voi saada, kun vammasta tai sairaudesta aiheutuu olennaista haittaa.
- Korotettua tukea (222,58 €/kk) voi saada, kun vammasta tai sairaudesta aiheutuu huomattavaa haittaa tai henkilö tarvitsee henkilökohtaisissa toiminnoissaan säännöllisesti viikoittain toisen henkilön apua, ohjausta tai valvontaa. Avuntarve vain kotitaloustöissä tai asioinnissa ei riitä tuen saamiseen.
- Ylintä tukea (431,60 €/kk) voidaan myöntää henkilölle, joka on vaikeasti vammainen tai joka tarvitsee monissa henkilökohtaisissa toiminnoissaan joka päivä aikaa vievää toisen henkilön apua, ohjausta tai valvontaa tai kun sairaudesta, viasta tai vammasta aiheutuu huomattavassa määrin säännöllistä ohjauksen ja valvonnan tarvetta. Sokeat henkilöt ovat oikeutettuja ylimpään vammaistukeen. Sokeana pidetään henkilöä, jolta puuttuu suuntausnäkö ja joka ei siten voi näkönsä heikkouden vuoksi liikkua kuin tutussa ympäristössä. Suuntausnäkö puuttuu yleensä, jos näkökyky on 0.04 tai vähemmän tai näkökenttä on supistunut joka puolelta alle 10 asteeseen tai näitä vastaavissa tilanteissa.

Erityiskustannukset voivat korottaa perustuen korotetuksi tueksi (ks. luku 9.4).

Hakemuslomakkeeseen on kirjattava mahdollisimman tarkoin oma avun tarve ja liitettävä lääkärinlausunto C tai muu lääketieteellinen selvitys terveydentilasta. Lääkärinlausunnon tulee olla alle puoli vuotta vanha. Lisätietoja näkövammaisen erityiskustannusten ja avuntarpeen osoittamisesta saa Näkövammaisten liiton oikeuksienvalvonnan asiantuntijoilta (ks. luku 15).

Henkilölle, joka on jättänyt varsinaisen työkyvyttömyyseläkkeensä lepäämään, voidaan maksaa palkan lisäksi ylimmän vammaistuen suuruista tukea, jos hän sai eläkettä saavan hoitotukea ennen kuin jätti eläkkeen lepäämään. Tämä oikeus ei koske henkilöitä, jotka saavat Kelasta työkyvyttömyyseläkettä sokeuden perusteella (kansaneläkelaki 12 § 4 momentti). Lepäämisajalta maksettavan ylimmän vammaistuen ohella ei voida maksaa muuta vammaistukea tai eläkettä saavan hoitotukea (ks. luku 10.7).

9.3 Hoitotuki eläkkeen saajalle

(vammaisetuslaki ja -asetus)

Hoitotuen avulla Kela tukee pitkäaikaisesti sairaan tai vammaisen eläkkeensaajan selviytymistä jokapäiväisessä elämässä ja hänen toimintakykynsä ylläpitämistä, kuntoutusta ja hoitoa. Tuki korvaa osin myös sairaudesta tai vammaisuudesta aiheutuvia erityiskustannuksia. Hoitotukeen eivät vaikuta eläkkeensaajan ja hänen perheensä tulot tai omaisuus. Tukea voidaan maksaa myös laitoshoidossa olevalle henkilölle. Hoitotuki on verotonta tuloa.

Eläkettä saavan hoitotukeen on oikeutettu 16 vuotta täyttänyt henkilö, joka saa esimerkiksi

- työkyvyttömyyseläkettä tai kuntoutustukea kansaneläkkeenä tai työeläkkeenä
- vanhuuseläkettä tai varhennettua vanhuuseläkettä kansaneläkkeenä tai työeläkkeenä
- täyteen työkyvyttömyyteen perustuvaa lakisääteisen tapaturmavakuutuksen, liikennevakuutuksen, sotilasvammalain tai sotilastapaturmalain mukaista jatkuvaa eläkettä tai korvausta
- takuueläkettä (ks. luku 10.6)
- ulkomailta vastaavia etuuksia.

Hoitotukea ei makseta henkilölle, joka saa osatyökyvyttömyyseläkettä tai osa-aikaeläkettä. Silloin voi olla oikeutettu saamaan 16 vuotta täyttäneen vammaistukea.

Hoitotuki voidaan myöntää, kun eläkkeensaajan toimintakyky on heikentynyt sairauden tai vamman vuoksi vähintään vuoden ajan ja hänellä on avun tai ohjauksen ja valvonnan tarvetta. Pelkkä avuntarve esimerkiksi kotitaloustöissä tai asioiden hoidossa ei oikeuta hoitotukeen, vaan avuntarvetta tulee olla myös henkilökohtaisissa toimissa. Toimintakyvyn heikentyminen ei tarkoita samaa kuin työkyvyn heikentyminen.

Toimintakyvyn heikentymistä ja avun tarvetta arvioidaan

- henkilökohtaisissa toiminnoissa
- kotitaloustöissä
- asiointissa kodin ulkopuolella
- kommunikaatiossa
- sosiaalisissa taidoissa
- kognitiivisissa toiminnoissa.

Avuntarvetta voidaan katsoa olevan myös, jos

- henkilön on selviydyttävä ilman apua joko apuvälineiden tai oman sinnikkyytensä turvin
- toiminnot kestävät tavallista kauemmin
- toimintoihin liittyy turvallisuusriskejä.

Takautuvasti hoitotuki voidaan myöntää yleensä enintään kuuden kuukauden ajalta. Hoitotukea on aina haettava erikseen vammaistuen päättyessä.

Tuen määrät vuonna 2022:

- Perustuen (73 €/kk) saaminen edellyttää säännöllistä vähintään viikoittain toistuvaa toisen henkilön apua tai ohjausta ja valvontaa henkilökohtaisissa toiminnoissa. Avuntarve vain kotitaloustöissä ja asiointissa ei oikeuta hoitotukeen.
- Korotetun tuen (159,04 €/kk) edellytyksenä on monissa henkilökohtaisissa toiminnoissa tarvittava päivittäinen aikaa vievä toisen henkilön apu tai huomattava ohjauksen ja valvonnan tarve.
- Ylin tuki (336,30 €/kk) edellyttää yhtämittaista hoidon ja valvonnan tarvetta.

Eläkettä saavan hoitotuen osalta sokealla henkilöllä on aina oikeus vähintään perustukeen (ks. sokeuden määritelmä luvusta 9.2). Erityiskustannukset voivat korottaa perustuen korotetuksi tueksi (ks. luku 9.4).

Hakemuslomakkeeseen on kirjattava mahdollisimman tarkoin avun tarve. Näkövammaisen erityiskustannusten ja avuntarpeen osoittamisesta lisätietoa saa Näkövammaisten liiton oikeuksienvalvonnan asiantuntijoilta (ks. luku 15).

Hoitotukihakemukseen on liitettävä lääkärinlausunto C, joka ei saa olla puolta vuotta vanhempi. B-lausuntokin riittää, jos siinä on asian ratkaisemiseksi vaadittavat tiedot.

9.4 Perustukien korottuminen kustannusten vaikutuksesta

Tuki voidaan myöntää korotettuna, kun perustuen edellytykset täyttyvät ja erityiskustannusten voidaan arvioida nousevan vähintään korotetun tuen määrään. Erityiskustannusten osoittamiseen on hyvä varautua pitämällä kirjaa ja tallettamalla kuitit kaikista näkövammaisuuden ja pitkäaikaisten sairauksien aiheuttamista menoista.

Erityiskustannuksina huomioidaan toimintakykyä heikentävästä sairaudesta tai vammasta välittömästi aiheutuvat tarpeelliset, ylimääräiset ja jatkuvat kustannukset siltä osin kuin henkilö vastaa niistä itse.

Erityiskustannuksina voidaan ottaa huomioon

1. kotipalvelusta, tukipalvelusta ja kotisairaanhoidosta aiheutuvat kustannukset
2. palveluasumisen tai tuetun asumisen hoito- ja hoivakustannukset
3. laitoshoidon ja sairaalahoidon kustannukset (ei pitkäaikaisen laitoshoidon maksuja)
4. lääkärin tai hammaslääkärin antamasta tai määräämästä hoidosta aiheutuvat kustannukset
5. lääkärin määräämän kuntoutuksen kustannukset
6. hoitoon tai kuntoutukseen liittyvät matkakustannukset, jotka ovat aiheutuneet kohtien 4 ja 5 perusteella
7. sairauden hoitoon määrättyjen lää-

keiden, kliinisten ravintovalmisteiden ja perusvoiteiden kustannukset.

9.5 Sairauspäiväraha

(sairausvakuutuslaki)

Sairauspäiväraha korvaa alle vuoden kestävästä työkyvyttömyyden aiheuttamaa ansionmenetystä.

Kela voi maksaa sairauspäivärahaa, jos työkyvyttömyys on kestänyt yhtäjaksoisesti omavastuuajan, joka on yleensä sairastumispäivä ja yhdeksän seuraavaa arkipäivää. Jos sairausajalta maksetaan palkkaa, Kela maksaa päivärahan työnantajalle.

Hakemuksen liitteeksi tarvitaan lääkärinlausunto. Sairauspäivärahan määrä lasketaan vuositulon perusteella. Sairauspäivärahaa voi saada myös, vaikka henkilöllä ei olisi lainkaan työtuloja. Sairauspäivärahan määrää voi arvioida Kelan laskurilla: [kela.fi/laskurit](https://www.kela.fi/laskurit).

Kun sairauspäivärahaa on maksettu 60 arkipäivää, lähettää Kela kirjeen, jossa kerrotaan kuntoutuksen vaihtoehtoista ja järjestäjästä. Jos olet työsuhhteessa, sairauspäivärahan maksaminen 90 arkipäivän jälkeen edellyttää työterveyslääkärin lausuntoa työkyvystä. Lausunto tulee toimittaa Kelaan itse. Lausunto työssä jatkamisen mahdollisuuksista on laadittava tarvittaessa myös ennen 150. ja 230. sairauspäivärahapäivää. Jos lausunto on tehty, työntekijän tulee toimittaa se Kelaan. Toisin kuin työterveyshuollon 90 päivän lausunto, tämän lausunnon puuttuminen ei estä päivärahan maksun jatkumista. Sairauspäivärahaa maksetaan yleensä enintään 300 arkipäivää (noin vuoden).

Tämän jälkeen hakijalla voi olla oikeus työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Osasairauspäivärahaa tukee työkyvyttömän henkilön työssä pysymistä ja paluuta työhön. Osa-aikaiseen työhön paluu on vapaaehtoinen järjestely, johon tarvitaan sekä työnantajän että työnantajan suostumus. Heidän tulee tehdä määräaikainen sopimus osa-aikatyöstä. Hakemuksen lisäksi tarvitaan työterveyslääkärin tai työolot tuntevan lääkärin lausunto. Työajan tai yrittäjällä työmäärän on vähennettävä 40–60 % aiemmas- ta. Osasairauspäiväraha on suuruudeltaan puolet sairauspäivärahan määrästä.

9.6 Erityishoitorahaa lapsen hoitoon osallistumisen ajalta

Erityishoitorahaa voi hakea Kelasta alle 16-vuotiaan lapsen sairaalahoidon ja siihen liittyvän kotihoitoon tai kuntoutuksen ajalta. Erityishoitorahan saaminen edellyttää lapsen hoitavalta lääkäriltä D-lääkärinlausun- toa sairauden vaikeudesta sekä vanhemman hoitoon osallistumisen tarpeellisuudesta. Erityishoitorahan tarkoitus on korvata an- sionmenetystä, jos joutuu olemaan kokopäi- väisesti pois työstä hoidon vuoksi eikä saa palkkaa.

Lisätietoja: kela.fi/erityishoitoraha

9.7 Lääkekorvaukset

(sairausvakuutuslaki, laki sähköisestä lääkemääräyksestä)

Kelasta voi saada korvausta lääkkeisiin, jot- ka lääkäri, hammaslääkäri tai sairaanhoita-

ja on määrännyt sairauden hoitoon. Lääk- keitä korvataan enintään kolmeksi kuukau- deksi kerrallaan. Erityisen kalliita lääkkeitä (pakkauksen hinta yli 1 000 euroa) korva- taan enintään kuukaudeksi kerrallaan. Lisä- tietoja: kela.fi/laakkeet.

Yleensä korvauksen saa jo apteekissa, kun apteekki tarkistaa asiakkaan oikeuden kor- vaukseen Kelan suorakorvaustietojen ky- selypalvelusta. Markkinoilla on myös lääk- keitä, jotka eivät ole korvattavia. Tietoa lääkkeiden hinnoista, korvattavuudesta ja keskenään vaihtokelpoisista valmisteista: kela.fi/laakehakupalvelu.

Kelan korvaamista lääkkeistä saa sairaus- vakuutuslain mukaisen korvauksen, kun yhteenlasketut lääkekustannukset ylittävät vuotuisen 50 euron alkuomavastuun. Alku- omavastuu voi täyttyä jo yhdestä lääkeos- tosta tai useammasta eri lääkeostosta. Alku- omavastuu ei koske alle 18-vuotiaita.

Kun alkuomavastuu on täyttynyt, lääkekor- vaus lasketaan prosentteina lääkkeen hin- nasta tai lääkkeelle määritellystä viitehin- nasta.

Korvausluokat ovat:

- peruskorvaus 40 % (suurin osa lääkkeistä kuuluu tähän ryhmään)
- alempi erityiskorvaus 65 %
- ylempi erityiskorvaus 100 % (lääkekohtai- nen omavastuuosuus 4,50 €/lääke).

Oikeutta lääkkeen erityiskorvaukseen, rajoitettuun peruskorvaukseen tai kliinisen ravintovalmisteen korvaukseen haetaan Kelasta lääkärin kirjoittamalla B-lausun- nolla. Korvausoikeus voidaan myöntää, kun lääketieteelliset edellytykset täyttyvät.

Hakijalle toimitetaan uusi Kela-kortti, jossa on merkintä korvausoikeudesta ja sen mahdollisesta määräajasta. Apteekki tarkistaa lääkeoston yhteydessä oikeuden korvaukseen sähköisesti Kelasta, joten korvauksen saa, vaikka ei vielä olisi uutta Kela-korttia. Erityiskorvaus voidaan maksaa lääkkeistä, jotka on ostettu sen jälkeen, kun B-lääkärinlausunto on saapunut Kelaan.

Reseptilääkkeiden kustannuksilla on vuosiomavastuu eli vuotuinen kattosumma (ns. lääkekatto), joka vuonna 2022 on 592,16 euroa. Vuosiomavastuun täytyttyä asiakas maksaa jokaisesta korvattavasta lääkkeestä 2,50 euroa. Lääkekattoa eivät kartuta lääkkeet, jotka eivät ole korvattavia. Alkuomavastuu kartuttaa lääkekattoa. Apteekki saa tiedon vuosiomavastuun ylittymisestä lääkeoston yhteydessä. Lisäkorvauksen saa heti apteekissa.

9.8 Terveystenhuollon matkojen omavastuu

(sairausvakuutuslaki)

Sairauden tai kuntoutuksen vuoksi tehtyjen matkojen omavastuuosuus vuonna 2022 on 25 euroa yhteen suuntaan tehdyltä matkalta. Matkojen vuotuinen omavastuuosuus (ns. matkakatto) on 300 euroa. Kela seuraa vuotuisen omavastuuosuuden täyttymistä. Myös omavastuun alle jäävät tarpeelliset matkakulut kartuttavat vuotuista kattosummaa.

Matkakustannukset voivat olla potilaan omia, hänen saattajansa tai perheenjäsenen kustannuksia. Matkakustannukset haetaan ja käsitellään kuitenkin aina asiakkaan hen-

kilötunnuksella. Perheenjäsenen kustannusten on liityttävä potilaan hoitoon lääkärin perustelemana. Lisätietoja matkan korvaamisen edellytyksistä: kela.fi/matkat.

Kelasta voi hakea korvausta julkiseen tai yksityiseen sairaanhoitoon liittyvistä matkoista. Kela korvaa myös kuntoutukseen liittyviä matkoja, kun kuntoutus perustuu Kelan tai julkisen terveydenhuollon kuntoutuspäätökseen (ks. luku 6.3.4).

Kela maksaa korvauksen yleensä lähimpään lääkäriin ja tutkimus- tai hoitolaitokseen halvimman matkustustavan mukaan. Lähin hoitopaikka on yleensä vakinaisen kotipaikkakunnan pääterveyskeskus tai lähin yliopistosairaala. Jos asiakas käy lääkärissä käynnin yhteydessä apteekissa, Kela voi korvata lisäkustannukset lähimpään apteekkiin. Erikseen tehtyä lääkkeiden hakumatkaa apteekkiin ei korvata.

Matkasta yleisillä kulkuneuvoilla tai omalla autolla alle 100 kilometrin matkasta julkiseen terveydenhuollon yksikköön ei yleensä tarvitse liittää mukaan kuittia tai selvitystä oman auton käyttötarpeesta. Kuitti kannattaa kuitenkin säilyttää, kunnes päätös on tehty. Oman auton käytön kustannuksista on mahdollista saada korvausta 0,20 €/km. Omavastuu on tällöinkin 25 euroa yhdensuuntaiselta matkalta. Jos tarvitaan taksia, omaa autoa (matkan pituus yli 100 km) tai muuta erityiskulkuneuvoa, hoitopaikan henkilökunnan tulee perustella sen käyttö erillisellä todistuksella (SV67). Terveystenhuollolla on mahdollisuus kirjoittaa määräaikainen tai toistaiseksi voimassa oleva todistus erityisajoneuvon käyttöä varten. Tämä todistus käy kaikilla julkisen terveydenhuollon yksiköihin tehdyillä matkoilla.

Taksi tilataan välityskeskuksesta

Jos asiakkaalla on oikeus Kelan korvaamaan taksimatkaan, taksi on tilattava oman sairaanhoitopiirin tilausnumerosta.

Tee tilaus viimeistään matkaa edeltävänä päivänä klo 14. Matka tilataan keskitettyä tilausnumerosta myös silloin, kun taksia tarvitaan äkillisesti tai taksi on unohdettu tilata edellisenä päivänä. Yhdellä tilauspuhelulla voi tilata kaikki tiedossa olevat matkat seuraavan 14 vuorokauden ajalle.

Matkakorvauksen saa taksissa, ja omavastuu on enintään 25 euroa. Jos matkaa ei tilata sairaanhoitopiirin tilausnumerosta, maksetaan matka kokonaisuudessaan itse. Kela ei korvaa näitä matkoja jälkikäteen eivätkä matkat kerrytä vuotuista matkakattoa.

Lisätietoja: kela.fi/nain-tilaat-taksin

Taksimatkaa varten terveydenhuollon todistus

Taksimatkasta tulee olla terveydenhuollon todistus matkakorvausta varten (SV67). Taksimatkaa ei yhdistellä muiden asiakkaiden kanssa, jos terveydenhuollon ammattihenkilö on antanut asiakkaalle oikeuden yksin matkustamiseen.

Oikeus vakiotaksiin

Tutun taksinkuljettajan kyytiin on oikeutettu:

- alle 16-vuotias yksin matkustava lapsi (kyytiin ei yhdistellä muita asiakkaita)
- erityisissä tilanteissa myös vaikeasti sairas lapsi, jonka hoito on keskitetty keskus- tai yliopistosairaalaan (vaikka mukana kulkee saattaja tai vanhempi).

Muilla vakiotaksiasiakkuus perustuu yksilölliseen harkintaan. Se voidaan myöntää vain, jos matka estyisi muun kuin tutun kuljettajan kanssa. Omaa oikeutta vakiotaksiin voi selvittää soittamalla Kelan palvelunumeroon 020 692 204.

Myös vakiotaksiasiakkaan kuljetukseen voidaan yhdistellä muita asiakkaita, ellei terveydenhuolto ole antanut oikeutta yksin matkustamiseen.

9.9 Terveydenhuollon maksukatto

(laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista)

Julkisen terveydenhuollon maksuilla on vuotuinen 692 euron maksukatto. Maksukatto on henkilökohtainen, mutta perheen alle 18-vuotiailta perittävät maksut voi yhdistää toisen huoltajan maksuihin. Maksukaton täytyttyä loppuvuoden avohoidon palvelut saa pääsääntöisesti maksutta.

Maksukattoon lasketaan mukaan

- terveystieteiden avosairaanhoidon lääkäripalvelujen maksut
- fysioterapiamaksut
- sarjahoidon maksut
- sairaalan poliklinikkamaksut
- päiväkirurgian maksut
- lyhytaikaisen laitoshoidon ja laitospalveluiden maksut terveydenhuollon ja sosiaalihuollon laitoksissa
- yö- ja päivähoidon maksut
- kuntoutushoidon maksut
- suun terveydenhuollon käynti- ja toimenpidemaksut, lukuun ottamatta hammasteknisiä kuluja, kuten proteeseista, purentakiskoista, oikomiskojeista ja uni-

apneakiskoista aiheutuvia hammastekniisiä kuluja

- tilapäisen kotisairaanhoidon ja kotisairaalan maksut
- terapiaista perityt maksut.

Maksukattoon ei lasketa mukaan sairaankuljetuksen, lääkärintodistusten, yksityislääkärin läheteellä tehtävien laboratorio- ja kuvantamistutkimusten, kuten röntgen-, ultraääni- tai magneettikuvausten, maksuja eikä tulosidonnaisia maksuja.

Maksukaton täyttymistä on seurattava itse. Tätä varten voi pyytää terveyskeskuksesta tai sairaalasta seurantakortin. Alkuperäiset maksukuitit on kuitenkin säilytettävä, sillä ne on tarvittaessa esitettävä ennen kuin saa todistuksen maksukaton täyttymisestä. Todistuksen antaa terveyskeskus tai muu julkinen terveydenhuollon yksikkö.

Huomattavaa on, että hoitavan lääkärin määrittelemät pitkäaikaisesti tarvittavat hoitotarvikkeet ja -välineet on luovutettava maksutta terveyskeskuksista. Tällaisia hoitotarvikkeita ja -välineitä ovat esimerkiksi diabetesta sairastavan hoitovälineet, kuten verensokeriliuskat, virtsantutkimusliuskat ja insuliiniruiskut, avannepotilaan hoitovälineet, sääri- ja makuuhaavan hoitotarvikkeet sekä vaipat, katetrit ja virtsankerääjät.

9.10 Verotus

(tuloverolaki)

9.10.1 Veronmaksukyvyyn alentumisvähennys

Jos henkilön veronmaksukyky on hänen ja hänen perheensä tulot ja varat huomioon ottaen erityisistä syistä oleellisesti vähentynyt, hän voi vaatia veronmaksukyvyyn alentumisvähennystä. Erityisiä syitä voivat olla esimerkiksi elatusvelvollisuus, työttömyys tai sairaus. Vähennyksen myöntämiseen vaikuttaa henkilön ja hänen perheensä kokonaistilanne.

Yksinomaan sairaudesta aiheutunut olenainen veronmaksukyvyyn alentuminen voi olla vähennysperusteena silloin, kun verovelvollisen ja hänen perheensä yhteenlaskettujen sairauskustannusten määrä verovuonna on vähintään 700 euroa. Lisäksi sairauskustannusten on oltava vähintään 10 % verovelvollisen pääomatulojen ja ansiotulojen yhteismäärästä. Vähennyksen määrä riippuu sairauskulujen ja kokonaistulojen määrästä. Vähennyksen määrä on enintään 1 400 euroa.

Lisätietoja: vero.fi/henkiloasiakkaat/verokortti-ja-veroilmoitus/tulot-ja-vahennykset/veronmaksukyvyyn-alentumisvahennys

9.10.2 Invalidivähennys

Invalidivähennykseen on oikeus, jos vamman tai sairauden haitta-aste on vähintään 30 %. Kun invalidivähennyksestä haetaan ensimmäistä kertaa, ilmoitetaan invaliditeettiprosentti verohallintoon lomakkeella 50A, kohdassa 12. Mukaan liitetään lääkärintodistus tai muu

vastaava selvitys haitta-asteesta. Jatkossa verohallinto tekee vähennyksen automaattisesti. Haitta-asteen muuttuessa on toimitettava verohallinnolle uusi lääkärintodistus.

Täyttä työkyvyttömyyseläkettä saavan henkilön haitta-asteeksi katsotaan 100 % ja osatyökyvyttömyyseläkettä saavan haitta-asteeksi 50 %, ellei lääkärin todistuksella haitta-astetta osoiteta suuremmaksi. Henkilö säilyttää oikeutensa vähennykseen senkin jälkeen, kun työkyvyttömyyseläke muuttuu vanhuuseläkkeeksi.

Valtionverotuksessa täyden vähennyksen määrä on 115 euroa. Vähennys tehdään valtion tuloverosta, joten sen saa myös eläketulosta. Kunnallisverotuksessa täysi vähennys on 440 euroa ansiotulosta.

Lisätietoja: vero.fi/henkiloasiakkaat/verokortti-ja-veroilmoitus/tulot-ja-vahennykset/ilmoita-ja-tarkista-vahennykset

9.10.3 Kotitalousvähennys

Kun ostaa palveluja kotiin tai vapaa-ajan asuntoon, osan kuluista voi vähentää verotuksessa. Vähennyksen saa tavanomaisesti kotitalous-, hoiva- ja hoitotyöstä, kunnosapito- ja perusparannustyöstä sekä tietotekniikan asennus- ja neuvontapalveluista. Yksityisessä palveluasunnossa voi saada vähennyksen kotitalous-, hoiva- ja hoitotyöstä, jos työ tapahtuu henkilön omassa huoneessa ja työ on ostettu yksityiseltä palveluntuottajalta. Vähennysoikeus koskee myös omien tai puolison vanhempien kodissa tai vapaa-ajan asunnossa teetetävää työtä. Vähennys myönnetään sinä vuonna, jona työkorvaus tai palkka ja palkan sivukulut on maksettu.

Vuonna 2022 maksetuista töistä (muusta kuin kotitalous-, hoiva- ja hoitotyöstä sekä öljylämmityksestä luopumista) kotitalousvähennyksen maksimi on 2 250 euroa henkilöltä. Omavastuu on 100 euroa vuodessa henkilöltä. Kotitalousvähennyksen saa vain työn osuudesta. Työn osuudesta voi vähentää 40 %, jos työ on ostettu yritykseltä. Maksimivähennyksen saa, kun yritykselle maksetussa laskussa on työn osuutta 5 875 euroa. Jos työtä varten on palkattu työntekijä, voi vähentää 15 % palkasta sekä palkkaan liittyvät työnantajan sivukulut.

Kotitalous-, hoiva- ja hoitotyön sekä öljylämmityksestä luopumisen osalta kotitalousvähennyksenä voi vuonna 2022 tehdystä työstä vähentää 60 % ennakoperintärekisteriin kuuluvalla yrittäjällä tai yritykselle maksettusta työkorvauksesta tai 30 % maksetusta palkasta sekä palkan sivukulut. Vähennystä saa vain työn osuudesta, ei materiaaleista tai matkakuluista. Kotitalousvähennyksen enimmäismäärä vuonna 2022 on 3 500 euroa vuodessa. Vähennyksessä on 100 euron omavastuu.

Vähennystä ei saa, jos työtä varten on saatu muun muassa palveluseteli, omaishoidon tukea tai asunnon korjausavustusta tai jos työn suorittava yritys ei kuulu ennakoperintärekisteriin. Vähennykseen ei ole oikeutta myöskään, jos korvaus työstä maksetaan muulle kuin yksityiselle henkilölle tai yritykselle. Yleishyödylliselle yhteisölle tavanomaisesta kotitaloustyöstä tai hoiva- ja hoitotyöstä maksettu korvaus on kuitenkin vähennyskelpoinen.

Kannattaa aina selvittää etukäteen, onko teetetystä työstä oikeus saada vähennys.

Lisätietoja: vero.fi/henkiloasiakkaat/verokortti-ja-veroilmoitus/tulot-ja-vahennykset/kotitalousvahennys

9.10.4 Sosiaalipalvelujen arvonlisä-verottomuus

Yksityinen palveluntuottaja voi myydä sosiaalipalveluja arvonlisäverottomasti, jos toiminta on sosiaaliviranomaisten valvomaa ja palvelu myydään sosiaalihuollon tarpeessa olevalle henkilölle, jonka toimintakyky on alentunut. Palveluntuottajan ja asiakkaan on tehtävä palvelusuunnitelma sekä palvelusopimus siitä, että palvelu tuotetaan sosiaalihuoltopalveluna. Silloin kun asiakas hankkii palvelut suoraan yksityiseltä palveluntuottajalta, palveluntuottaja vastaa siitä, että arvonlisäverottomuuden ehdot täyttyvät. Lisätietoja saa verotoimistoista.

9.11 Yleinen asumistuki

(laki yleisestä asumistuesta)

Pienituloinen ruokakunta voi saada yleistä asumistukea asumismenojensa vähentämiseksi. Ruokakunnan muodostavat samassa asunnossa asuvat henkilöt. Asumistuki myönnetään ruokakunnalle yhteisesti. Omaisuus ei vaikuta yleiseen asumistukeen, mutta pääomatulot otetaan huomioon. Ruokakuntaan kuuluvien alle 18-vuotiaiden lasten tulot vaikuttavat asumistuen määrään vain silloin, jos alle 18-vuotias lapsi hakee asumistukea yksin tai puolisonsa kanssa.

Yleinen asumistuki on 80 % hyväksyttävien asumismenojen ja perusomavastuun erotuksesta. Hyväksyttävillä asumismenoilla on laissa määrätty enimmäismäärät, joihin

vaikuttavat asunnon sijaintikunta ja ruokakunnan koko. Jos vammaisen henkilö tarvitsee apuvälineiden tai hoitajan vuoksi erityisen paljon tilaa, Kela voi hyväksyä enimmäisasumismenot yhtä henkilöä suuremman henkilöluvun mukaan kuin mitä ruokakunnan koko on.

Yleistä asumistukea haetaan Kelasta. Asumistuen määrän voi arvioida laskurilla: kela.fi/laskurit.

Tuki tarkistetaan vuoden välein. Välitarkastuksia tehdään, kun ruokakunnan olosuhteissa tapahtuu muutoksia, kuten jos tulot pienenevät vähintään 200 euroa kuukaudessa tai nousevat 400 euroa kuukaudessa tai enemmän. Tuen saajan on itse ilmoitettava olosuhteissaan tapahtuvista muutoksista.

9.12 Eläkkeensaajan asumistuki

(laki eläkkeensaajan asumistuesta)

Kela voi myöntää eläkkeensaajan asumistukea pienituloiselle eläkkeensaajalle. Kaikilla eläkkeensaajilla, esimerkiksi osatyökyvyttömyyseläkkeellä olevalla, ei kuitenkaan ole oikeutta saada eläkkeensaajan asumistukea. Tällöin on mahdollista hakea yleistä asumistukea.

Eläkkeensaajan asumistuki on 85 % huomioonotettavista asumismenoista, joista on vähennetty perusomavastuun ja tulojen mukaan määräytyvän lisäomavastuun yhteismäärä. Tuen määrä riippuu asumismenojen lisäksi hakijan perhesuhteista sekä tulojen ja omaisuuden määrästä. Omassa käytössä olevaa asuntoa ei lueta omaisuudeksi. Eläkkeensaajan asumistuki on verotonta tuloa.

Sitä voidaan maksaa takautuvasti enintään puolen vuoden ajalta. Julkiseen laitoshoidon siirtymisen jälkeen henkilö voi saada tukea aikaisempaa asuntoa varten yhdeksän kuukauden ajan, jos asumismenot edelleen jatkuvat.

Tuki tarkistetaan aina kun olosuhteissa on tapahtunut muutos tai vähintään kahden vuoden välein. Olosuhteissa tapahtuvista muutoksista on itse ilmoitettava Kelaan.

9.13 Toimeentulotukea haetaan Kelasta

(toimeentulotukilaki)

Suomessa asuva tai oleskeleva henkilö tai perhe voi saada toimeentulotukea, jos tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin menoihin, kuten ruokaan ja asumiseen. Lähtökohteisesti tuloiksi lasketaan kaikki käytettävissä olevat tulot ja varat. Toimeentulotuki on tarkoitettu lyhytaikaiseksi etuudeksi, ja sen tarkoitus on auttaa tilapäisten vaikeuksien yli, ehkäistä sellaisten syntymistä ja edistää itsenäistä selviytymistä.

Perustoimeentulotukea haetaan Kelasta. Oikeus perustoimeentulotukeen ratkaistaan arvioimalla hakijan tuen tarve toimeentulotukilain mukaan ja tekemällä laskelma tuloista ja menoista. Perustoimeentulotuen viimesijaisuus tarkoittaa sitä, että ensin tulee hakea kaikki muut etuudet, joihin saattaa olla oikeus. Lisätietoja: kela.fi/toimeentulotuki.

Täydentävä toimeentulotuki haetaan oman kunnan sosiaalitoimesta. Siihen lasketaan perustoimeentulotukeen sisältymättömät

asumismenot ja menot, jotka aiheutuvat hakijan tai hänen perheensä erityisistä tarpeista tai olosuhteista, jotka katsotaan tarpeelliseksi toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi.

Kunnat myöntävät lisäksi ehkäisevää toimeentulotukea, jonka perusteista ne päättävät itse. Sen tarkoituksena on edistää sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä ja pitkäaikaista riippuvuutta toimeentulotuesta.

9.14 Talous- ja velkaneuvonta ja sosiaalinen luototus

(laki sosiaalisesta luototuksesta, laki talous- ja velkaneuvonnasta)

Talous- ja velkaneuvonta on lakisääteinen, asiakkaille maksuton palvelu. Neuvontaa järjestävät oikeusaputoimistot: oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/talous_ja_velkaneuvonta.html.

Kunnat voivat halutessaan osana sosiaalihuoltoa myöntää sosiaalisia luottoja. Sosiaalinen luotto on tarkoitettu pienituloiselle ja vähävaraiselle henkilölle, joka ei voi saada kohtuuhintaista luottoa, mutta pystyy kuitenkin suoriutumaan luoton takaisinmaksusta.

10 Eläketurva

(kansaneläkelaki, työeläkelait)

10.1 Eläkkeistä lyhyesti

Lakisääteinen eläkejärjestelmä koostuu työeläkkeestä ja Kelan maksamista eläkkeistä (kansaneläke ja takuueläke). Työeläke on ansioiden mukaan kertyvä eläke. Kansaneläke täydentää toimeentuloa, jos kertynyt työeläke on pieni. Takuueläke varmistaa Suomessa asuvalle henkilölle vähimmäiseläkkeen.

Työeläkejärjestelmään kuuluvia eläkkeitä:

- Vanhuuseläke on etuus, joka mahdollistaa ikääntyvän jäämisen pois työelämästä.
- Osittainen varhennettu vanhuuseläke on mahdollinen kaikille 61-vuotiaille ja vanhemmille.
- Työkyvyttömyyseläke korvaa pitkäaikaisen työkyvyttömyyden aiheuttamaa ansiotulojen menetystä.
- Kuntoutustuki on määräaikainen työkyvyttömyyseläke.
- Työuraeläkettä voi hakea 63-vuotiaana vähintään 38 vuoden työskentelyn jälkeen, jos on työskennellyt rasittuneisuutta ja kuluneisuutta aiheuttavassa työssä ja työkyky on heikentynyt.
- Perhe-eläkettä maksetaan edellytysten täyttyessä kuolleen henkilön puolisolle ja alaikäisille lapsille.
- Lakisääteistä pakollista eläketurvaa on mahdollista täydentää itse hankitulla lisäeläketurvalla.

10.2 Vanhuuseläke

Vanhuuseläkettä on haettava. Samalla hakemuksella voi hakea sekä työ- että kansaneläkettä.

Työntekijän vanhuuseläke alkaa aikaisintaan sitä seuraavan kuukauden alusta, jona työntekijä on täyttänyt vanhuuseläkkeen saamiseen oikeuttavan iän ja lopettanut työn, jonka perusteella hän hakee vanhuuseläkettä. Yrittäjän vanhuuseläke alkaa aikaisintaan sitä seuraavan kuukauden alusta, jona yrittäjä on täyttänyt vanhuuseläkkeen saamiseen oikeuttavan iän. Yrittäjätoimintaa ei tarvitse lopettaa.

Työkyvyttömyyseläke muuttuu automaattisesti vanhuuseläkkeeksi. Tämä koskee myös sokeuden perusteella maksettavaa työkyvyttömyyseläkettä (Kel 12.4 mukainen eläke, ks. luku 10.3). Työkyvyttömyyseläkkeen aikana työskentelystä kertyneen eläkkeen saa maksuun hakemuksella.

Vammaistuki loppuu, kun vanhuuseläke alkaa. Eläkettä saavan hoitotukea on haettava erikseen (ks. luku 9.3). Kansaneläkkeen määrä riippuu työeläkkeen määrästä. Vanhuuseläkkeen aikana työskentelystä karttuneen eläkkeen voi hakea maksuun vasta oman ikäluokan vakuuttamisvelvollisuuden yläikärajassa (68–70 vuotta). Työntekoa ei tällöin tarvitse lopettaa.

10.3 Kansaneläke

Kansaneläkettä voi saada Suomessa asuva henkilö, joka ei saa lainkaan työeläkettä tai jonka työeläke jää pieneksi. Kansaneläke pienenee työeläkkeen kasvaessa. Myös ulkomailla asuttu aika saattaa vaikuttaa kansaneläkkeen määrään. Täysi kansaneläke yksin asuvalle henkilölle on 679,50 €/kk. Kansaneläkejärjestelmästä maksetaan vanhuuseläkettä 65 vuotta täyttäneille. Vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneiden vanhuuseläkkeen ikäraja on sidottu työeläkelakien mukaiseen eläkeikään.

Jos työeläkkeelle jäädään ennen 65 vuoden täyttämistä ja työeläke on pieni, voi saada kansaneläkkeen vanhuuseläkkeen varhennettuna (tätä mahdollisuutta ei ole vuonna 1962 ja sen jälkeen syntyneillä). Hakija voi päättää, haetaanko kansaneläke heti, kun siirrytään työeläkkeelle, vai silloin, kun varsinainen vanhuuseläkeikä täyttyy. Jos kansaneläke haetaan vasta, kun varsinainen eläkeikä täytyy, siihen ei tehdä varhennusvähennystä. Sokeuden perusteella myönnettyä työkyvyttömyyseläkettä (Kel 12.4) voi saada siihen saakka, kunnes täyttää 65 vuotta (vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneillä työeläkelakien mukaisen eläkeiän), jolloin sokeuden perusteella maksettu eläke muuttuu kansaneläkkeeksi.

Lisätietoja: kela.fi/kansanelake

10.4 Työeläke

Työeläkettä saa henkilö, jolle on kertynyt ansioiden perusteella eläkettä työsuhteessa tai yrittäjätoiminnassa. Työeläkejärjestelmän mukaiselle vanhuuseläkkeelle voi jää-

dä aikaisintaan oman ikäluokan alimmas-
sa vanhuuseläkeikässä, joka on yleensä 63–65 vuotta.

Työeläkkeen suuruus määräytyy ansioiden mukaan. Yksityisen alan työeläkelaitokset lähettävät työeläkeotteen pääsääntöisesti joka kolmas vuosi. Työeläkeotteessa kerrotaan työhistoria ja karttuneen eläkkeen määrä. Työeläkeotteen voi myös pyytää omasta työeläkelaitoksesta, ja se on koska tahansa luettavissa verkossa oman työeläkelaitoksen tai Tyolake.fi-sivustolta. Omien tietojen esille saaminen edellyttää palveluun kirjautumista esimerkiksi verkkopankkitunnuksilla.

Yrittäjä vastaa oman eläkevakuutuksensa järjestämisestä. Yrittäjä vakuuttaa toimintansa yrittäjän eläkelain (YEL) mukaisesti. Yrittäjä voi ottaa eläkevakuutuksensa joko työeläkevakuutusyhtiöstä tai eläkekassasta, jos hänen alallaan toimii sellainen. Yrittäjän eläkevakuutuksen perustana on YEL-työtulo. Työtulo kannattaa mitoittaa oikein, sillä se vaikuttaa muun muassa tulevan eläkkeen, sairausvakuutuslain mukaisten päivärahojen ja mahdollisen työttömyyskorvauksen määrään. Lisätietoja saa eläkeyhtiöistä.

10.5 Eläke sokeuden perusteella

Sokean ihmisen (määritelmä luvussa 9.2) tulisi saada kansaneläkelain mukainen työkyvyttömyyseläke kansaneläkelain 12 pykälän 4 momentin mukaan. Tämän momentin mukainen eläke oikeuttaa ansiosidonnaisiin sairaus-, työttömyys- ja vanhempanetuksiin sekä työhallinnon palveluihin ja lisäksi tekemään palkkatyötä ilman ansiorajoituksia. Jos sokeuden perusteel-

la työkyvyttömyyseläkettä saava saa myös takuueläkettä, takuueläkkeen osalta ansioraja on 855,48 €/kk.

Sokeuden perusteella saatu työkyvyttömyyseläke on eläkevähenteinen eli esimerkiksi työeläkelakien perusteella saatu työkyvyttömyyseläke vähentää sen määrää. Myös osa etuuksista, esimerkiksi työttömyysetuus, ovat eläkevähenteisiä eli saadun eläkkeen määrä vähennetään etuudesta.

Jos sokea ihminen saa Kelan työkyvyttömyyseläkettä jonkin muun kuin edellä mainitun lainkohdan perusteella, voi hän pyytää myöntöperusteen tarkistamista Kelasta. Takautuvasti tarkistus on mahdollista tehdä enintään puolen vuoden ajalta.

10.6 Takuueläke

(laki takuueläkkeestä)

Takuueläke (855,48 €/kk vuonna 2022) parantaa kaikkein pienituloisimpien eläkeläisten toimeentuloa. Jos eläkkeensaajan kaikki eläkkeet ennen verotusta ovat yhteensä enintään 848,57 €/kk, maksetaan puuttuva osa takuueläkkeenä. Tuloraja ja vähimmäiseläke jäävät kuitenkin tätä pienemmäksi, jos henkilö on varhennetulla vanhuuseläkkeellä.

Takuueläkkeen suuruuteen vaikuttavat kaikki muut henkilön saamat eläkkeet, myös ulkomailta saadut eläkkeet. Jos henkilö saa eläkettä sokeuden perusteella, voi takuueläkkeellä ollessa ansaita enintään voimassa olevan ansiorajan verran (ks. luku 10.7). Vuonna 2022 ansioraja on 855,48 €/kk.

Takuueläke otetaan tulona huomioon muun muassa asumistuen ja toimeentulotuen määrittelyssä.

Takuueläkettä haetaan Kelasta, ja sillä on kuuden kuukauden takautuva hakuaika.

Takuueläkkeen saaja on oikeutettu sairauspäivärahaan, jos

- henkilö on alle 68-vuotias, on työssä eläkkeelle siirtymisen jälkeen ja tulee työkyvyttömäksi työhön, jota eläkkeellä ollessaan tekee
- takuueläke on myönnetty sokealle tai liikuntakyvyttömälle henkilölle kansaneläkelain 12 pykälän 4 momentin mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen perusteella
- takuueläke on myönnetty eri lakien mukaisen täyden työkyvyttömyyden perusteella.

Takuueläkkeen saajalla on pääsääntöisesti oikeus kuntoutusrahaetuuteen. Oikeutta ei kuitenkaan ole henkilöllä, joka on saanut takuueläkkeen sillä perusteella, että on ylittänyt työntekijän eläkelain 11 §:ssä ikäluokalleen säädetyn vanhuuseläkkeen alaikärajan ja saa vanhuuseläkettä tai varhennettua vanhuuseläkettä. Oikeutta ei myöskään ole 65 vuotta täyttäneellä maahanmuuttajalla.

Jos työssä käyvä sokea ihminen saa kansaneläkelain 12 pykälän 4 momentin mukaista työkyvyttömyyseläkettä ja takuueläkettä, määräytyy hänen kuntoutusrahansa ensisijaisesti työtulojen perusteella. Toissijaisesti kuntoutusraha voi määräytyä edeltävän etuuden ja viime kädessä vähimmäismäärän perusteella. Takuueläkkeellä ei ole vaikutusta kuntoutusrahan määrään tässä tapauksessa.

Takuueläke voidaan lakkauttaa erityisestä syystä. Erityisenä syynä voidaan pitää sitä, että eläkkeensaaja menettäisi suuremman muualta maksettavan etuuden. Lakkauttaminen edellyttää, että eläkkeensaaja pyytää lakkauttamista kirjallisesti. Pyyntöä lakkautettu takuueläke voidaan myöntää uudelleen hakemuksesta.

Lisätietoja: kela.fi/takuuelake

10.7 Eläkeläisen oikeus ansiotuloihin ja eläkkeen lepäämään jättäminen

(laki työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhön paluun edistämisestä)

Vanhuuseläkettä saava voi olla työssä ilman rajoituksia, mutta työtulot vaikuttavat silloinkin eläkkeen verotukseen ja mahdolliseen asumistukeen.

Jos kansaneläkelakien mukainen työkyvyttömyyseläke on myönnetty sokeuden tai liikuntakyvyttömyyden perusteella ja henkilö saa lisäksi takuueläkettä, hän voi ansaita enintään 855,48 €/kk ilman, että se vaikuttaa takuueläkkeeseen. Ansiorajan ylittyessä takuueläke jää lepäämään. Ansiotulot eivät vaikuta sokeuden perusteella myönnettyyn työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Ansiotulot ja yrittäjätulot vaikuttavat työkyvyttömyyseläkkeen maksamiseen (sekä kansan- että työeläkejärjestelmässä), eläkkeensaajan asumistukeen ja eläkkeiden verotukseen. Täydellä työeläkelaitoksen myöntämällä työkyvyttömyyseläkkeellä saa ansaita 40 % eläkettä edeltävästä keskiansiosta, kuitenkin vähintään 855,48 €/kk (vuonna 2022). Kelan työkyvyttömyyseläkkeellä voi ansaita enintään 855,48 €/kk (vuonna 2022). Tämä ei koske kansaneläkelain 12 pykälän 4 momentin mukaisen työkyvyttömyyseläkkeen saajia. Henkilökohtaisen ansiorajasi voi tarkistaa työeläkelaitokselta ennen ansiotyön alkua. Jos ansiot ylittävät nämä rajat, eläkkeen voi jättää lepäämään vähintään kolmen kuukauden ja enintään kahden vuoden ajaksi. Lepäämässä olevaa eläkettä ryhdytään maksamaan uudelleen, jos työnte-ko lakkaa tai ansiotulot jäävät alle edellä mainittujen tulorajojen. Tästä on kuitenkin ilmoitettava eläkelaitokselle.

Työkyvyttömyyseläkkeensä lepäämään jättävälle henkilölle maksetaan ylintä vammaistukea (431,60 €/kk) ajalta, jolta eläkkeiden maksaminen on keskeytyneenä. Vammaistuki maksetaan vain niille, jotka ovat eläkkeellä ollessaan saaneet eläkettä saavan hoitotukea. Vaikka eläke olisi lepäämässä, henkilö kuuluu edelleen eläkkeensaajan asumistuen piiriin.

11 Heikentynyt näkö ja työ

(laki julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta, valtioneuvoston asetus julkisesta työvoima- ja yrityspalvelusta, laki Kansaneläkelaitoksen kuntoutusetuuksista ja kuntoutusrahaetuuksista, laki työkyvyttömyyseläkkeellä olevien työhönpaluun edistämisestä, yhdenvertaisuuslaki)

Näkövammaisten liiton työelämäpalveluista saa maksuttomia neuvontapalveluja ja käytännön ohjausta opiskelun ja työelämän eri tilanteisiin: ammatinvalintaan, opiskeluun, työllistymiseen, työssä jatkamiseen, yrittäjyyteen, työn ja opiskelun yksilöllisiin mukautusratkaisuihin sekä apuvälineasioihin. Työelämäpalvelujen asiantuntijat neuvovat myös ammatillisen kuntoutuksen mahdollisuuksissa, mukauttamisratkaisuihin ja kuntoutukseen liittyvissä tukimuodoissa sekä eläkeasioissa.

Työttömyysturvaa koskevilla asioilla ja oikeusvaatimuksissa avustavat työelämäpalvelujen työntekijät. Työelämäpalveluihin voi ottaa yhteyttä, jos epäilee joutuneensa syrjityksi vammaisuuden takia työelämässä, työnhaussa tai opiskelussa.

Lisätietoja: nkl.fi/fi/tyo

11.1 Työn mukautusratkaisut ja ammatillinen kuntoutus

Kun selvitetään työn kuormitustekijöitä, on olennaista kartoittaa yksilöllinen työtilanne ja tutkia toiminnallinen näkö. Kartoitukselta edetään kuormitusta vähentäviin tai poistaviin yksilöllisiin ratkaisuihin työssä ja työpaikalla.

Yhdenvertaisuuslain 15 §:n mukaan työnantajan on tehtävä asianmukaiset ja kulloissakin tilanteessa tarvittavat kohtuulliset mukautukset, jotta vammaisen ihminen voi yhdenvertaisesti työskennellä, suoriutua työtehtävistä ja edetä työuralla. Kohtuulliset mukautukset ovat yksilöllisiä toimenpiteitä tarpeen mukaan. Kohtuullisilla mukautuksilla ei tarkoiteta saavutettavuuden tai esteettömyyden parantamista yleisesti. Kohtuulliset mukautukset ja yleiset toimenpiteet saavutettavuuden ja esteettömyyden lisäämiseksi täydentävät toisiaan.

Työelämässä mukautukset voivat kohdistua esimerkiksi työoloihin ja työn organisointiin, työmenetelmiin, apuvälineisiin sekä koulutuksen ja työtä koskevan opastuksen järjestämiseen vammaisen ihmisen yksilölliset tarpeet huomioon ottaen. Käytännössä mukautukset voivat olla esimerkiksi työpaikan esteettömyyteen liittyviä toimia, työtilojen valaistuksen muuttamista, työpisteen siirtäminen helppokulkusempaan paikkaan tai työpöydän tai työvälineiden asentaminen vammaiselle työntekijälle sopivaksi. Erilaiset tietotekniset ratkaisut voivat turvata esteettömän tiedonsaannin. Myös työaikajärjestelyt voivat joissakin tilanteissa olla kohtuullinen mukautus, joka mahdollistaa vammaisen ihmisen työnteon.

Työnantajan toiminnan luonne vaikuttaa siihen, minkälaiset mukautukset ovat käytännössä mahdollisia ja siten asianmukaisia ja kohtuullisia. Vammaisen ihmisen mahdollisesti tarvitsemat mukautukset eivät saa vaikuttaa työhönottopäätökseen työnhakutilanteessa. Jos ansioitunein työnhakija on vammainen, hänen syrjäyttämisenä kohtuullisten mukautusten tekemisvelvoitteen vuoksi on syrjintää (ks. luku 11.4).

Toimivat ja saavutettavat työterveyshuollon palvelut tukevat olennaisesti työssä jatkamista ja työhyvinvointia. Työterveyshuollon tehtävänä on sovittaa yhteen työkykyyn ja työhön paluuseen liittyviä hoito- ja kuntoutustoimenpiteitä sekä edistää vajaakuntoisen työssä selviytymistä. Työn ja työympäristöjen mukauttamisratkaisut ovat hyvin yksilöllisiä ja siksi on tärkeää, että niiden suunnittelussa on mukana näkövammainen työntekijä itse. Työntekijän tai yrittäjän on tärkeää tietää ratkaisusta ja mahdollisuuksista omassa tilanteessaan, jotta hän voi kertoa niistä esimerkiksi työkykyneuvottelussa työterveyslääkärille ja esihenkilölle. Näin ratkaisut voidaan ottaa työpaikalla käyttöön.

Näkövammaisten ihmisten työssä jatkamisen ja jaksamisen kannalta olennaista on työn ongelmien oikeiden syiden tunnistaminen ja tunnistaminen ja sen jälkeen toimiminen ja pääsy ammatillisen kuntoutuksen toimien piiriin. Ammatillinen kuntoutus monine toimenpiteineen ylläpitää ja parantaa työntekijöiden, yrittäjien, työttömien työnhakijoiden ja opiskelijoiden työkykyä.

Ammatillista kuntoutusta järjestävät Kela ja työeläkelaitokset. Sen tavoitteena on työ- ja ansiokyvyn tukeminen ja paranta-

minen sekä työkyvyttömyyden estäminen. Ammatillinen kuntoutus tukee työelämää pääsyä, työelämässä pysymistä ja sinne palaamista esimerkiksi pitkän sairausloman jälkeen. Liikkeelle lähdetään usein ammatillisella kuntoutusselvityksellä, joka on Kelan ammatillista kuntoutusta. Kelan ammatillisen kuntoutuksen valikoimaan kuuluu nuoren ammatillinen kuntoutus, ammatillinen kuntoutusselvitys, koulutus, työllistymistä edistävä ammatillinen kuntoutus, työelämässä olevien KIIILA-kuntoutus, ammatilliset kuntoutuskurssit, apuvälineet, elinkeinotuki ja koulutuskokeilu. Lue lisää: kela.fi/kuntoutus.

Työeläkelaitokset järjestävät ammatillisena kuntoutuksena neuvontaa ja ohjausta, työkokeilua, työhönvalmennusta, uudelleen-koulutusta ja tukea elinkeinotoiminnan aloittamiseen tai jatkamiseen.

Aina työkykyä ei voida parantaa tai säilyttää mukautusratkaisulla ja ammatillisen kuntoutuksen toimilla. Henkilö voi tulla työkyvyttömäksi työhönsä tai vakiintuneeseen ammattiinsa.

11.2 Työkyvyttömyyseläkkeen harkinta

Jos harkitsee työkyvyttömyyseläkettä, kannatta ensin jutella hoitavan lääkärin kanssa, sillä Työkyvyttömyyden määrittää aina lääkäri. Työttömäksi jääminen ei ole peruste saada työkyvyttömyyseläkettä, vaan työkyvyn tulee olla alentunut.

Omasta eläkelaitoksesta voi pyytää arvioiden työkyvyttömyyseläkkeen määrästä ja toimintaohjeita. Työkyvyttömyyseläkkeen

määrä poikkeaa työeläkeotteesta olevasta karttuneesta eläkkeestä, sillä työkyvyttömyyseläkkeeseen lasketaan myös niin sanottu tulevan ajan karttuma. Omalta eläkelaitokselta kannattaa pyytää myös arvio ansiorajasta, eli mitä voi täyden työkyvyttömyyseläkkeen lisäksi ansaita. Tällöin voi arvioida toimeentuloa työkyvyttömyyseläkkeellä. Vastaavan laskelman voi pyytää myös osatyökyvyttömyyseläkkeestä.

Työkyvyttömyyseläkettä haetaan työeläkelaitokselta. Eläkelaitoksen on ennen työkyvyttömyyseläkepäätöksen antamista selvítettävä henkilön oikeus työeläkelakien mukaiseen ammatilliseen kuntoutukseen.

11.3 Työkyvyttömyyseläke ja osatyökyvyttömyyseläke

Työkyvyttömyyseläke korvaa pitkäaikaisen työkyvyttömyyden aiheuttamaa ansiotulojen menetystä. Täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä työkyvyn tulee olla alentunut vähintään 3/5. Tämän arvion tekee lääkäri B-lausunnossa. Kokonaisarvioinnissa otetaan huomioon myös sosiaalis-taloudelliset seikat, kuten hakijan koulutus, työhistoria ja ikä. Yleensä työkyvyttömyyseläkettä edeltää 300 päivän sairauspäivärahaus.

Täysi työkyvyttömyyseläke voidaan myöntää toistaiseksi tai määräajaksi, jolloin se on nimeltään kuntoutustuki. Osatyökyvyttömyyseläke myönnetään joko toistaiseksi tai määräajaksi osakuntoutustukena. Ne ovat mahdollisia vain työeläkejärjestelmässä eli niitä ei voi saada kansaneläkkeenä.

Kansaneläkejärjestelmässä työkyvyttömyyseläkettä maksetaan, jos henkilö ei saa muu-

ta eläkettä tai muu eläke on pieni. Eläkkeen määrä riippuu myös siitä, kuinka kauan henkilö on asunut Suomessa. Osatyökyvyttömyyseläke on tarkoitettu henkilölle, joka pystyy edelleen jatkamaan ansiotyötä sairaudestaan huolimatta. Osatyökyvyttömyyseläkkeessä työkyvyn tulee olla alentunut vähintään 2/5, ja tämän kannanoton tekee lääkäri B-lausunnossa. Osa-eläkkeen määrä on puolet täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä. Osatyökyvyttömyyseläkkeen voi saada myös työtön, joka voisi sairaudestaan huolimatta tehdä työtä. Tällöin voi saada osatyökyvyttömyyseläkkeen rinnalla työtömyyspäivärahaa, josta on vähennetty osatyökyvyttömyyseläkkeen määrä.

Työkyvyttömyyseläke muuttuu vanhuuseläkkeeksi

- työeläkkeensaajan oman ikäluokan alimmassa vanhuuseläkeiässä, jos eläke on alkanut vuonna 2017 tai myöhemmin
- 63 vuoden iässä, jos eläke on alkanut 2006–2016 tai
- 65 vuoden iässä, jos eläke on alkanut ennen vuotta 2006.

Kansaneläkejärjestelmän työkyvyttömyyseläke muuttuu vanhuuseläkkeeksi eläkkeensaajan täyttäessä 65 vuotta, vuonna 1965 ja sen jälkeen syntyneillä työeläkelakien mukaisessa eläkeiässä (ks. luku 10.2 ja 10.3).

11.4 TyösyRJintä

TyösyRJintää voi esiintyä työsuhteen aikana, ennen sitä (rekrytointi) tai työsuhteen päättyessä (syrjivä irtisanomis- tai purkuperuste). Lähtökohtaisesti henkilön vammaisuus-

teen liittyvä muita epäsuotuisampi kohtelu on **välitöntä syrjintää**.

Erilaiseen kohteluun voi kuitenkin olla lais-
sa säädetty oikeuttamisperuste, joka edellyt-
tää, että kohtelu perustuu työtehtäviä kos-
keviin todellisiin vaatimuksiin ja kohtelu on
oikeasuhtaista oikeutettuun tavoitteeseen
pääsemiseksi. Esimerkiksi näkövammaisen
ihminen ei voi toimia bussinkuljettajana.

Välillistä syrjintää voi olla näennäisesti yh-
denvertainen sääntö, peruste tai käytäntö,
joka saattaa henkilön muita epäedullisem-
paan asemaan hänen vammansa takia. Syr-
jintää on myös kohtuullisten mukautusten
epääminen sekä se, ettei työnantaja puu-
tu havaitsemaansa tai tietoonsa tulleeseen
työssä tapahtuvaan häirintään (epäasialli-
nen kohtelu ja kiusaaminen). Myös esihen-
kilöasemassa olevan henkilön ohje tai käsky
syrjiä on syrjintää silloin, kun se liittyy esi-
merkiksi henkilön vammaisuuteen.

Yhdenvertaisuuslaissa kielletään myös niin
sanottu **läheissyrjintä**, joka tarkoittaa, että
syrjivän menettelyn peruste ei liity syrjityk-
si tulleeseen henkilöön itseensä vaan johon-
kuhun toiseen. Esimerkiksi vammaisen lap-
sen vanhempi voi kokea syrjintää työpaikal-

la lapsensa vammasta johtuen.

Työsyrjintä on säädetty rangaistavaksi myös
rikoslaissa.

Työsyrjintä voi ilmetä toimintana, tekona tai
kohteluna. Merkitystä ei ole sillä, onko teki-
jän tarkoituksena ollut syrjiä (esim. toimimi-
nen taloudellisista syistä ilman syrjintämo-
tiivia). Yhdenvertaisuuslaki sisältää myös
syrjivän työpaikkailmoittelun kiellon.

Työsyrjintä kuuluu aluehallintoviran-
omaisten toimivaltaan. Apua ja neuvoja saa
myös aluehallintoviraston työsuojelun vas-
tuualueiden valtakunnallisesta puhelin-
palvelusta p. 0295 016 620 ja yhdenvertai-
suusvaltuutetun toimistosta p. 0295 666 817,
yvv@oikeus.fi.

Myös Näkövammaisten liiton työelämäpal-
velujen asiantuntijat neuvovat ja avustavat
näkövammaisia työsyrjintätilanteisiin liit-
tyen ja tarjoavat maksuttomia neuvonta-
palveluja ja käytännön ohjausta näkövam-
maisille ja näköongelmallisille ihmisille työ-
elämän ja opiskelun eri tilanteisiin. Palve-
lut kattavat koko Suomen. Yhteystiedot:
tyoelamapalvelut@nkl.fi, nkl.fi/fi/tyo.

12 Tukea auton käyttöön

12.1 Avustus auton hankintaan

(vammapalvelulaki)

Kotikunnan sosiaalitoimi voi vammaispalvelulain harkinnanvaraisena tukitoimena myöntää avustusta auton hankintaan. Jos autoon tarvitaan muutostöitä esimerkiksi liikuntavamman vuoksi, kunnan sosiaalitoimi voi myöntää tukea välttämättömiin muutostöihin vammaispalvelulain perusteella (ks. luku 4.2.2).

12.2 Liikkumisesteisen pysäköintitunnus

(tieliikennelaki ja -asetus)

Liikkumisesteisen pysäköintitunnus on henkilökohtainen. Se myönnetään kuljetettavalle henkilölle, ei kuljettajalle. Tunnusta voidaan käyttää siinä ajoneuvossa, jossa luvanhaltija on itse kuljetettavana tai kuljettajana. Liikkumisesteisen pysäköintitunnus kelpaa kaikissa Euroopan unionin jäsenvaltioissa.

Pysäköintitunnuksen myöntämisen edellytykset:

- Jos vammaisuus aiheutuu heikentyneestä näöstä, näöntarkkuuden on oltava paremmassa silmässä enintään 0.1 tai näkökyvyn kokonaisuudessaan arvioiden vähintään haittaluokan 17 mukainen.

- Sairaudesta, viasta tai vammasta johtuva haitta estää henkilöä itsenäisesti kävelemästä ja kuuluu vähintään haittaluokkaan 11 (ks. työtapaturma- ja ammattitautilaki 84 §).
- Kuljetettavalla tulee olla säännöllinen tai usein toistuva kuljetustarve, eikä hän selviydy kuljetuksen jälkeen ilman toisen henkilön apua.

Päätöksen siitä, täyttyvätkö myöntämisen edellytykset, tekee lääkäri. Jos henkilöllä on pysyvä haitta, pysäköintitunnus myönnetään 10 vuodeksi. Muussa tapauksessa tunnus myönnetään lääkärin lausunnossaan erikseen ilmoittamaksi ajaksi. Lääkärin tulee ottaa lausunnossa selvästi kantaa sekä haittaluokkaan että haitan keston. Tunnus voidaan uudistaa aiemman, 10 vuodeksi myönnetyn pysäköintiluvan, perusteella ilman uutta lääkärinlausuntoa.

Ajoneuvon voi pysäköidä liikkumisesteisen pysäköintitunnuksella

- pysäköintipaikalle, joka on merkitty pyörätuolimerkillä
- maksulliselle pysäköintipaikalle maksua suorittamatta
- alueelle, jossa pysäköinti on kielletty ”pysäköinti kielletty” tai ”pysäköintikielto-alue”-liikennemerkillä
- rajoitusta pidemmäksi ajaksi alueelle, jossa pysäköinnin enimmäisaikaa on rajoitettu
- pihakaduille sillä varauksella, ettei pysäköinnistä aiheudu huomattavaa haittaa pihakadun liikenteelle tai muulle käyttö-

miselle

- pyöräkadun ajoradalla muuallekin kuin merkitylle pysäköintipaikalle, jos siitä ei aiheudu kohtuutonta haittaa.

Liikkumisesteisen pysäköintitunnus ei suoraan oikeuta pysäköimään yksityisillä alueilla, vaan niillä on noudatettava alueiden omia pysäköimisen sääntöjä ja liikennemerkkejä. Oikeus pysäköintitunnuksen käyttämiseen kannattaa varmistaa aluetta valvovalta yritykseltä tai kiinteistön omistajalta.

Liikkumisesteisen pysäköintitunnusta voi hakea sähköisesti Traficomin Oma asiointi-palvelussa: traficom.fi/fi/asioi-kanssamme/liikenteen-oma-asiointi-palvelu. Samalla voi hakea myös vapautusta ajoneuvon perusverosta (ks. luku 12.3). Tunnusta voi hakea myös Ajovarman palvelupisteessä. Hakemusta ei voi postittaa.

Tunnus tulee maksaa hakemuksen jättämisen yhteydessä. Se maksaa 22 euroa. Nimenmuutoksen vuoksi sekä kadonneen, anastetun tai tuhoutuneen tunnuksen tilalle haettava tunnus (kaksoiskappale) maksaa 16 euroa.

Lisätietoja: traficom.fi ja Ajovarman asiakaspalvelu p. 075 323 9999.

12.3 Vapautus ajoneuvoveron perusverosta

(ajoneuvoverolaki)

Auton omistaja tai rekisteriin merkitty haltija on verovelvollinen. Traficomin myöntämän pysäköintitunnuksen tai Poliisin myön-

tämän pysäköintiluvan perusteella voidaan myöntää vapautus ajoneuvoveron perusverosta. Vapautuksen voi saada myös verohallinnon myöntämän autoverolain 26 § perusteella. (ks. luku 12.4). Tällöin erillistä hakemusta ei tarvitse toimittaa Traficomiin.

Vapautus ajoneuvoveron perusverosta myönnetään joko vammaisen henkilön omaan ajoneuvoon tai toiseen ajoneuvoon, jolla häntä kuljetetaan. Vapautuksen voi tarvittaessa siirtää toiseen ajoneuvoon. Voimassa olevan vapautuksen voi myös päättää.

Vapautuksen saa ajoneuvoveron perusverosta. Jos ajoneuvon käyttövoimana on esimerkiksi diesel, tulee edelleen maksaa käyttövoimaveron osuus.

Pysäköintitunnuksen perusteella myönnettävää vapautusta ajoneuvoveron perusverosta voi hakea vammaisen henkilö itse tai henkilö, joka kuljettaa häntä. Vapautuksen saa saman pysäköintitunnuksen perusteella vain yhdestä ajoneuvosta kerrallaan, ja se myönnetään pysäköintitunnuksen voimassaoloajalle. Vapautuksen hakemista varten tarvitaan pysäköintitunnuksen numero, pysäköintitunnuksen haltijan henkilötunnus sekä sen ajoneuvon rekisteritunnus, jolle haetaan vapautus.

Pysäköintitunnusta ja vapautusta ajoneuvoveron perusverosta voi hakea samalla kertaa joko Traficomin sähköisessä palvelussa tai Ajovarman toimipisteissä. Vapautusta ajoneuvoveron perusverosta voi hakea takautuvasti, enintään kolmelta vuodelta. Jos näkövammaisella hakijalla on jo Traficomin myöntämä pysäköintitunnus, voi vapautusta hakea tai siirtää sen autolta toiselle sähköisessä palvelussa.

Jos ei voi käyttää sähköistä asiointia tai asioida Ajovarmassa tai jos pysäköintitunnus on Poliisin myöntämä, vapautusta voi hakea Traficomille postitettavalla Vapautus ajoneuvoveron perusverosta vammaisuuden perusteella -lomakkeella. Hakemukseen on liitettävä jäljennös pysäköintitunnuksesta.

Vapautushakemus postitetaan liitteineen osoitteeseen: Liikenne- ja viestintävirasto Traficom, PL 320, 00059 TRAFICOM tai kirjaamo@traficom.fi.

Pysäköintitunnuksen haltija voi siirtää vapautuksen mille ajoneuvolle tahansa. Verovelvollisena voi siirtää vapautuksen vain omaan ajoneuvoon. Pysäköintitunnuksen siirto päättää automaattisesti vapautuksen edelliseltä ajoneuvolta. Vapautuksen siirtoa varten tarvitaan pysäköintitunnuksen numero, pysäköintitunnuksen haltijan henkilötunnus sekä vapautettavan ajoneuvon rekisteritunnus.

Vapautuksen päättämistä varten tarvitaan pysäköintitunnuksen numero, pysäköintitunnuksen haltijan henkilötunnus sekä vapautetun ajoneuvon rekisteritunnus. Vapautus päättyy ilmoituspäivään. Lisätietoja: Traficom ajoneuvoveroneuvonta p. 029 534 5125.

12.4 Autoveron palauttaminen vamman perusteella

(autoverolaki 26 §)

Autoverosta voi joissakin tapauksissa saada palautusta vamman perusteella. Vammainen henkilö voi saada autoveroa takaisin autosta, joka tulee hänen omaan käyttöönsä ja joka rekisteröidään hänen omistukseensa

ensimmäistä kertaa tai jonka haltijaksi hänet on osamaksukaupassa merkitty liikennerekisteriin. Myös hakijat, jotka eivät itse voi ajaa autoa, voivat saada autoveronpalautusta, kunhan auto tulee hakijan henkilökohtaiseen käyttöön.

Autoverolaki antaa mahdollisuuden autoveron palautukseen myös käytettynä maahan tuotuun ajoneuvoon, joka rekisteröidään Suomessa ensi kertaa.

Autoveron palautuksen yleisenä edellytyksenä on, että auto tulee hakijan henkilökohtaiseen käyttöön. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että muut perheenjäsenet eivät lainkaan saisi käyttää autoa. Tarkoitus kuitenkin on, että auto on pääasiassa hakijan käytössä. Korkeimman hallinto-oikeuden tulkinnan mukaan perheessä ei tarvitse olla kahta autoa, vaikka vammaisen henkilön käytössä olevasta autosta on palautettu autoveroa invaliditeetin perusteella. Käytännössä tämä tarkoittaa, että muut perheenjäsenet voivat käyttää autoa esimerkiksi harastusmenoihin ja kaupassa käyntiin. Tämänhetkisen oikeuskäytännön mukaan veronpalautus on myönnetty, kun autolla kuljetetaan pääsääntöisesti hakijaa ja muu käyttö on vähäistä. Vastuu muusta käytöstä on aina edunsaajalla.

Autoveron palautuksen määrä vaihtelee eri tapauksissa. Veroa palautetaan, jos autosta on maksuunpantu täysimääräinen autovero.

Palautusta voi saada autoverolain 26 pykälän perusteella seuraavissa tapauksissa:

1. Henkilön näkö- tai liikuntavammasta aiheutuva pysyvä haitta-aste on vähintään 80 %, ja auto tulee henkilökohtaiseen käyttöön. Liikuntavammalla tarkoi-

tetaan alaraajojen vammoja ja sairauksia. Esimerkiksi keuhkosairaudet, sydänsairaudet tai muut sisäelinsairaudet eivät ole laissa tarkoitettuja liikuntavammoja, vaikka ne vaikeuttaisivat liikkumista.

2. Henkilön invaliditeetista aiheutuva pysyvä haitta-aste on vähintään 60 %, ja ajoneuvon hankinta on olennaisen tarpeellinen työn, toimen tai ammattiin valmistumista varten tapahtuvan opiskelun vuoksi.
3. Henkilön liikuntakyky on alaraajan tai -raajojen puuttumisen tai toiminnan vajavuuden vuoksi siten alentunut, että hänen pysyvä haitta-asteensa on vähintään 40 %, ja ajoneuvon hankinta on hänelle olennaisen tarpeellinen työn, toimen tai ammattiin valmistumista varten tapahtuvan opiskelun vuoksi. Tällöin autoverosta palautetaan 60 %, kuitenkin enintään 2 460 euroa.

1- ja 2-kohdan tapauksissa autovero palautetaan kokonaan, mutta palautettava määrä on kuitenkin enintään 3 770 euroa. Jos henkilö lääkärintodistuksella tai muutoin luotettavasti selvittää, että hänen on käytettävä automaattivaihteista autoa, palautettava määrä on enintään 4 980 euroa.

2- ja 3-kohdassa tarkoitettuna opiskeluna ammattiin valmistumista varten ei pidetä yleissivistävää koulutusta, kuten lukiossa opiskelua.

Palautus maksetaan heti, kun se on myönnetty. Palautuksen maksaminen edellyttää, että vero on maksuunpantu. Myös osamaksukaupassa palautus maksetaan heti. Edellytyksenä ei ole haltijan merkitseminen rekisteriin omistajaksi.

Autoveron palautusta tulee hakea OmaVerossa tai kirjallisesti (lomake 1217) kuuden kuukauden kuluessa auton rekisteröintipäivästä lukien. Hakemuksesta selviää tarvittavat liitteet. Palautuspäätöstä voi hakea jo ennen auton hankkimista ja rekisteröimistä muistaen, että varsinainen palautushakemus tulee aina tehdä. Verohallinto maksaa palautuksen vain palautushakemuksen perusteella. Kirjallinen hakemus toimitetaan osoitteeseen:

Verohallinto, Autoverotus
PL 20, 00052 VERO.

Lisätietoja: vero.fi/henkiloasiakkaat/auto/autoverotus/autoveronpalautus_invalideill sekä Autoverotusneuvonta p. 029 497 150.

12.5 Harkinnanvarainen autoveron palautus

Verohallinto voi vammaisuuden perusteella, erityisen painavista syistä, palauttaa kohetuulliseksi katsomansa osan autoverosta harkinnanvaraisena palautuksena. Palautus voidaan joissain tilanteissa myös myöntää auton omistajalle toisen henkilön vamman perusteella. Harkinnanvaraista autoveron palautusta voi hakea myös ennen ajoneuvon hankkimista.

Harkinnassa otetaan huomion muun muassa

- oman tai perheenjäsenen vamman laatu ja sen vaikutus liikkumiseen
- auton tarpeellisuus
- perheen taloudellinen tilanne.

Hakemukseen on liitettävä samat asiakirjat kuin haettaessa veronpalautusta (ks. luku 12.4.). Lisätietoja Autoverotusneuvonnasta p. 029 497 150.

13 Matkustaminen ja avustaminen asemilla ja terminaaleissa

13.1 Junamatkat

(EU-asetus rautatieliikenteen matkustajien oikeuksista ja velvollisuuksista)

Eläkkeellä olevat näkövammaiset voivat saada alennusta junalipuista VR:n käytön mukaisesti.

Maksuton saattajalippu

Kun näkövammaisen (haitta-aste vähintään 65 %) matkustaa saattajan kanssa, saattajalla on oikeus maksuttomaan matkaan, myös yöjunien makuupaikalla. Saattajan tulee olla täysi-ikäinen. Näkövammaisella on oltava aikuisen, lapsen, opiskelijan tai eläkeläisen junalippu. Alle 4-vuotiaalle näkövammaiselle lapselle tulee ostaa lastenlippu, jos hän matkustaa maksuttomaan matkaan oikeutetun saattajan kanssa. Saattajan maksuttoman lipun saa myös säästöhintaiseen lippuun.

Näkövammaisen ja saattajan liput on ostettava samalla kertaa. Myös saattajalipun saa ostettua VR:n verkkokaupasta.

Näkövamma on todistettava lipun oston yhteydessä ja matkustettaessa jollakin seuraavista:

- Näkövammaisten liiton, Näkövammaiset Lapset ry:n tai Suomen Kuurosokeat ry:n näkövammaiskortilla, kun haitta-aste on vähintään 65 %

- lääkärintodistuksella, josta ilmenee, että näkövammaisen haitta-aste on vähintään 65 %
- EU-vammaiskortilla, jossa on A-merkintä.

Ks. myös luku 14 Näkövammaiskortti ja EU:n vammaiskortti.

Opas-, avustaja- ja kuulokoira matkustaa aina maksutta. VR suosittelee kaukoliikenteessä istuinpaikan valitsemista palveluvaunusta. VR:n lähiliikenteessä opaskoiran kanssa voi matkustaa kaikissa matkustajaosastoissa. Opaskoira matkustaa maksutta yöjunan makuuhytissä, myös esteettömässä makuuhytissä. Koko hytti tulee varata omaan käyttöön. Hytti hinnoitellaan tällöin edullisemmin kuin normaali yhden hengen hytti.

VR:llä on maksuton asiakastuki, josta saa puhelimitse tietoa esteettömän matkustamisen palveluista ja asemien avustamispalveluista. Asiakastuen numero on 0800 188 822, ja palvelu on avoinna arkisin klo 5–22 ja viikonloppuisin ja arkipyhinä klo 7–22.

Avustuspalvelu auttaa vammaista matkustajaa useilla rautatieasemilla. Avustamisvaus tulee tehdä viimeistään 36 tuntia ennen matkan alkua. Avustuspisteessä tulee olla 20 minuuttia ennen junan lähtöä. Palvelu on maksuton.

Lisätietoja: vr.fi/palvelut-junassa/esteeton-junamatkustaminen sekä traficom.fi/fi/liikenne/raideliikenne/liikuntarajoitteisen-ja-vammaisen-henkilon-oikeudet-junamatkalla

13.2 Lentäminen

(EU:n asetus vammaisten ja liikuntarajoitteisten henkilöiden oikeuksista lentoliikenteessä)

Lippujen hinnat, peruutusehdot ja käytännöt vammaisten matkustajien avustamisesta vaihtelevat eri lentoyhtiöillä. Matkaa varatessa kannattaa mainita vammasta ja ottaa yhteyttä lentoyhtiön asiakaspalveluun, jotta voi selvittää käytännön asioita, kuten avustajan tarvetta lennon aikana. Opaskoirasta on mainittava lippuvarauksen yhteydessä tai viimeistään 48 tuntia ennen lennon lähtöä.

Avustamispalvelu tilataan lentoyhtiöltä tai matkatoimistolta matkavarauksen yhteydessä tai viimeistään 48 tuntia ennen lennon lähtöä. Samalla ilmoitetaan, jos mukana on apuvälineitä, kuten pyörätuoli. Lentoasemalla ilmoittaudutaan lähtöselvityksessä tai kutsupisteellä viimeistään tuntia ennen lennon lähtöaikaa. Ruuhka-aikaan kannattaa varata hieman enemmän aikaa. On hyvä huomata, että myös opaskoirat turvatarkastetaan.

Vammainen matkustaja saa avustusta lentokoneen istuimelle saakka. Myös matkalla olevissa lentokoneiden vaihdoissa avustetaan. Määränpäässä vammainen matkustaja avustetaan matkatavaroineen lentokoneesta terminaaliin ja pysäköintialueelle, bussilaitureille, juna-asemalle tai takseille. Palvelu on maksuton.

Lisätietoja: finavia.fi/fi/lentoasemalla/avustettavien-palvelut/vammaisten-ja-liikuntarajoitteisten-palvelut sekä traficom.fi/fi/liikenne/ilmailu/liikuntarajoitteisen-ja-vammaisen-henkilon-oikeudet-lentomatalla

13.3 Laivaterminaalit ja -matkat

(EU:n asetus matkustajien oikeuksista meri- ja sisävesiliikenteessä)

Jos liikuntakyky on rajoittunut esimerkiksi iän tai vamman vuoksi, on oikeus saada maksutta apua satamassa ja matkan aikana laivalla. Terminaalinpitäjä auttaa satamassa toimimisessa ja laivaan siirtymisessä, ja matkan aikana apua antaa laivayhtiö. Jos matkustaja tarvitsee matkan aikana jatkuvaa tai henkilökohtaista avustamista esimerkiksi ruokailemisessa, nostamisessa, yhteydenpidossa, lääkityksessä ja wc-käynneissä, tulee hänellä olla mukanaan oma henkilökohtainen avustaja.

Avustamispalvelu on maksutonta. Avuntarpeesta kannattaa ilmoittaa samalla, kun varaa matkan, tai viimeistään 48 tuntia ennen matkaa.

Lisätietoja: traficom.fi/fi/liikenne/merenkulku/liikuntarajoitteisen-ja-vammaisen-henkilon-oikeudet-laivamatkalla

13.4 Linja-autot

(EU:n asetus matkustajien oikeuksista linja-autoliikenteessä)

Vammaisella ja liikuntarajoitteisella asiakkaalla oikeus saada maksutonta avustusta linja-autoasemilla ja ajoneuvoissa. Vammainen matkustaja saa apua siirtymisessä linja-auton lähtölaiturille sekä tarvittaessa lipunmyyntipisteeseen ja odotustiloihin. Avustaja saattaa lähtöpaikassa linja-autoon ja hakee määränpäässä autosta.

Avuntarpeesta tulee ilmoittaa mielellään matkavarauksen yhteydessä, mutta kuitenkin vähintään 36 tuntia ennen avuntarvetta. Tilaus tehdään ma–pe klo 8–16 p. 020 331 222 (puhelun hinta 8,4 snt/min) tai avustuspalvelut@matkahuolto.fi. Sovitussa avustamis-
pisteessä ilmoitaudutaan sovittuna aikana, joka on viimeistään 30 minuuttia ennen linja-auton lähtöaikaa.

Liikuntarajoitteiset ja vammaiset ihmiset saavat avustusta seuraavilla henkilöliikenteen linja-autoasemilla: Helsinki, Jyväskylä, Kuopio, Lahti, Oulu, Rovaniemi, Tampere ja Vaasa. Avustamispalvelut ovat käytettävissä lipunmyynnin aukioloaikoina.

Saattaja

Jos liikuntarajoitteinen tai vammainen ihminen ei pysty liikuntarajoitteisuutensa tai vammaisuutensa vuoksi matkustamaan yksin bussilla, matkustaja voi pyytää, että hänen seurassaan saa matkustaa saattaja, joka kykenee avustamaan häntä. Saattaja matkustaa avustettavan mukana veloituksetta, kun vuoron kokonaispituus on lähtöpaikasta määräpaikkaan yli 250 km, vaikka avus-

tettava ja saattaja matkustaisivat vuorolla tätä lyhemmän matkan.

Mahdollisuus eläkeläishintaiseen lippuun tai maksuttomaan saattajalippuun lyhyemmillä matkoilla on aina tarkistettava kyseiseltä liikennöitsijältä. Joidenkin kuntien liikennelaitokset ja liikennöitsijät myöntävät maksuttomia invalidilippuja ja erilaisia alennuksia näkövammaisille matkustajille. Ilmaislipulla matkustavan saattajallakin voi olla oikeus ilmaiseen matkaan. Lisätietoja alennuksista saa oman kunnan liikennelaitokselta ja liikennöitsijöiltä.

Opaskoira matkustaa bussissa maksutta opastettavansa kanssa. Opaskoirasta tulee ilmoittaa avustusta varatessa.

Helsingin seudulla matkustaminen

Näkövammaiset, joiden näkövamman haitta-aste on vähintään 50 %, saavat vapaalipun Helsingin seudun joukkoliikenteeseen. Lipun matkustusalue kattaa koko HSL-alueen. Vapaata matkustusoikeutta varten pitää hankkia palvelupisteestä HSL-kortti.

Jos näkövammaisella matkustajalla on mukanaan opaskoira tai valkoinen keppi, hänen ei tarvitse näyttää HSL-kortin kausilippua kortinlukijalle. Jos mukana on avustaja, tämä näyttää kortin lukijalle. Jos matkustajalla on Oikeus saattajaan -kantakortti, myös avustaja voi matkustaa ilman lippua.

Lisätietoja: HSL:n asiakaspalvelu p. 09 4766 4000 ma–pe klo 7.30–19 ja la–su klo 9.30–17
hsl.fi/liput-ja-hinnat/alennusryhmat#nakovammaiset

matkahuolto.fi/matkustajat/liikuntarajoitteisten-ja-vammaisten-henkiloiden-avustaminen

traficom.fi/fi/liikenne/tieliikenne/liikuntarajoitteisen-ja-vammaisen-henkilon-oikeudet-linja-automatkalla

13.5 Jos matkustaminen ei suju

Palautetta palvelusta kannattaa aina antaa ensin suoraan kuljetuksen järjestävälle yhtiölle tai aseman tai terminaalin pitäjälle. Yhdenvertaisuusvaltuutettu antaa oikeudellista neuvontaa, jos kokee tulleen syrjityksi vammansa takia. Yhdenvertaisuusvaltuutettuun voi ottaa yhteyttä kirjallisesti yhteydenottolomakkeella, sähköpostilla tai kirjeellä. Neuvontaa annetaan myös puhelimitse sekä chatissa. Lisätietoja:

syrrjinta.fi/web/yhdenvertaisuusvaltuutettu/asiakaspalvelu.

Valituksen vammaisen juna-, laiva tai lentomatkustajan oikeuksien rikkomisesta voi tehdä myös liikenne- ja viestintävirasto Traficomille. Valituksen voi tehdä sähköpostilla tai vapaamuotoisella kirjeellä, ja valitukseen on liitettävä kuljetuksen järjestävän yhtiön kanssa käyty kirjeenvaihto, kopio lipusta ja muut tarpeelliset liitteet. Valituksen voi lähettää sähköpostitse kirjaamo@traficom.fi (mahdollisuus myös lähettää viesti salattuna, ks. ohjeet: traficom.fi/fi/traficom/yhteystiedot/salatun-viestin-lahettaminen-traficomiin) tai postitse osoitteeseen: Liikenne- ja viestintävirasto Traficom PL 320 00059 Traficom.

Lisätietoja: traficom.fi

14 Kortit vammaisuuden todistamiseksi

14.1 Näkövammaiskortti

Näkövammaiskortti todistaa haltijansa näkövammaisuuden. Kortin voi saada henkilö, jonka näkövammasta aiheutuva haitta-aste on vähintään 50 %. Haitta-aste on todistettava lääkärintodistuksella korttia haettaessa.

Näkövammaiskortti myönnetään henkilön liittyessä jäseneksi näkövammaisyhdistykseen. Henkilöt, jotka eivät halua liittyä jä-

seneksi näkövammaisyhdistykseen, saavat kortin ottamalla yhteyttä Näkövammaisten liittoon. Näkövammaiskortti on maksuton.

Näkövammaiskorttiin merkitään kortin haltijan nimi, syntymäaika, näkövamma aiheuttama haitta-asteprosentti ja haittaluokka.

Näkövammaiskortilla voi saada alennuksia esimerkiksi joukkoliikenteessä, teattereissa, museoissa ja kunnallisissa liikuntapaikoissa.

Alennuskäytännöt vaihtelevat riippuen palveluntuottajasta.

Näkövammaiskortin myöntämisestä vastaavat Näkövammaisten liitto (nkl.fi/fi/nakovammaiskortti, p. 09 396 041) ja Förbundet Finlands Svenska Synskadade rf.

14.2 EU:n vammaiskortti

EU:n vammaiskortti on vapaaehtoinen ja maksullinen kortti, joka toimii vammaisten ihmisten kommunikoinnin ja osallistumisen apuvälineenä Suomessa ja muissa EU-maissa. Vammaiskortilla voi osoittaa vammaisuutensa tai avustajan tarpeensa esimerkiksi julkisissa liikennevälineissä, matkoilla, erilaisissa tapahtumissa ja palveluissa.

Vammaiskortin saadakseen on täytettävä vammaiskortin tilauslupahakemus eli Kelan lomake VK1. Sen voi täyttää Kelan sähköisessä asiointipalvelussa tai tulostaa ja lähettää Kelaan. Lue lisää: kela.fi/nain-haet-vammaiskorttia.

Kela tarkistaa, onko henkilöllä vammaiskorttiin oikeuttava Kelan tai kunnan tekemä voimassa oleva myönteinen päätös. Vammaiskorttiin oikeuttavia myönteisiä päätöksiä ovat muun muassa alle 16-vuotiaan vammaistuki, 16 vuotta täyttäneen vammaistuki, eläkettä saavan hoitotuki, kuljetuspalvelupäätös, näkövammaiskortti, omaishoito-

sopimus ja henkilökohtaisen avun päätös. Osa päätöksistä, kuten näkövammaiskortti tai henkilökohtaisen avun päätös, oikeuttaa A-merkintään, jolla henkilö voi osoittaa tarvitsevänsä avustajaa tai tukihenkilöä.

Tarkistamisen jälkeen Kela avaa henkilölle oikeuden kortin tilaamiseen. Asiakas saa kortin toimittajalta viestin tilauslupahakemuksessa ilmoittamaansa sähköpostiosoitteeseen ja pääsee kortin tilausjärjestelmään viestissä olevan linkin kautta. Ennen varsinaista tilausta korttiin tulee lisätä valokuva kortin hakijasta.

Tilauksen päätteeksi hakija vahvistaa tilauksen maksamalla kortin tilaushinnan 10 euroa verkossa. Jos tilaajalla ei ole verkkopankkitunnuksia, paperisen laskun voi saada ottamalla yhteyttä Vammaiskorttitoimistoon.

Vammaiskortti on voimassa kymmenen vuotta.

Lisätietoja: Vammaiskorttitoimisto
p. 0800 122 533, vammaiskortti.fi sekä
kela.fi/vammaiskortti

15 Näkövammaisten liiton oikeuksienselvityksen asiantuntijat

Oikeuksienselvityksen asiantuntijat neuvovat palvelujen ja tukien hakemisessa sekä muutoksenhaussa kaikkia näkövammaisia ja heidän omaisiaan. He toimivat linkkinä näkövammaisten ihmisten ja sosiaali- ja terveyspalvelujen välillä ja tekevät yhteistyötä myös muiden näkövammaisten parissa työskentelevien tahojen kanssa. Palvelu on maksutonta.

Helsinki ja Uusimaa

Elisa Montonen
p. 050 596 7730
elisa.montonen@nkl.fi

Arja Törnroos
p. 050 352 1907
arja.tornroos@nkl.fi

Pohjois-Karjala, Itä-Savo

Tapio Tiilikainen
p. 050 596 5012
tapio.tiilikainen@nkl.fi

Keski-Suomi

Janita Lätti
p. 050 352 1945
janita.latti@nkl.fi

Etelä-Karjala, Kymenlaakso ja Päijät-Häme

Vuokko Jantunen
p. 050 526 3725
vuokko.jantunen@nkl.fi

Pohjois-Pohjanmaa ja Kainuu

Jani Ronkainen
p. 050 526 3831
jani.ronkainen@nkl.fi

Lappi

Sanna Piuva
p. 0500 210 568
sanna.piuva@nkl.fi

Pirkanmaa ja Kanta-Häme

Minna Ågren
p. 050 526 3895
minna.agren@nkl.fi

Varsinais-Suomi ja Satakunta

Jaana Engblom
p. 050 591 8167
jaana.engblom@nkl.fi

Pohjanmaa

Eija Matintupa
p. 050 526 3916
eija.matintupa@nkl.fi

Etelä- ja Pohjois-Savo

Maarit Halonen
p. 050 338 9729
maarit.halonen@nkl.fi

16 Näkövammaisten liiton alueyhdistykset

Etelä-Savon Näkövammaiset ry

Polttimonkatu 4
50100 Mikkeli
p. 0440 161 555
toimisto@esn.fi

Helsingin ja Uudenmaan Näkövammaiset ry

Marjaniementie 74 (PL 60, 00030 IIRIS)
00930 Helsinki
p. 09 396 041 (vaihte)
toimisto@hun.fi

Kaakkois-Suomen Näkövammaiset ry

Salpausselänkatu 30
45100 Kouvola
p. 044 555 8637
kasunakov@gmail.com

Kainuun Näkövammaiset ry

Pohjolankatu 25
87100 Kajaani
p. 0400 367144
toimisto@kainuunnakovammaiset.fi

Keski-Suomen Näkövammaiset ry

Eeronkatu 7 B 19
40720 Jyväskylä
p. 014 218 258 ja 045 321 5552
ksn@ksn.fi

Lapin Näkövammaiset ry

Maakuntakatu 12 (PL 33, 96101 Rovaniemi)
96100 Rovaniemi
p. 0400 146 641
toimisto@lapinnakovammaiset.fi

Pohjanmaan Näkövammaiset ry

Matti Visannin kuja 10 B 9
60100 Seinäjoki
p. 045 612 5122
toimisto@pohjanmaannakovammaiset.fi

Pohjois-Karjalan Näkövammaiset ry

Kauppakatu 17 B 22
80100 Joensuu
p. 050 350 6050
toimisto@pknv.fi

Pohjois-Pohjanmaan Näkövammaiset ry

Linnankatu 32
90100 Oulu
p. 08 311 5653
yhdistys@ppnry.net

Pohjois-Savon Näkövammaiset ry

Kuninkaankatu 23 A 2. krs
70100 Kuopio
p. 0440 613 255, 0440 613 161
toimisto@psnry.fi

Päijät-Hämeen Näkövammaiset ry

Puistokatu 9
15100 Lahti
p. 044 705 4060
toimisto@phn.fi

Satakunnan Näkövammaiset ry

Otavankatu 4 C 49
28100 Pori
p. 02 641 1530
toimisto@satakunnannakovammaiset.fi

Tampereen seudun Näkövammaiset ry

Kuninkaankatu 8 A 1
33210 Tampere
p. 050 520 5075
toimisto@tsnv.fi

Varsinais-Suomen Näkövammaiset ry

Läntinen Pitkätie 37 B
20100 Turku
p. 044 2415 321, 044 2415 441
toimisto@vsn.fi

17 Keskussairaaloiden kuntoutusohjaajat ja sosiaalityöntekijät

Keskussairaalan kuntoutusohjaajat tukevat ja ohjaavat näkövammaisia heidän kuntoutumisessaan ja arjen askareista selviytymisessä. Kuntoutusohjaajilta saa tietoa apuvälineistä, kuntoutuksesta ja muista palveluista.

Etelä-Karjalan keskussairaala

Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiiri
Eksote, Kuntoutusyksikkö
postiosoite:
Koulukatu 14, 53100 Lappeenranta

Kuntoutusohjaaja Hanna Räisänen
p. 044 791 5764
hanna.x.raisanen@eksote.fi

Terveyssosiaalityöntekijä Heli Kokkola
Valto Käkelän katu 1, 53130 Lappeenranta
p. 044 791 5481

HUS

Silmätautien Kuntoutuspoliklinikka
PL 224, 00029 HUS
Tenholantie 10 E, P. krs, Helsinki
HUS Silmäsairauksien puhelinpalvelu 09
471 73400

Kuntoutusohjaaja Merita Kronqvist
(4–30 v.)
p. 040 867 7697, merita.kronqvist@hus.fi
Asiakastapaamiset: Maistraatinportti 2,
8. krs.
Postiosoite: HUS Rubik, PL 250, 00029 HUS

Kuntoutusohjaaja Ulla Eronen (30–74 v.)
p. 040 193 2554, ulla.eronen@hus.fi
Asiakastapaamiset: Maistraatinportti 2,
8. krs.
Postiosoite: HUS Rubik, PL 250, 00029 HUS

Kuntoutusohjaaja Saara Nisonen (yli 75 v.)
p. 040 504 5673, saara.nisonen@hus.fi

Kuulonäkövammaiset
Kuntoutusohjaaja Niina Hanninen
p. 050 427 0146, niina.hanninen@hus.fi

Liikkumistaidonohjaaja, fysioterapeutti
(0-11 v.)
Minna Nevalainen
p. 050 427 2714, minna.li.nevalainen@hus.fi

Liikkumistaidonohjaaja, fysioterapeutti
(yli 12 v.)
Tanja Mikkonen
p. 040 487 2813, tanja.mikkonen@hus.fi

Tietokoneen apuvälineasiat
Kuntoutusohjaaja Elisa Palomäki
p. 09 4717 7884, 040 823 5601,
elisa.palomaki@hus.fi

Sosiaalityöntekijä
Krista Forsblom
p. 040 193 7507, krista.forsblom@hus.fi

Optikko
Katri Frigård
p. 040 658 8227, katri.frigard@hus.fi

Optikko
Jukka Ilvonsalo
p. 050 427 9338, jukka.ilvonsalo@hus.fi

Optikko
Juuli Pohjola
p. 040 540 9947, juuli.pohjola@hus.fi

Psykologi
Marika Kajander
p. 050 427 9311, marika.kajander@hus.fi

Kainuun keskussairaala

Erityisterapiapalvelut
Apuvälinekeskus
F1-rakennus 1. krs
Sotkamontie 12, 87300 Kajaani

Kuntoutusohjaaja Raija Raninen
p. 050 361 4073
raija.raninen@kainuu.fi

Kuntoutusohjaaja/liikkumistaidonohjaaja
Hilkka Louhisalmi
p. 044 797 4041
hilkka.louhisalmi@kainuu.fi

Kanta-Hämeen keskussairaala

Lääkinnällinen kuntoutus
Ahvenistontie 20, 13530 Hämeenlinna

Kuntoutusohjaaja Ninna Arola
p. 03 629 3228 (takaisinsoittopalvelu)
ninna.arola@khshp.fi

Kuntoutusohjaaja Eeva Saukkonen
p. 03 629 3228 (takaisinsoittopalvelu)
eeva.saukkonen@khshp.fi

Keski-Pohjanmaan keskussairaala

Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveysterveys-
lukuntayhtymä Soite
Kuntoutuspalvelut
Mariankatu 16-20, 67200 Kokkola

Aistivammaisten kuntoutusohjaaja Ma-
rienne From
p. 040 653 4312
marianne.from@soite.fi

optikko Elisa Visti
p. 06 826 4266
kirsi.visti@soite.fi

Keski-Suomen Sairaala Nova

Hoitajantie 3 DE 1, 40620 Jyväskylä

Näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Pirjo Kallio
p. 014 269 1221, 044 702 1221
pirjo.kallio@ksshp.fi

Näkövammaiset lapset
Kuntoutusohjaaja Laila Paananen
p. 014 269 2529, 040 480 1268
laila.paananen@ksshp.fi

Näönkäytönohjaus
optometrismi Jenna Aro
p. 014 269 1678, 050 312 7031
jenna.aro@ksshp.fi

Näönkäytönasiantuntija
p. 014 269 1296

Kuulo- ja kuulonäkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Rauno Jäntti
p. 014 269 1055, 044 702 1055
rauno.jantti@ksshp.fi

Kuopion yliopistollinen sairaala

KYS, Näkökeskus 3501
postiosoite: PL 100, 70029 KYS

Näkövammaiset aikuiset ja kuurosokeat
Kuntoutusohjaaja Tuula Hartikainen
p. 044 717 9599
tuula.hartikainen@kuh.fi

Näkövammaiset lapset, kuopiolaiset ja
siilinjärveläiset näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Riitta Rajala
p. 044 717 2480
riitta.rajala@kuh.fi

Sosiaalityöntekijä Sari Jääskeläinen
p. 044 711 3583
sari.jaaskelainen@kuh.fi

Kymenlaakson keskussairaala

Kymsote Kymenlaakson sosiaali- ja terveys-
palvelujen kuntayhtymä
Kotkantie 41, 48210 Kotka

Näkövammaisten nuorten ja aikuisten
kuntoutusohjaaja Ella Ström
(Leeni Koskisen sijainen)
p. 044 583 5942
ella.strom@kymsote.fi

Näkövammaiset ja neurologiset lapset
Hannele Fransas
p. 044 583 5944
hannele.fransas@kymsote.fi

Lapin keskussairaala

Silmätautien poliklinikka
PL 8041, 96101 Rovaniemi
Käyntiosoite: Ounasrinteentie 22,
Lisärakennus Väistö, 96400 Rovaniemi.

Näkövammaisten lasten kuntoutusohjaaja
Sanna-Maija Pohjanvesi
p. 040 834 2810
sanna-maija.pohjanvesi@lshp.fi

Näkövammaisten aikuisten kuntoutusoh-
jaaja/liikkumistaidonohjaaja
p. 040 660 4054

Silmäpoliklinikan sosiaalityöntekijät
puh. 040 162 9080
Iiris Satamo
iiris.satamo@lshp.fi
Kati Ollila
kati.ollila@lshp.fi

Mehiläinen Länsi-Pohja

Silmätautien poliklinikka
Kauppakatu 25, 94100 Kemi

Näkövammaisten kuntoutusohjaaja Päivi
Mäki-Jokela
p. 040 573 4655
paivi.maki-jokela@mehilainen.fi

Mikkelin keskussairaala

Etelä-Savon sosiaali- ja terveystalouden
kuntayhtymä
Viljavuuspalvelun talo, Graanintie 7,
50190 Mikkeli

Näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Sirpa Halinen
p. 044 351 2654
sirpa.halinen@essote.fi

Näkövammaiset lapset
Terttu Suuronen
p. 044 351 6582
terttu.suuronen@essote.fi

Sosiaalityöntekijä
Anu Ritsilä p. 044 351 2347

Oulun yliopistollinen sairaala

Näkökeskus
PL 21, 90029 OYS
käyntiosoite: Medipolis, Kiviharjuntie 11,

90220 Oulu
p. 08 315 3307

Kuntoutusohjaaja Anne Lappalainen
p. 050 5794605
anne.lappalainen@ppshp.fi

Näkövammaiset lapset ja nuoret
Kuntoutusohjaaja Merja Määttä
p. 08 315 3342, 0400 292 531
merja.maatta@ppshp.fi

Näönkäytönohjaus
Kuntoutusohjaaja Eija Lukkarila
p. 08 315 3307, 0400 162 712
eija.lukkarila@ppshp.fi

Liikkumistaidon ohjaus / kuntoutusohjaus
Kuntoutusohjaaja Esko Jutila
p. 08 315 3325, 0400 292 536
esko.jutila@ppshp.fi

Sosiaalityöntekijä
(silmätautien klinikka)
p. 08 315 4516, 040 553 9374

Pohjois-Karjalan keskussairaala

PKSSK (Pohjois-Karjalan Sairaanhoidon- ja
sosiaalipalvelujen kuntayhtymä)
Silmäkeskus/Näönkuntoutus
Tikkamäentie 16/G2 2. krs.,
80210 Joensuu

Kuntoutusohjaus, näönkäyttö ja liikkumis-
taito
Kuntoutusohjaaja Anne Laitinen
p. 013 330 3339
anne.laitinen@siunsote.fi

Kuntoutusohjaus ja näönkäyttö
Kuntoutusohjaaja Mari Hämäläinen

p. 013 330 8092
mari.hamalainen@siunsote.fi

Päijät-Hämeen keskussairaala

Aikuisten kuntoutus, Silmäklinikka
Keskussairaalankatu 7, 15850 Lahti

Näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Ritva Suokas
p. 03 819 4825, 044 719 5645
ritva.suokas@phhyky.fi

Näkövammaiset lapset ja aikuiset
Kuntoutusohjaaja Päivi Virta
p. 044 719 5644
paivi.virta@phhyky.fi

Sosiaalityöntekijä
Raija Virkkunen
p. 044 719 5587

Satakunnan keskussairaala

Silmäpoliklinikka
Sairaalantie 3, 28500 Pori

Näkövammaiset aikuiset, liikkumistaidon
ja näönkäytön ohjaus
Kuntoutusohjaaja Lilli-Kaisa Lepomäki
p. 02 627 7858, 044 707 7858
lilli-kaisa.lepomaki@satasairaala.fi

Näkövammaiset lapset, kuurosokeat aikuiset
ja lapset sekä liikkumistaidon ja näön-
käytön ohjaus
Kuntoutusohjaaja Anne Laiho
p. 02 627 7848, 044 707 7848
anne.laiho@satasairaala.fi

Savonlinnan keskussairaala

Kuntoutus/Esh, näönkuntoutus
PL 111, 57101 Savonlinna
käyntiosoite: Rakennus F1/3, 3. krs.,
Keskussairaalanatie 6, 57120 Savonlinna

Kuntoutussuunnittelija Niina Jäske
p. 044 417 3320
niina.jaske@sosteri.fi

Seinäjoen keskussairaala

Hanneksenrinne 7, 60220 Seinäjoki

Kuntoutusohjaaja Marja Marttila
p. 050 474 4354
marja.marttila@epshp.fi

Kuntoutusohjaaja Anita Hokkanen
p. 050 474 4966
anita.hokkanen@epshp.fi

Kuntoutusohjaaja Tarja Jaskari
p. 050 474 4858
tarja.jaskari@epshp.fi

Sosiaalityöntekijä
p. 06 415 4690

Tampereen yliopistollinen sairaala

Näönkuntoutus Tays Hatanpää
PL 2000, 33521 Tampere
Hatanpään puistosairaala, Gauffininkatu 3,
33900 Tampere

Aikuisten näkö- ja kuulonäkövammaisten
kuntoutusohjaus ja apuvälinesovitukset,
kaikenikäisten liikkumistaidonohjaus

Kuntoutusohjaaja Satu Andersson
p. 050 593 6406
satu.andersson@pshp.fi

Näkövammaisten lasten kuntoutus-, näön-
käytön- ja liikkumistaidon ohjaus, apuväli-
nesovitukset
Kuntoutusohjaaja Heidi Haapalehto
p. 050 331 4878
heidi.haapalehto@pshp.fi

Näkövammaisten koululaisten (3. luokasta
alkaen) ja aikuisten kuntoutusohjaus, apu-
välinesovitukset
Kuntoutusohjaaja Margit Östman
p. 050 593 4321
margit.ostman@pshp.fi

Aikuisten näkövammaisten kuntoutusoh-
jaus ja apuvälinesovitukset, kaikenikäisten
liikkumistaidon ohjaus
Kuntoutusohjaaja Sinikka Yli-Kerttula
p. 050 436 9482
sinikkayli-kerttula@pshp.fi

Sosiaaliturva- ja kuntoutusasiat
Sosiaalityöntekijä Anitta Korkea-aho
p. 044 485 9237
anitta.korkea-aho@pshp.fi

Turun yliopistollinen keskussairaala

Näköpoliklinikka R8 1A
PL 52, 20521 Turku
käyntiosoite: Rakennus 8, 1. krs., Kiinamyl-
lynkatu 4–8, 20520 Turku

Näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Eija Hiitti
p. 040 593 4023
eija.hiitti@tyks.fi

Kuulonäkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Kirsi Liukkonen
p. 050 438 3629
kirsi.liukkonen@tyks.fi

Näkövammaiset ja kuulonäkövammaiset
lapset
Kuntoutusohjaaja Heli Kujanpää
p. 040 593 4024
heli.kujanpaa@tyks.fi

Näönkäytönohjaus ja apuvälinepalvelut
Näönkäytönohjaaja Leena Kivi-Tuominen
p. 02 313 2514
leena.kivi-tuominen@tyks.fi

Näkövammaisten ja -ongelmaisten optikko-
palvelut
Optikko Elina Salminen
p. 02 313 2543
elina.salminen@tyks.fi

Sosiaalityöntekijä Kristiina Kirla
p. 02 313 1591
kristiina.kirla@tyks.fi

Vaasan keskussairaala

Kuntoutusohjaus
Sarjakatu 2 C 3, 65320 Vaasa

Näkövammaiset aikuiset
Kuntoutusohjaaja Birgitta Rinta-Jouppi
p. 0400 792 428
birgitta.rinta-jouppi@ovph.fi

Näkövammaiset lapset
Kuntoutusohjaaja Marika Kälä
p. 040 770 0105
marika.kald@ovph.fi

Hyödyllisiä internetlinkkejä

Ajoneuvovero: traficom.fi, vero.fi

Aluehallintoviranomainen: avi.fi

Asuntojen korjausavustukset: ara.fi/Korjausavustukset

Autoveronpalautus ja -huojennus: vero.fi/henkiloasiakkaat/auto/autoverotus/

Celia-kirjasto: celia.fi

Eduskunnan oikeusasiamies: oikeusasiamies.fi

Eläketurva: kela.fi, etk.fi, tela.fi, tyoelake.fi, keva.fi, telk.fi

Hallintolaki: oikeusministerio.fi/hallintolaki, kuntaliitto.fi/laki/muutoksenhaku

Hallinto-oikeudet: oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/hallintotuomioistuimet/hallinto-oikeudet.html

Hoitoon pääsy: stm.fi/terveyspalvelut, kuntaliitto.fi/asiantuntijapalvelut/sosiaali-ja-terveysasiat

Ihmisoikeuskeskus: ihmisoikeuskeskus.fi

Kantelu: avi.fi/asioi/henkiloasiakas/valvonta-ja-kantelut,
valvira.fi/sosiaalihuolto/sosiaalihuollon-valvonta/muistutus_tai_kantelu,
valvira.fi/terveydenhuolto/tyytymattomyys_hoitoon, oikeusasiamies.fi, okv.fi

Kela: kela.fi

Korkein hallinto-oikeus: kho.fi

Kunnat: kuntaliitto.fi

Kuntoutus: kela.fi/kuntoutus, valtiokonttori.fi, vkk.fi, mela.fi

Kuntien eläkevakuutus: keva.fi

Kuluttajaneuvonta: kkv.fi/kuluttajaneuvonta

Lainsäädäntö: finlex.fi

Liikenne- ja potilasvahinkolautakunta: liipo.fi

Liikkumisesteisen pysäköintitunnus: traficom.fi/fi/asioi-kanssamme/liikkumisesteisen-pysakointitunnuksen-ja-verovapautuksen-hakeminen

Näkövammaisten liitto: nakovammaistenliitto.fi

Oikeuskansleri: okv.fi

Opaskoirat: opaskoirakoulu.fi, sokko.fi, opaskoirapalvelu.fi

Potilasvahinko: pvk.fi

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvira: valvira.fi

Sosiaali- ja terveysministeriö: stm.fi

Sosiaaliturva-asioiden muutoksenhakulautakunta: samu.fi

Talous- ja velkaneuvonta: oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/talous_ja_velkaneuvonta.html, takuusaatio.fi

Tapaturmat: tapaturmalautakunta.fi, avi.fi

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: thl.fi

Tietosuojavaltuutettu: tietosuoja.fi

Toimeentulotuki: kela.fi/toimeentulotuki

Työeläkeasiat: tela.fi, tyoelake.fi

Työ- ja elinkeinotoimistot: te-palvelut.fi

Työsuojelu: tyosuojelu.fi

Vakuutusoikeus: vakuutusoikeus.fi

Valtiokonttori: valtiokonttori.fi

Vammaisten maahanmuuttajien tukikeskus: tukikeskushilma.fi

Vammaispalvelujen käsikirja: thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja

Veronmaksukyvyn alentumisvähennys: vero.fi

Verve – Vakuutuskuntoutus: verve.fi

Yhdenvertaisuus työssä: tyosuojelu.fi/tyosuhde/yhdenvertaisuus

Yhdenvertaisuusvaltuutettu: syrjinta.fi

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta: yvtltk.fi

Yleinen oikeusapu: oikeus.fi/oikeusapu

Kelan valtakunnalliset palvelunumerot

Asuminen.....	.020 692 210
Eläkkeet	.020 692 202
Kansainväliset tilanteet	.020 634 0200
Kuntoutus ja vammaistuet	.020 692 205
Opiskelu ja asevelvollisuus	.020 692 209
Perintäkeskus	.020 634 4940
Sairastaminen ja kortit	.020 692 204
Toimeentulotuki	.020 692 207
Turvakieltoasiakkaat	.020 635 3500
Työttömyys	.020 692 210
Vanhemmuus	.020 692 206

Näkökulma

**palveleva puhelin
näkövammaisille
ja läheisille
ma-pe klo 10–14**

p. 09 3960 5050

**Yhdessä
näemme
enemmän.**

Näkövammaisten liitto

PL 30, 00030 IIRIS
Marjaniementie 74, 00930 Helsinki
www.nkl.fi • nkl@nkl.fi
puh. 09 396 041